

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ

π. ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΦΡΑΓΚΙΑΔΑΚΗΣ

*Η Δημιουργία του ανθρώπου κατά τον Άγιο Ιωάννη
Χρυσόστομο με βάση τις Ομιλίες του στο Βιβλίο της
Γένεσης*

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2019

*Στη σύζυγο μου Θεοδοσία
και στα παιδιά μας
Γιάννη, Πέτρο, Καλλιόπη και Δέσποινα
που στηρίζουν κάθε προσπάθεια μου,
σε όλα αυτά τα χρόνια της κοινής μας πορείας ...*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	4
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ.....	7
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	8
α) Στοιχεία από το βίο του αγίου Ιωάννου Χρυσοστόμου	8
β) Οι Ομιλίες στη Γένεση (συνοπτικά)	17
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α': Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΑΓΙΟ ΙΩΑΝΝΗ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟ	28
α) Η εκ του μη όντος δημιουργία	28
β) Η δημιουργία της ζωής και του ανθρώπου	40
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β': Η ΚΑΤ' ΕΙΚΟΝΑ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ	62
α) Η σημασία του κατ' εικόνα.....	62
β) Οι συνέπειες του κατ' εικόνα	74
γ) Το κατ' εικόνα και η σχέση άνδρα και γυναίκας.....	92
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ': ΑΠΟ ΤΟ ΚΑΤ' ΕΙΚΟΝΑ ΣΤΟ ΚΑΘ' ΟΜΟΙΩΣΙΝ.....	102
α) Η έννοια του καθ' ομοίωσιν	102
β) Η απώλεια του καθ' ομοίωσιν	106
γ) Η πορεία προς το καθ' ομοίωσιν.....	112
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	119
CONCLUSIONS	124
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	128
Α': ΠΗΓΕΣ.....	128
Β': ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ	129

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ένα σπουδαίο ζήτημα της χριστιανικής ανθρωπολογίας, είναι η διαπίστωση της Παλαιάς Διαθήκης και πιο συγκεκριμένα του πρώτου της βιβλίου, της Γενέσεως, ότι ο άνθρωπος είναι δημιούργημα «κατ' εικόνα» και «καθ' όμοίωσιν» του Δημιουργού του. Μεγάλοι Πατέρες της Εκκλησίας αλλά και πολλοί θεολόγοι ασχολήθηκαν με το ζήτημα και εκφράστηκαν διάφορες απόψεις, άλλοτε παρόμοιες, άλλες φορές αλληλοσυμπληρούμενες και κάποιες φορές συγκρουόμενες.

Ένας από τους μεγάλους Πατέρες που ασχολήθηκαν ιδιαίτερος με το θέμα αυτό είναι ο άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος. Μέσα στο πλήθος των Ομιλιών, ξεχωρίζουν κατά τη γνώμη μας, αυτές που είναι αφιερωμένες στο βιβλίο της Γένεσης, όπου μας κατατοπίζει και διαφωτίζει σε μεγάλο βαθμό όσον αφορά την ερμηνεία της δημιουργίας του κόσμου και του ανθρώπου και ιδίως την «κατ' εικόνα και καθ' όμοίωσιν» διάπλαση αυτού. Το καταφέρνει αυτό βασιζόμενος πάντοτε στη θεολογική του παιδεία, τα δεδομένα της εποχής, τις προκλήσεις που αντιμετωπίζει, (αιρέσεις), αλλά οπωσδήποτε και πάνω απ' όλα στη θεία φώτιση.

Ο ιερός Χρυσόστομος παρά το σύντομο του βίου του και παρά τους διωγμούς που υπέστη, δεν έπαψε ποτέ να εργάζεται προς το καλόν του ποιμνίου του. Πρώτο του μέλημα ήταν πάντοτε ο άνθρωπος και η βίωση του γνήσιου χριστιανικού πνεύματος. Όντας πολυγραφότατος (συνέγραψε υπομνήματα για το σύνολο σχεδόν των Βιβλίων της Αγίας Γραφής), με δεινή ρητορική ικανότητα, όπως μαρτυρεί και το προσωνύμιό του, αναδεικνύεται σε σπουδαίο ερμηνευτή θεολόγο. Προσπαθεί συνεχώς να διδάσκει το λαό που του εμπιστεύθηκε ο Θεός, ερμηνεύοντας ιδιαίτερος την Αγία Γραφή, ορθοτομώντας το λόγο της αληθείας και καταπολεμώντας κάθε είδους αίρεση της εποχής. Το αποδεικνύουν εξάλλου περίτρανα το πλήθος των ομιλιών του στην Παλαιά και κυρίως στην Καινή Διαθήκη.

Είναι καίριας σημασίας λοιπόν για το χριστιανό κάθε εποχής η κατανόηση των λόγων αυτών (κατ' εικόνα και καθ' όμοίωσιν), γιατί ουσιαστικά προσδιορίζουν την ουσία της σχέσεως του ανθρώπου με το Θεό και δίνουν νόημα στην ύπαρξή του. Είναι το συνεκτικό στοιχείο ανθρώπου και Θεού, το οποίο εξακολουθεί να παρέχει τη δυνατότητα στον πεπτωκότα άνθρωπο, να επιστρέψει στην αγκαλιά του δημιουργού του, να καθίσει εκ δεξιών Του και να ανορθώσει τη φύση του.

Παρακινούμενος λοιπόν από δικές μου προσωπικές αναζητήσεις, αλλά και απορίες άλλων ανθρώπων σε κατ' ιδίαν συζητήσεις, πάντοτε είχα στην άκρη του μυαλού μου μια βαθύτερη ενασχόληση με το συγκεκριμένο θέμα. Σε συνεννόηση με τον επιβλέποντα καθηγητή π. Χρήστο Φιλιώτη – Βλαχάβα ανέλαβα να εκπονήσω τη συγκεκριμένη εργασία στο πλαίσιο του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών, του Τμήματος Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Θα ήθελα λοιπόν να ευχαριστήσω ιδιαίτερος τον σύμβουλό μου, ο οποίος με καθοδήγησε στη συγγραφή της συγκεκριμένης εργασίας, χωρίς να φείδεται χρόνου και κόπου, συμπαραστεκόμενος και συμβουλευτικός πάντοτε, σε οποιαδήποτε δυσχέρεια παρουσιαζόταν. Οι ευχαριστίες απευθύνονται και προς τους άλλους καθηγητές του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών, των οποίων παρακολούθησα τα μαθήματα που δίδασκαν. Ζητώ ταπεινά την κατανόησή τους για τις όποιες ελλείψεις της παρούσας εργασίας, οι οποίες οφείλονται αποκλειστικά στη δική μου αδυναμία.

Ολόθερμες ευχαριστίες επίσης, πρέπει να εκφράσω και σε όλη την οικογένεια μου, ιδιαίτερος όμως στην αγαπημένη μου σύζυγο, αλλά και τα τέσσερα παιδιά μας, για την αρωγή σε όλη τούτη την προσπάθεια, αλλά και την υπομονή τους, αφού στερήθηκαν πολύτιμου χρόνου και ενασχόλησής μου μαζί τους.

Ολοκληρώνοντας τούτο τον πρόλογο, θα ήθελα να πω ότι με την παρούσα εργασία απλά έλαβα μία μικρή γεύση από την πατερική θεολογία, η οποία παραμένει ανεξάντλητη πηγή θεολογίας, έχοντας τεράστιο πλούτο και βάθος. Στο τέλος της ταπεινής μου προσπάθειας εκφράζω τη διαπίστωση πως πρέπει τώρα να αρχίσω και πάλι μια περισσότερο βαθιά μελέτη της πατερικής μας θεολογικής σκέψης. Μόνον έτσι μπορεί κάποιος στη συνέχεια να προσεγγίσει τα κείμενα της Αγίας Γραφής αλλά και το μυστήριο της εν Χριστώ πίστης, ζωής και οικονομίας.

Σητεία 20^η Δεκεμβρίου 2019
π. Εμμανουήλ Φραγκιαδάκης

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

άγ.: άγιος

βλ.: βλέπε

ΕΕΘΣΘ: Επιστημονική Επετηρίδα Θεολογικής Σχολής Πανεπιστή-
μιου Θεσσαλονίκης

δηλ.: δηλαδή

ενδ.: ενδεικτικά

εξ.: και εξής

ΕΠΕ: Έλληνες Πατέρες της Εκκλησίας

ιερ.: ιερός

Κ.Δ.: Καινή Διαθήκη

κ.α.: και άλλα

όπ. π.: όπως πριν

Π.Δ.: Παλαιά Διαθήκη

περισ.: περισσότερα

PG: *Patrologiae Graecae Cursus Completus* έκδ. J.P. Migne, Paris 1857-1912

προβλ: παρέβαλε

προφ.: προφήτη

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

α) Στοιχεία από το βίο του αγίου Ιωάννου Χρυσοστόμου

Ο άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος, υπήρξε μια από τις σπουδαιότερες προσωπικότητες του χριστιανισμού διαχρονικά. Ήταν ο ιεράρχης και οικουμενικός διδάσκαλος, του οποίου η μνήμη και η επιρροή διατηρήθηκαν ζωηρά στη συνείδηση των πιστών καθ' όλους τους αιώνες. Ο λόγος ήταν κατά πρώτον οι έξοχες επιδόσεις του σε όλους τους τομείς δραστηριότητάς του και κατά δεύτερον η πνευματική του καλλιέργεια και η ρητορική του δεινότητα¹. Ο θεολογικός του λόγος πάντοτε καίριος και συγχρονισμένος με την εποχή του, αποτελεί οδοδείκτη για το χριστιανό κάθε εποχής. Αυτό οφείλεται όχι τόσο στη θεωρία και γνώση, αλλά κυρίως στην έμπρακτη εφαρμογή των όσων δίδασκε, στο βίωμα των λόγων του. Σε αυτό βοήθησε και η απaráμιλλη ρητορική του ικανότητα, που τον βοηθούσε να διανθίζει το λόγο του με πρωτότυπα σχήματα και παραδείγματα, ώστε να αναδειχθεί ως ο μεγαλύτερος κήρυκας του θείου λόγου όλων των εποχών εξ ου και Χρυσόστομος², προσωνύμιο που από τον 6^ο αιώνα συνοδεύει το όνομά του³.

Κύριες πηγές για τη ζωή, το έργο και τη δράση του Χρυσοστόμου αποτελούν τα ίδια τα έργα του. Σημαντική πηγή όμως, λίγο μετά το θάνατό του, είναι το έργο του Παλλαδίου «Διάλογος ιστορικός Παλλαδίου, επισκόπου Έλενουπόλεως, γενόμενος πρὸς Θεόδωρον, διάκονον Ρώμης, ἐπὶ

¹. ΠΑΝ. ΧΡΗΣΤΟΥ, *Ελληνική Πατρολογία Τόμος Δ'. Περίοδος Θεολογικής ακμῆς Δ' και Ε' αιώνες*, Θεσσαλονίκη 2006, σελ. 231.

². ΚΩΝ. ΣΚΟΥΤΕΡΗ, *Ιστορία Δογμάτων τόμος 2^{ος}*, Αθήνα 2004, σελ.618.

³. ΣΠ. ΜΟΥΣΤΑΚΑ, *Ιωάννου Χρυσοστόμου άπαντα τα έργα τόμος 1. Εισαγωγή* (ΕΠΕ 68), Θεσσαλονίκη 1984, σελ. 22.

βίου και πολιτείας τοῦ μακαρίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, ἐπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως», ο οποίος συντάσσει τη βιογραφία του μεταξύ των ετών 407 και 408 σε διαλογική μορφή και η οποία είναι η πηγή όλων των μεταγενέστερων. Επιδίωξή του ήταν να αποκαταστήσει την υπόληψη του φίλου του Ἰωάννου¹. Υπάρχουν επίσης αρκετές ιστορικές αναφορές, κυρίως από το Σωκράτη, το Σωζομενό και το Θεοδώρητο, αλλά παρόλα αυτά δεν υπάρχουν ασφαλείς πληροφορίες για τον ακριβή χρόνο της γεννήσεώς του. Η έρευνα των τελευταίων δεκαετιών και σε δευτερεύουσες πηγές, αλλά και σε δικές του ευκαιριακές μαρτυρίες, οδηγεί στην άποψη ότι πιθανόν το έτος γεννήσεως του είναι το 349 ή το 350². Υπάρχει βέβαια και η άποψη σύμφωνα με την οποία η γέννηση του τοποθετείται κατά το έτος 351³.

Ο Ἰωάννης γεννήθηκε στην Αντιόχεια της Συρίας από πλούσια και ευγενική οικογένεια. Ο πατέρας του ονομαζόταν Σεκούνδος και ήταν μάγιστρος, δηλαδή στρατηλάτης της Συρίας για το ρωμαϊκό στρατό, με έδρα την Αντιόχεια. Ο Σεκούνδος πέθανε όταν αυτός ήταν ακόμα σε νηπιακή ηλικία. Μητέρα του ήταν η Ανθούσα, ευσεβής και με βαθιά χριστιανική πίστη, η οποία έμεινε χήρα σε πολύ μικρή ηλικία, μόλις 20 ετών και από την οποία έλαβε την πρώτη του μόρφωση, ενώ για τὰ ανώτερα και ανώτατα γράμματα παρακολούθησε μέχρι το 18^ο έτος της ηλικίας του τον επιφανή σοφιστή και ρητοροδιδάσκαλο Λιβάνιο. Εκτός από τη Σχολή του Λιβάνιου ο Ἰωάννης φοίτησε επίσης κοντά στο φιλόσοφο Ανδραγάθιο και στο Ασκητήριον του σχεδόν πανεπιστήμονα Διοδώρου, μετέπειτα επισκό-

¹. ΣΤ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Πατρολογία Γ'*, Αθήνα 2010, σελ. 116, πρβλ. ΠΑΝ. ΧΡΗΣΤΟΥ, *Ελληνική Πατρολογία Τόμος Δ'* σελ. 231.

². ΣΤ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Πατρολογία Γ'*, όπ. π., σελ. 117.

³. ΠΑΝ. ΧΡΗΣΤΟΥ, *Ελληνική Πατρολογία Τόμος Δ*, όπ. π., σελ. 233εξ'.

που Ταρσού¹. Θαυμάζοντας τη μητέρα του Χρυσοστόμου, ο μεγάλος Λιβάνιος, του οποίου υπήρξε μαθητής ο Χρυσόστομος, αναφώνησε «Οἶαι γυναῖκες παρά Χριστιανοῖς εἰσίν»². Ο σοφιστής Λιβάνιος, στο τέλος της ζωής του όταν ρωτήθηκε ποιον θα προέκρινε για διάδοχο στη Σχολή του, είπε «*Ἰωάννην, εἰ μὴ τοῦτον Χριστιανοὶ ἐσύλησαν*»³. Οι σπουδές του περιλάμβαναν όλο το πλέγμα της ελληνιστικής παιδείας, της οποίας έγινε βαθύς γνώστης. Θεωρούνταν ο επιφανέστερος ρήτορας της εποχής και ήταν έτοιμος να ακολουθήσει δικανική σταδιοδρομία, όπως μας πληροφορεί ο Σωκράτης⁴.

Καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της προσωπικότητάς του και στην αγάπη του για τα ιερά γράμματα, διαδραμάτισε η σχέση του με τον επίσκοπο Αντιοχείας Μελέτιο. Ο Μελέτιος πιθανότατα τον βάπτισε και από τον ίδιο αργότερα, περί το 381 χειροτονήθηκε διάκονος. Μέχρι τότε άσκησε για λίγο το επάγγελμα του ρήτορα, αλλά αφού ένιωσε ότι δεν αναπαύεται από την ενασχόληση αυτή, το 372 μετά το θάνατο της μητέρας του ασκήτεψε υποτακτικός κοντά σε ένα γέροντα Σύρο ασκητή στην περιοχή της Αντιόχειας για τέσσερα χρόνια και αργότερα έγινε σπηλαιώτης μοναχός στο όρος Σίλπιος, όπου μελετούσε την Αγία Γραφή και προσευχόταν αδιαλείπτως. Αυτό διήρκησε δύο χρόνια, ώσπου λόγω ασθενείας άφησε τη μοναχική - ασκητική ζωή περί το 378 και επέστρεψε στην Αντιόχεια. Εκεί λίγο αργότερα το 380 ή το 381 χειροτονήθηκε διάκονος, όπως αναφέραμε προηγουμένως, από τον Μελέτιο Αντιοχείας και το 385 ή 386 πρεσβύτερος από το διάδοχο του Μελετίου Φλαβιανό και απέκτησε μεγά-

¹. ΣΤ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Πατρολογία Γ'*, όπ. π., σελ. 117.

². ΙΩ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Εἰς νεωτέραν χηρεύσασαν*, PG 48, 601.

³. ΣΩΖΟΜΕΝΟΥ, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, 8,2, PG 67, 1513.

⁴. ΣΤ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Πατρολογία Γ'*, όπ. π., σελ. 117.

λη φήμη ως ποιμένας και ρήτορας¹. Στη συνέχεια, μετά το θάνατό του Νεκταρίου Κωνσταντινουπόλεως, εξελέγη και καταστάθηκε Αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως το Φεβρουάριο του έτους 398, μετά από την επιρροή που άσκησε ο Ευτρόπιος στο νεαρό αυτοκράτορα Αρκάδιο, ώστε να ενδιαφερθεί για τον αντιοχέα Ιωάννη. Είχε ήδη αποκτήσει ικανή φήμη για τις αρετές και ικανότητές του ώστε να θεωρηθεί το καταλληλότερο πρόσωπο για την πλήρωση του κενού θρόνου της χηρεύουσας αρχιεπισκοπής. Καταλυτικό ρόλο διαδραμάτισε και η προσπάθεια αποτροπής της επιβολής των απόψεων του Θεοφίλου Αλεξανδρείας σχετικά με το ζήτημα της επισκοπικής διαδοχής στην πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας. Αυτός για να προβάλλει και προωθήσει τον εκλεκτό από τον ίδιο ως διάδοχο, έναν γέροντα πρεσβύτερο με το όνομα Ισίδωρος, μετέβη στην Κωνσταντινούπολη με την ελπίδα της εκπλήρωσης των στόχων του. Ο Σωζομενός, στην Εκκλησιαστική του ιστορία, πληροφορεί ότι η εκλογή του έγινε με την από κοινού ψήφο κλήρου και λαού².

Κατά τα δύο πρώτα έτη της επισκοπείας του, εκεί στην πρωτεύουσα του ανατολικού ρωμαϊκού κράτους την Κωνσταντινούπολη, είχε σχετική ησυχία, οπότε δούλεψε με ζήλο και αυταπάρνηση, προσπαθώντας να ανορθώσει πνευματικά τους πιστούς και να ειρηνεύσει την Εκκλησία, η οποία ταλανιζόταν από καιρό, λόγω των αιρέσεων και της ηθικής κατάπτωσης των ανθρώπων. Στηρίχθηκε σε αφοσιωμένους μαθητές του κλη-

¹. ΣΤ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Πατρολογία Γ',* όπ. π., σελ. 118-119, πρβλ. ΠΑΝ. ΧΡΗΣΤΟΥ, *Ελληνική Πατρολογία Τόμος Δ',* όπ. π., σελ. 235εξ.

². ΣΤ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Πατρολογία Γ',* όπ. π., σελ. 119, πρβλ. ΠΑΝ. ΧΡΗΣΤΟΥ, *Ελληνική Πατρολογία Τόμος Δ',* όπ. π., σελ. 237 και επίσης «Ψηφισμένων δέ τούτο τοῦ λαοῦ καί τοῦ κλήρου», ΣΩΖΟΜΕΝΟΥ, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, 8,2, PG 67, 1517.

ρικούς, αλλά και μαθήτριες, για την οργάνωση της εκεί Εκκλησίας, φροντίζοντας για την κοινωνική διακονία, τη μόρφωση του κλήρου, την οργάνωση και αναβάθμιση της λειτουργικής ζωής και του ιεραποστολικού έργου. Έχοντας μάλιστα τη συνείδηση ηγέτη της καθολικής Εκκλησίας οργάνωσε ιεραποστολές σε χώρες και λαούς που δεν είχαν γνωρίσει ακόμα το χριστιανισμό, ή ακολουθούσαν αιρετικούς. Ενδεικτικά θα αναφέρουμε τις ιεραποστολές στους Σκύθες, τους Κέλτες, τους Πέρσες και τους Φοίνικες, αλλά και τους Γότθους, οι οποίοι ακολουθούσαν την αρειανική αίρεση, ώστε να διδαχθούν την ορθή πίστη και να αποσπαστούν από τα νύχια των αιρετικών¹.

Το κήρυγμα ήταν τακτικό και η λειτουργική ζωή πυκνότερη, καθώς η έκλυση των ηθών στη Βασιλεύουσα τότε ήταν διάχυτη και συνεπώς ο λαός είχε ανάγκη ηθικής και πνευματικής καθοδήγησης. Στο πλαίσιο αυτό καθιέρωσε και εκεί τις συνηθιζόμενες στην Αντιόχεια νυκτερινές προσευχές, για να μπορούν να τις παρακολουθούν και οι άντρες οι οποίοι εργάζονταν την ημέρα. Μέχρι τότε βραδινές ακολουθίες τελούνταν μόνο από τους Αρειανόφρονες². Το ενδιαφέρον του επίσης, για τους φτωχούς και αδικούμενους ήταν έμπρακτο και είχε ως συνέπεια τη λιτότητα του βίου του, την άρνηση του πλούτου και της πολυτέλειας για τον ίδιο, αλλά και τον κλήρο και την περιφρόνηση των επίσημων δείπνων, χάριν των φιλανθρωπικών ιδρυμάτων. Έκτισε πολλά νοσοκομεία, γηροκομεία και πτωχοκομεία και γενικά πρώτο του μέλημα ήταν η οργάνωση κατά συστηματικό τρόπο του έργου της κοινωνικής πρόνοιας και διακονίας. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την πρόκληση αντιδράσεων, την απόκτηση εχθρών και μάλιστα από τους κληρικούς, από τους οποίους είχε ζητηθεί όχι μόνο

¹. ΠΑΝ. ΧΡΗΣΤΟΥ, *Ελληνική Πατρολογία Τόμος Δ'*, όπ. π., σελ. 238

². Όπ. π.

η αποφυγή σκανδάλων, εξαιτίας των οποίων κάποιοι καθαιρέθηκαν απ' αυτόν, αλλά και η υποδειγματική βιωτή¹.

Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου φαίνεται να υπάρχουν τα πρώτα δείγματα της Θείας Λειτουργίας που φέρει το όνομά του, που πιθανόν καθιερώθηκε ως προς τη μορφή και τις ευχές απ' αυτόν. Οπωσδήποτε, ο Χρυσόστομος δε συνέγραψε εκ του μηδενός τη λειτουργία, αλλά πραγματοποίησε κάποιες παρεμβάσεις σε μια παλαιότερη ευχαριστιακή πηγή, γνωστή με το όνομα των Αποστόλων, αλλά και ως Αντιοχειανή ευχαριστιακή παράδοση. Η απουσία κάποιου τίτλου με το όνομά του στα αρχαιότερα ευχολόγια, ερμηνεύεται από το γεγονός ότι υπάρχει παρόμοιος τίτλος στην αρχή των δύο τμημάτων που απαρτίζουν τη Θ. Ευχαριστία. Είναι όμως εμφανής η παρουσία του στην Αναφορά που φέρει το όνομά του, είτε μέσα από τη συγγραφή δύο ή τριών ευχών, είτε με το κύρος του ως ιεράρχη, ο οποίος διατηρούσε και εμπλούτιζε μέσω της τελεσιουργίας, την ευχαριστιακή παράδοση της εποχής του². Στην ίδια περίοδο εντάσσεται και ο περίφημος Κατηχητικός του Λόγος, ο οποίος αποτελεί ένα υπέροχο ποίημα που φανερώνει το έλεος του Θεού δια του αναστημένου Θεανθρώπου Χριστού, αν και υπάρχουν αρκετές αμφιβολίες για τη γνησιότητα της προέλευσής του απ' αυτόν³.

Σύντομα δημιουργήθηκε έντονο αντιχρυσοστομικό κλίμα και την ηρεμία των πρώτων χρόνων διαδέχτηκε ένα φουρτουνιασμένο πέλαγος δοκιμασιών και διώξεων έως το τέλος της ζωής του. Αυτό οφειλόταν στην

¹. ΣΤ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Πατρολογία Γ'*, όπ. π., σελ. 120, 139εξ., πρβλ. ΚΩΝ. ΣΚΟΥΤΕΡΗ, *Ιστορία Δογμάτων τόμος 2^ο*, όπ. π., σελ. 621.

². ΓΕΩ. Ν. ΦΙΛΙΑ, *Λειτουργική «Η θεία Ευχαριστία μέχρι το 15^ο αιώνα»*, Τόμος Β', Αθήνα 2016, σελ. 289.

³. ΣΤ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Πατρολογία Γ'*, όπ. π., σελ. 160εξ.

ιδιαίτερη ιδιοσυγκρασία και το άμεμπτο του χαρακτήρα του και προέρχονταν όχι μόνο από τον κληρο και την πολιτεία, αλλά και τους πλουσίους τους οποίους κάκιζε λόγω των αρπακτικών διαθέσεών τους. Δε δίσταζε να έρθει σε σύγκρουση με τις αρχές, ιδίως με την αυτοκράτειρα Ευδοξία (αρχικά ευμενώς διακείμενη απέναντί του), η οποία θα τον κατηγορήσει ότι την αποκάλεσε σε δημόσιο κήρυγμα προσβλητικά Ιεζάβελ, επειδή ιδιοποιήθηκε τον αμπελώνα κάποιας φτωχής χήρας που βιοποριζόταν απ' αυτόν. Επίσης συγκρούστηκε με την άρχουσα τάξη, η οποία αντέδρασε όταν αυτός άρχισε να κτίζει έξω από την πόλη λεπροκομείο, κοντά στις περιουσίες τους. Αυτό έβλαπτε τα συμφέροντά τους, παρόλο που ο μοναδικός του σκοπός ήταν η προάσπιση της υγείας των ασθενών, καθώς και η ανακούφιση των φτωχών και κατατρεγμένων ανθρώπων. Τη σφοδρότερη όμως πολεμική δέχθηκε από τον Θεόφιλο Αλεξανδρείας, εξαιτίας της στήριξης που παρείχε ο ιερός πατέρας, έναντι των «Μακρών αδερφών», μοναχών της Νιτρίας της Αιγύπτου, οι οποίοι κατηγορήθηκαν από τον Θεόφιλο¹ ως ωριγενιστές, αλλά επιπλέον και από δυσαρεστημένους κληρικούς της Βασιλεύουσας.

Αποτέλεσμα της σύγκρουσης ήταν από το σημείο αυτό και μετά, ο σφοδρός διωγμός μέχρι και το θάνατό του, ο οποίος θα επέλθει στην εξορία. Ο Θεόφιλος θα τον κατηγορήσει ότι προσέφερε ήδη «κοινωνία» στους Μακρούς αδελφούς, τους οποίους κατηγορούσε ως φιλο-ωριγενιστές, δηλαδή αιρετικούς, άρα κατά συνέπεια το ίδιο ίσχυε και γι' αυτόν. Τον Αύγουστο του 403 ο Θεόφιλος θα μεταβεί στη Χαλκηδόνα με 36 ομόφρονες Αιγύπτιους επισκόπους και το έργο της εξόντωσης του Χρυσοστόμου μπαίνει σε εφαρμογή. Κομβικό σημείο των διώξεων, της καθάρσεως και της εξορίας του από το θρόνο της Κωνσταντινουπόλεως ήταν η επί Δρυν

¹. ΣΤ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Πατρολογία Γ',* όπ. π., σελ. 121-122.

Σύνοδος¹, υπό του Θεοφίλου Αλεξανδρείας και ως επί το πλείστον Αιγυπτίων επισκόπων, οι οποίοι αποφάσισαν την καθαίρεσή του, παρόλο που η σύνοδος αυτή ήταν αντικανονική, «υπερόριος», δηλαδή εντός άλλης εκκλησιαστικής δικαιοδοσίας. Εκεί κλήθηκε να λογοδοτήσει χωρίς να γνωρίζει το κατηγορητήριο και καταδικάστηκε ερήμην, λόγω της άρνησής του να απολογηθεί για το δήθεν «έγκλημα καθοσιώσεως», δηλαδή εσχάτη προδοσία. Η ποινή για το έγκλημα αυτό ήταν ο θάνατος, αλλά έπρεπε να αποφασίσει ο ίδιος ο αυτοκράτορας, ο οποίος αρκέστηκε στην εξορία².

Η αρχική εξορία ήταν στην Πραϊνετό της Βιθυνίας, απόφαση που τελικά θα ανακληθεί από την Ευδοξία, λόγω κάποιας δεισδαιμονίας, ενός περίεργου ονείρου. Ο Χρυσόστομος θα επιστρέψει, χωρίς όμως να αναλάβει και πάλι τα καθήκοντά του, μέχρι να αποκατασταθεί με σύνοδο. Ενδιάμεσα θα συμβούν πολλά και αιματηρά επεισόδια στην Πόλη και θα συντελεστούν δύο απόπειρες δολοφονίας απέναντί του. Κομβικό σημείο προς τη νέα εξορία ήταν τα γεγονότα του Πάσχα του 404, όταν ο στρατός έπειτα από επιρροή των αντιχρυσοστομικών, θα προσπαθήσει να διαλύσει τους πιστούς, κακοποιώντας αυτούς και τον κλήρο. Τότε ο ιερός πατέρας θα καταλάβει ότι δεν πρόκειται να υπάρξει σύνοδος που θα θεραπεύσει την κατάσταση. Σημαντική είναι η πρωτοβουλία της εκκλησίας της Ρώμης, η οποία δικαίωσε τον Ιωάννη, αλλά δεν κατάφερε να συγκαλέσει σύνοδο για το σκοπό αυτό³.

Δύο μήνες μετά το Πάσχα, όπως μας πληροφορεί ο Σωκράτης, ξεκινάει το δράμα της εξορίας, περί την 20ή Ιουνίου του 404. Ο στρατός ήταν

¹. ΣΤ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Πατρολογία Γ'*, όπ. π., σελ. 123εξ., πρβλ. και ΚΩΝ. ΣΚΟΥΤΕΡΗ, *Ιστορία Δογματών τόμος 2^ο*, όπ. π., σελ. 623.

². ΣΤ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Πατρολογία Γ'*, όπ. π., σελ. 124-125.

³. ΣΤ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Πατρολογία Γ'*, όπ. π., σελ. 127-130.

έτοιμος να επέμβει σε ενδεχόμενη άρνηση του Χρυσοστόμου, ή αντίδραση του λαού. Παρόλη τη δεδομένη κατάσταση, τελευταία υποθήκη του Χρυσοστόμου θα είναι η υπακοή στον αντικαταστάτη του επίσκοπο, για να αποφευχθεί το πιθανό σχίσμα. Με μεγάλη δυσκολία, έπειτα από στιγμές θριάμβου, πόνου, εξαντλήσεως και περιφρονήσεων στην διαδρομή προς την Κουκουσό, ένα χωριό μεταξύ Καππαδοκίας και Αρμενίας, θα φτάσει στον πρώτο προορισμό του. Εκεί θα τον φροντίσουν με ιδιαίτερη αγάπη. Στο διάστημα αυτό της εξορίας θα γράψει 240 περίπου επιστολές, από τις οποίες αντλούμε στοιχεία για την πορεία αυτή. Θορυβημένοι οι αντίπαλοί του από την αποδοχή που απολάμβανε στην εξορία και από το φόβο ενδεχόμενης αποκατάστασης, θα διατάξουν την περαιτέρω εξορία του στην Πιτυούντα του Καυκάσου, όπου λόγω εξάντλησης, ασθένειας και κακουχιών, θα πεθάνει στα Κόμανα του Πόντου. Χαρακτηριστική είναι η φράση του όταν άφηνε την τελευταία του πνοή, κατάκοπος και βαριά άρρωστος από τις κακουχίες της εξαντλητικής αυτής πορείας, «δόξα τῷ Θεῷ πάντων ἔνεκεν»¹.

Ο διωγμός που υπέστη, η έκπτωσή του από το θρόνο της Κωνσταντινουπόλεως και ο μαρτυρικός του θάνατος είχαν ολέθριες συνέπειες και προκάλεσαν διπλό σχίσμα στην Εκκλησία. Κατά πρώτον οι οπαδοί του απέκοψαν την κοινωνία με τους διαδόχους του, μη δεχόμενοι να τους αναγνωρίσουν. Κατά δεύτερον η Εκκλησία της Ρώμης διέκοψε κάθε σχέση με την αντίστοιχη της Βασιλεύουσας, αλλά και της Αλεξάνδρειας όπως και της Αντιόχειας οι οποίες είχαν αποδεχθεί τη σχετική με τον Ιωάννη κατάσταση. Το δεύτερο και σοβαρότερο αυτό σχίσμα έπαψε με την επανεγγραφή του Χρυσοστόμου στα δίπτυχα της Αντιόχειας το 413 και της

¹. ΣΤ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Πατρολογία Γ'*, όπ. π. σελ. 130-134, πρβλ. ΠΑΛΛΑΔΙΟΥ, *Διάλογος ΙΑ'*, PG 47,38.

Κωνσταντινούπολης και Αλεξάνδρειας το 417. Το σχίσμα των Ιωαννιτών, όπως αποκαλούνταν οι οπαδοί του, σταμάτησε με την ανακομιδή των λειψάνων του στην πρωτεύουσα το 438, όταν αρχιεπίσκοπος ήταν ο Πρόκλος¹.

Θεωρία και πράξη είναι έννοιες αλληλένδετες στη ζωή του Αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου. Ουσιαστικά στο πρόσωπό του βρίσκεται πλήρη και έμπρακτη εφαρμογή το Χριστολογικό κήρυγμα, που θέλει τον άνθρωπό να θυσιάζεται ολοκληρωτικά για τον πλησίον του. Αναδεικνύεται σε πραγματικό ποιμένα που φροντίζει το ποίμνιό του με κάθε τρόπο. Το κόστος όλης αυτής της θυσίας είναι η ίδια του η ζωή. Μέσα στα πλαίσια αυτής της αφοσίωσης εντάσσεται και το μεγάλο σε έκταση συγγραφικό του έργο, με το πλήθος των Ομιλιών του και των άλλων έργων, να έχουν ως στόχο την οικοδομή του πληρώματος της Εκκλησίας.

β) Οι Ομιλίες στη Γένεση (συνοπτικά)

Στο πρόσωπο του ιερού Χρυσοστόμου έχουμε τον πολυγραφότερο εκκλησιαστικό συγγραφέα όλων των αιώνων. Πραγματικά είναι ο μεγαλύτερος ερμηνευτής της Αγίας Γραφής, τον οποίο δεν υπερβαίνει κανείς, ούτε από τους παλιούς, ούτε από τους νέους ερμηνευτές. Ακόμα και σύγχρονοι ξένοι ερμηνευτές στα έργα τους, αναφέρονται ονομαστικά σε αυτόν, απορρίπτοντας τις ερμηνείες ομοδόξων τους ερμηνευτών². Θεωρεί μάλιστα την ανάγνωση της Αγ. Γραφής ως αναγκαία και σχεδόν υποχρεωτική και απαραίτητη από όλο το λαό για θρησκευτική και ηθική οικοδο-

¹. ΠΑΝ. ΧΡΗΣΤΟΥ, *Ελληνική Πατρολογία Τόμος Δ'*, όπ. π., σελ. 245.

². ΙΕΡ. ΦΟΥΝΤΑ, «Ο ιερός Χρυσόστομος ως ερμηνευτής», από τό Χρυσοστομικό Συμπόσιο, *Η προσωπικότητα και η θεολογία Αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου*, Άποστολική Διακονία, Αθήνα 2007, σελ 107εξ.

μή αυτού¹. Τα κείμενά του είναι θεολογικά, ερμηνευτικά και ποιμαντικά και ο κύριος όγκος τους έχει τη μορφή ομιλιών, οι οποίες εκφωνήθηκαν σε κάποιο άμβωνα και καταγράφηκαν από ταχυγράφους. Το διδακτικό του έργο αρχίζει οπωσδήποτε με την επιστροφή του από την άσκηση το 378 και κορυφώνεται έπειτα από τη χειροτονία του σε διάκονο το 381 και εξής. Η συχνότητα των ομιλιών είναι μεγάλη, ιδιαίτερος στην Αντιόχεια, σχεδόν κάθε μέρα όπως μαρτυρεί ο ίδιος². Ο ιερός Χρυσόστομος ασχολήθηκε ιδιαίτερος με την ανάγνωση και την ερμηνεία της Αγίας Γραφής και γενικώς η όλη του θεολογία είναι διαποτισμένη και στηριγμένη πάνω στη Θεία Γραφή. Τονίζει με κάθε τρόπο την αναγκαιότητα της ανάγνωσης και κατανόησης της Αγίας Γραφής. Οι πιστοί λαμβάνουν την αναγκαία τροφή για την ψυχή τους, όπως ακριβώς συμβαίνει και με τη σωματική τροφή, επειδή από την ορθή ανάγνωσή της, εξαρτώνται τα δόγματα και η ακρίβεια του χριστιανικού τους βίου³. Πολλές Ομιλίες του είναι βασισμένες πάνω στην Αγία Γραφή και είναι πολλά τα ερμηνευτικά του Υπομνήματα σε Παλαιά και Καινή Διαθήκη. Συνδυάζει πάντα και σταθερά τη θεολογική ερμηνεία, η οποία βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στην ερμηνευτική του απ. Παύλου, χωρίς τις περισσότερες φορές να διαχωρίζεται απ' αυτή του Αποστόλου των εθνών⁴, αλλά και χωρίς να παραμελείται η οικοδομή του χριστεπώνυμου πληρώματος της Εκκλησίας, «του λαού του Θεού».

¹. Ι. ΚΑΡΜΙΡΗ, *Δογματική*, Αθήνα 1995, σελ. 34.

². ΣΤ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Πατρολογία Γ'*, σπ. π., σελ. 135εξ.

³. Π. ΑΝΔΡΙΟΠΟΥΛΟΥ, «Ανάγνωση, κατανόηση και διδασκαλία της Αγ. Γραφής», από τό Χρυσοστομικό Συμπόσιο, *Η προσωπικότητα και η θεολογία Αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου*, Αποστολική Διακονία, Αθήνα 2007, σελ. 401.

⁴. ΙΟΥΛΙΑΝ ΕΝΙ, *Το μυστήριο του Χριστού*, Θεσσαλονίκη 2010, σελ. 55, σχ.128.

Θεωρεί την Αγία Γραφή ως τον αποκεκαλυμμένο λόγο του Θεού και σε καμία περίπτωση δεν αμφισβητεί τη θεοπνευστία της. Μάλιστα θεωρεί ότι τίποτα σε αυτήν δεν υπάρχει άσκοπα. Η ερμηνευτική του μέθοδος στηρίζεται στην κυριολεκτική έννοια των Γραφικών κειμένων, άρα ακολουθεί την ιστορικογραμματική μέθοδο, ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της Αντιοχειανής θεολογικής σκέψης στην οποία ανδρώθηκε άλλωστε, αλλά δεν αποκλείει και την τυπολογική εξήγηση – αλληγορική μέθοδο, όπου αυτή απαιτείται, ή είναι αναγκαία¹. Δεν εντάσσεται δηλαδή αυστηρά σε μία από τις δύο ερμηνευτικές σχολές της εποχής, την Αντιοχειανή με την απόλυτη προσήλωση στο σημαίνον της Γραφής και την Αλεξανδρινή που επικεντρώνεται στο σημαινόμενο με τη χρήση της αλληγορικής μεθόδου, αλλά ουσιαστικά δημιουργεί ένα κράμα των δύο αυτών τάσεων. Παρόλα αυτά δεν Την απολυτοποιεί (την Αγία Γραφή), αλλά γνωρίζοντας ότι είναι γραμμένη από ανθρώπινο χέρι, χρησιμοποιώντας ανθρώπινο λόγο και γλωσσικά σχήματα κατά θεία παραχώρηση, τα νοήματά της αποδέχονται ερμηνείας, η οποία είναι απαραίτητη για τη διακρίβωση όλων των κεκρυμμένων νοημάτων και μηνυμάτων². Την ερμηνεία αυτού του είδους την χαρακτηρίζει ο ίδιος «αναγωγή». Σύμφωνα με αυτήν ξεκινώντας από παραδείγματα και ανθρώπινα σχήματα, βρίσκει αφορμή να διδάξει κάτι για το Θεό και τη σχέση Του με τον άνθρωπο. Άρα δεν ευσταθεί η άποψη, όπως κάποιοι ισχυρίζονται, ότι ερμηνεύει αλληγορικά τις παραβολές και τους ανθρωπομορφισμούς, αφού δεν ανασημασιοδοτεί ο ίδιος το κείμενο, ώστε να οδηγούμαστε σε εφαρμογή αποκλειστικά της αλληγορικής μεθόδου.

¹. ΣΠ. ΜΟΥΣΤΑΚΑ, *Ιωάννου Χρυσόστομου άπαντα τα έργα τόμος 1. Εισαγωγή* (ΕΠΕ 68), Θεσσαλονίκη 1984, όπ. π., σελ. 39, πρβλ. ΒΛ. ΦΕΙΔΑ, *Εκκλησιαστική Ιστορία Α'*, Αθήνα 1997, σελ. 546.

². ΠΑΝ. ΧΡΗΣΤΟΥ, *Ελληνική Πατρολογία Τόμος Δ'*, όπ. π., σελ. 294

δου¹. Μάλιστα την αναζήτηση των βαθέων νοημάτων, την παρομοιάζει με το έργο των μεταλλωρύχων, οι οποίοι σκάβουν με πολύ κόπο, σε μεγάλο βάθος για να βρουν πολύτιμα μέταλλα. Παρόλο όμως που συνήθως βρίσκουν ψήγματα χρυσού, νιώθουν μικρή ικανοποίηση και συνεχίζουν την προσπάθειά τους, με την ελπίδα να επιτύχουν καλύτερα αποτελέσματα, χωρίς να λογαριάζουν το μόχθο και τις θυσίες². Το ίδιο ισχύει και όσον αφορά την ερμηνεία της Γραφής, η οποία απαιτεί επίπονη προσπάθεια, αλλά αποδίδει «εύγευστους καρπούς», μεγάλη πνευματική ωφέλεια. Κριτήριο όμως της ερμηνείας αυτής δεν είναι απλά η ανθρώπινη λογική και γνώση, αλλά ο φωτισμός του ερμηνευτή και η θεία αποκάλυψη, η οποία συντελείται από το Άγιο Πνεύμα³. Συνεπώς ακολουθεί πιστά το λόγο του Χριστού στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο, «ἐρευνᾶτε τὰς γραφάς»⁴ και αναζητά την πάσαν αλήθεια. Σύμφωνα με τον ιερό Χρυσόστομο η Αγία Γραφή συνεχώς και μονίμως μαρτυρεί για τη θεία αποκάλυψη σε συγκεκριμένα

¹. ΣΤ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Πατρολογία Γ'*, σπ. π., σελ. 80

². «Και γάρ οί τήν μεταλλικὴν γῆν ἀνορύττοντες οὐ μέχρι τῆς ἐπιφανείας ἴστανται, ἀλλ' ἐπειδὴν πολὺ βάθος κατέλθωσι, καὶ καταλαβεῖν, δυνηθῶσι τοῦ χρυσοῦ τὰ ψήγματα, μετὰ πολλοῦ τοῦ πόνου καὶ τῆς εὐτονίας τῆς γῆς χωρίζουσι, καὶ μετὰ τὸν πολὺν ἐκεῖνον πόνον, βραχεῖαν τινα τῶν πόνων εὐρίσκουσι παραμυθίαν· καὶ ὁμως εἰδότες ὅτι ἐλάττονα τῶν πόνων καρποῦνται τὴν ὠφέλειαν, πολλάκις δὲ καὶ μετὰ τὴν πολλὴν ἀγρυπνίαν καὶ τὸν κάματον, καὶ τῆς προσδοκίας διήμαρτον, καὶ οὐδέ οὕτως ἀφίστανται, ἀλλὰ τῇ ἐλπίδι τρεφόμενοι, τῶν πόνων αἰσθησιν οὐ λαμβάνουσιν», *Εἰς τὴν Γένεσιν, Ὁμιλία ΚΑ'*, PG 53, 175α.

³. «Οὐδέ γάρ σοφίας ἀνθρωπίνης δεῖται ἡ θεία Γραφή πρὸς τὴν κατανόησιν τῶν γεγραμμένων, ἀλλὰ τῆς τοῦ Πνεύματος ἀποκαλύψεως, ἵνα τὸν ἀληθῆ νοῦν τῶν ἐγκειμένων καταμαθόντες πολλὴν ἐκεῖθεν δεξώμεθα τὴν ὠφέλειαν...», *Εἰς τὴν Γένεσιν, Ὁμιλία ΚΑ'*, PG 53, 175α.

⁴. *Ιω 5, 39.*

πρόσωπα, τους θεόπτες προφήτες¹ και αποστόλους, οι οποίοι βλέπουν τα μέλλοντα σαν να συμβαίνουν μπροστά στα μάτια τους. Γεγονός που οφείλεται αποκλειστικά στη φωτισμό τους από το Άγιο Πνεύμα.

Σ' αυτό το πλαίσιο εντάσσεται η επιλεκτική ερμηνεία ορισμένων βιβλίων και χωρίων της Γραφής και μάλιστα πολλές φορές με επίμονο τρόπο, για να μπορέσει πλήρως να διασαφηνίσει το Βιβλικό λόγο, χωρίς να αφήσει σκιές. Εξάλλου όπως έχουμε ήδη αναφέρει, κίνητρό του για όλη αυτή την προσπάθεια δεν ήταν οι προσωπικές του φιλοδοξίες, αλλά η καλλιέργεια και ο φωτισμός των πιστών, μέσω και της ερμηνείας, κατανόησης και εμπράκτου εφαρμογής των διδασκομένων σε Αυτήν. Όλοι οι άνθρωποι είναι αντικείμενο της αγάπης του Θεού και κατά συνέπεια καλούνται να αγαπήσουν και να υπηρετήσουν Αυτόν². Γι' αυτό το λόγο άλλωστε, όλα τα υπομνήματα στην Αγία Γραφή εντάσσονται στα πλαίσια του κηρυκτικού του έργου. Μέσα στο ναό αναπτύσσεται ουσιαστικά ένα ιδιόμορφο διδασκαλείο. Οπότε είναι επόμενο να τον ακούμε πολλές φορές να προβαίνει σε νουθεσίες και οδηγίες προς τους πιστούς, ανάλογα με τις ανάγκες τους, κατά τη διάρκεια των ομιλιών του³. Επειδή όλα αυτά λαμ-

¹. «Τοιοῦτον γάρ ἔθος ἄπασι τοῖς προφήταις, περί τῶν μηδέπω γεγενημένων ὡς γεγενημένων διαλέγεσθαι. Ἐπειδή γάρ τοῖς πνευματικοῖς ἑώρων ὀφθαλμοῖς τά μετὰ πολὺν ἐτῶν ἀριθμὸν μέλλοντα γίνεσθαι, διὰ τοῦτο ὡς ἤδη πρό τῶν ὀφθαλμῶν κείμενα κατοπτεῦοντες τά πράγματα, οὕτως ἅπαντα διελέγοντο», *Εἰς τὴν Γένεσιν, Ὁμιλία Ι', PG 53, 85δ* και A. SCHMEMANN, *Celebration of the Faith. Vol. 1. I Believe*, New York 1991, σελ. 43.

². ΚΩΝ. ΚΟΡΝΙΤΣΕΣΚΟΥ, *Ο ανθρωπισμός κατά τον ιερόν Χρυσόστομον*, Θεσσαλονίκη 1971, σελ. 40.

³. «Πολλὰς ὑμῖν ἔχω χάριτας, ὅτι μετὰ πολλῆς τῆς προθυμίας χθές ἐδέξασθε τὴν παρ' ἡμῶν παραίνεσιν, καὶ πρὸς τό μῆκος τῶν εἰρημένων οὐ μόνον οὐκ ἐδυσχεράνατε, ἀλλὰ καὶ μέχρι τοῦ τέλους οὕτω παρηκολουθήσατε, ὡς ἀκμάζοντα

βάνουν χώρα κατά τη διάρκεια του κηρύγματος, θα τον ακούσουμε παράλληλα με το κεντρικό του θέμα, που συνήθως είναι κάποιοι περιορισμένοι στίχοι από τη Γένεση, να επαινεί και να χαίρεται για την πνευματική πρόοδο των προσερχομένων¹. Όμως άλλες φορές δυσανασχετεί για τη μικρή προσέλευση πιστών², οι οποίοι προτιμούν τις σωματικές απολαύσεις από την πνευματική ωφέλεια, ενώ άλλοτε αναφέρεται σε θέματα νηστείας³, ιδιαίτέρως για το νόημα της πραγματικής νηστείας, η οποία

ὕμῖν ἐναπομεῖναι τόν τῆς ἀκροάσεως πόθον· ὄθεν καί χρηστάς ἡμῖν τάς ἐλπίδας ὑπεφήνατε, ὡς διά τῶν ἔργων ἐπιδειξάμενοι τά τῆς ἡμετέρας συμβουλῆς. Ὁ γάρ μετὰ τοσαύτης ἡδονῆς ἀκούων, δῆλος ἂν εἶη καί πρός τήν διά τῶν ἔργων πρᾶξιν παρεσκευασμένος· ἄλλως δέ καί ἡ νῦν ὑμῶν συνδρομή τεκμήριον ἂν γένοιτο τῆς κατά ψυχὴν ἡμῶν ὑγείας. Ὡσπερ γάρ τό πεινῆν σωματικῆς εὐεξίας σημειῖόν ἐστιν, οὕτω τό λογίων θείων ἐρᾶν ψυχικῆς ὑγείας τεκμήριον ἂν γένοιτο μέγιστον», Εἰς τήν Γένεσιν, Ὁμιλία ΙΕ', PG 53, 118α.

1. «Ὁρῶν ὑμῶν, ἀγαπητοί, τήν μετὰ προθυμίας καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἐνταῦθα συνέλευσιν, μεγάλην καρποῦμαι τήν ἡδονήν, καί οὐ παύομαι δοξάζων τόν φιλόανθρωπον Θεόν ἐπί τῇ προκοπῇ τῇ ὑμετέρα», Εἰς τήν Γένεσιν, Ὁμιλία Δ', PG 53, 39α.

2. «Ἐλάττων ἡμῖν ὁ σύλλογος σήμερον, καί βραχύ τό θέατρον τῶν συνδεδραμηκότων. Τίνος ἔνεκεν, καί διά τί; Τάχα τινές ἠρυθρίασαν μετὰ τήν αἰσθητήν τράπεζαν εἰς τήν πνευματικὴν ταύτην ἐστίασιν παραγενέσθαι, και τοῦτο αὐτοῖς αἴτιον γεγένηται τῆς ἀπολείψεως», Εἰς τήν Γένεσιν, Ὁμιλία Ι', PG 53, 81α.

3. «Νηστεία γάρ ἐστιν ἡ γαλήνη τῶν ἡμετέρων ψυχῶν, ἡ τῶν γεγηρακότων εὐκοσμία, ἡ τῶν νέων παιδαγωγός, ἡ τῶν σωφρονούντων διδάσκαλος, ἡ πᾶσαν ἡλικίαν καί φύσιν καθάπερ διαδήματι τινι κατακοσμοῦσα», ΙΩ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς τήν Γένεσιν, Ὁμιλία Β', PG 53, 27α και «Καί ταῦτα λέγω οὐ τόν τόνον τῆς νηστείας ἐκλύων, μή γένοιτο, ἀλλά καί σφόδρα ἐπαινῶν καί αποδεχόμενος τούς νηστεύοντας· ἀλλά βουλόμενος διδάξαι ὑμᾶς, λογισμῶ τινι νήφοντι μετιέναι τά πνευματικά, καί μή συνηθεία, κατακολουθεῖν. Οὐ γάρ τόν μεταλαβόντα τροφῆς αἰσχρόν

προϋποθέτει όχι μόνο αποχή από τις τροφές, αλλά και καταστολή των παθών. Τέλος δίνει μεγάλη σημασία και στην εν γένει ζωή του χριστιανού¹. Δεν πρέπει όμως να μας ξενίζει αυτό, αφού όπως αναφέρθηκε ήδη, ο πρωταρχικός σκοπός του αγίου Ιωάννου είναι η ποιμαντική μέριμνα και η πνευματική οικοδομή των ανθρώπων που του εμπιστεύθηκε ο Κύριος.

Οι περισσότερες ομιλίες του εκφωνήθηκαν προτού εγκατασταθεί οριστικά στην Κωνσταντινούπολη. Έτσι έχουμε την παραγωγή μιας σειράς από ερμηνευτικές Ομιλίες όπως, *Εἰς τὴν Γένεσιν*, *Εἰς τοὺς Ψαλμούς*, *Εἰς τὸν Ματθαῖον*, *Εἰς τὸν Ἰωάννην*, *Εἰς τὴν πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολή*, *Εἰς τὴν Α' και Β' πρὸς Κορινθίους ἐπιστολή*, *Εἰς τὴν πρὸς Γαλάτας*, *Εἰς τὴν πρὸς Ἐφεσίους*, *Εἰς τὴν Α' και Β' πρὸς Τιμόθεον*, *Εἰς τὴν πρὸς Τίτον ἐπιστολή*² κ.α.

Όσον αφορά τώρα τις ομιλίες του «*Εἰς τὴν Γένεσιν*», με τις οποίες θα ασχοληθούμε περισσότερο στην εργασία αυτή, είναι 76. Πρόκειται για δύο σειρές Ὁμιλιῶν που εκφωνήθηκαν μεταξύ των ετών 386-388, (Λόγοι 1-8 κατά το έτος 386, οι οποίοι αναφέρονται στα τρία πρώτα κεφάλαια της Γενέσεως, ενώ συνεκδίδεται ως 9^{ος} Λόγος άλλος ένας παραινετικός, καθώς και 67 Ὁμιλίες κατά το έτος 388 ή 389 κατά τον καθ. Στ. Παπαδόπουλο,

παραλαβεῖν τῇ πνευματικῇ ταύτῃ διδασκαλίᾳ, ἀλλὰ τό ῥαθυμούση διανοία, καί τό ὑπό τῶν παθῶν πολιορκεῖσθαι, καί μή καταστέλλειν τά τῆς σαρκὸς σκιρτήματα», *Εἰς τὴν Γένεσιν*, Ὁμιλία Γ', PG 53, 82α.

¹. «*Ἀποστήσαντες τοίνυν ἑαυτούς πάντων τῶν βιωτικῶν, καί τὰς φροντίδας τὰς ἀκανθῶν δίκην συμπνίγειν δυναμένας, τόν ἡμέτερον λογισμόν ἐκτέμοντες, ὄλην ἑαυτῶν τὴν διάνοιαν μεταστήσωμεν εἰς τὴν τῶν πνευματικῶν ἐπιθυμίαν, ἵνα πολλήν ἐντεῦθεν δεξάμενοι τὴν ὠφέλειαν, καί κερδάναντές τι μέγα καί γενναῖον, οὕτως ἐξέλθωμεν*», *Εἰς τὴν Γένεσιν*, Ὁμιλία Γ', PG 53, 33α.

². ΚΩΝ. ΣΚΟΥΤΕΡΗ, *Ἱστορία Δογματῶν τόμος 2^{ος}*, ὄπ. π., σελ.620.

που αναφέρονται σε ολόκληρο το βιβλίο της Γένεσης, κατά ενότητες).¹ Συνολικά εκφωνήθηκαν, όπως ήδη προείπαμε, στα πλαίσια του κηρυκτικού του έργου στην Αντιόχεια και καταγράφηκαν από ταχυγράφους, ενώ το μεγαλύτερο μέρος τους θεωρήθηκε από τον ίδιο το Χρυσόστομο πριν τεθούν σε ευρεία κυκλοφορία². Στην προσπάθειά του αυτή ο ιερός πατήρ επιδιώκει να δια φωτίσει τους ανθρώπους που προσέρχονται να τον ακούσουν, όσον αφορά την ύπαρξη του Θεού, τη δημιουργία του κόσμου, τη φύση αλλά και το σκοπό του «κατ' εικόνα και καθ' όμοίωσιν Θεού» πλασμένου ανθρώπου όπως και τη σχέση του με Αυτόν και συνάμα με άλλα γενικότερα υπαρξιακά ερωτήματα.

Ο Χρυσόστομος θα αντιμετωπίσει αιρετικούς³, αλλά και ειδωλολάτρες, οι οποίοι αμφισβητούσαν την παρέμβαση του Θεού στον κόσμο και χαρακτήριζαν τις διηγήσεις της Παλαιάς Διαθήκης ως μυθοπλασίες και οι οποίοι γενικότερα προσπαθούσαν να σπείρουν καινά δαιμόνια μεταξύ των χριστιανών ώστε να τους δημιουργήσουν σύγχυση. Απέναντι σε τέτοιες καταστάσεις αλλά και λόγω πνευματικών αλλά και υπαρξιακών αναζητήσεων πολλών ανθρώπων, ο ιερ. πατέρας προσπαθεί να στηρίξει καταρχάς και έπειτα να αυξήσει την πίστη των χριστιανών, βασιζόμενος

¹. ΣΠ. ΜΟΥΣΤΑΚΑ, *Ιωάννου Χρυσοστόμου άπαντα τα έργα τόμος 1. Εισαγωγή* (ΕΠΕ 68), Θεσσαλονίκη 1984, όπ. π., σελ. 34., πρβλ. ΣΤ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Πατρολογία Γ'*, σελ. 153.

². Β. ALTANER, *Patrologie*, Freiburg 1960, σελ. 291 και ΣΤ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Πατρολογία Γ'*, όπ. π., σελ. 135εξ.

³. «...έπιφύονται έτεροι αίρετικοί, λυμαινόμενοι τής Έκκλησίας τά δόγματα, καί φασιν, ιδού είπε, Κατ' εικόνα ήμετέραν, καί έντεϋθεν βούλονται άνθρωπόμορφον λέγειν το θεϊον, όπερ έσχάτης άν είη παραπληξίας, τόν άσχημάτιστον, καί άνείδεον, καί αναλοιώτον εις μορφήν άνθρωπίνην κατάγειν, καί, σχήματα καί μέλη περιτιθέναι τω άσωμάτῳ», *Είς τήν Γένεσιν, Όμιλία Η'*, PG 53, 72γ.

στη Θεοπνευστία της Αγίας Γραφής, αναδεικνύοντας τις αλήθειες της και ερμηνεύοντας τα δυσχερή χωρία της¹.

Ως προς τη μεθοδολογία που χρησιμοποιεί, λόγω και του ιδιαίτερου χαρακτήρα των διηγήσεων της Γενέσεως, είναι αυτή της διερευνήσεως των βαθύτερων νοημάτων της Γραφής, αφού όπως γνωρίζουμε, ειδικά όσον αφορά τη δημιουργία, χρησιμοποιούνται πολλές ανθρωπομορφικές, απλές τις περισσότερες φορές εκφράσεις, οπότε αν κάποιος ακολουθήσει την κατά γράμμα ερμηνεία, ουσιαστικά υποβιβάζει τη Θεία φύση στα ανθρώπινα μέτρα. Μάλιστα τη χρήση των γλωσσικών και ανθρωπομορφικών αυτών σχημάτων την ονομάζει ο ιερός Πατέρας «τῆς Θείας Γραφής συγκατάβασις»², καθότι θείες αλήθειες γίνονται με απλό και προσιτό τρόπο εύληπτες στον άνθρωπο, ο οποίος σε αντίθετη περίπτωση θα αδυνατούσε να αποκτήσει γνώση των θείων πραγμάτων. Μέσω της αληθινής γνώσης θα κατανοήσει την άρρητη δύναμη του Δημιουργού του.

¹. «...ὁ μακάριος Μωυσῆς μετὰ τολαύτης ἡμᾶς ἀκριβείας διδάσκει ὑπό τοῦ θείου Πνεύματος ἐνηχοῦμενος...καί τήν ἀκολουθίαν τῶν δημιουργηθέντων, καί ὅπως ἕκαστον ἐδημιουργήθη», *Εἰς τήν Γένεσιν, Ὁμιλία Ζ', PG 53, 65δ* καί «Ὁ ἀπό τοῦ μη ὄντος εἰς τό εἶναι αὐτά παραγαγόν, οὕτως καί τήν ἐμήν γλώτταν πρός τήν τούτων ἐξήγησιν παρῶρμησεν», *Εἰς τήν Γένεσιν, Ὁμιλία Β', PG 53, 28β*.

². «Ἄλλ' ἵνα μηδεμίαν τοῖς ἀγνωμονεῖν βουλομένοις καταλείπηται ἀπολογίας πρόφασιν, οὕτω διαιρεῖ σαφῶς καί τήν γινομένων τάξιν, καί τῶν ἡμερῶν τόν ἀριθμόν, καί πάντα μετὰ πολλῆς τῆς συγκαταβάσεως ἡμᾶς διδάσκει, ἵνα μαθόντες τήν ἀλήθειαν ἀπασαν, μηκέτι τῇ πλάνῃ τῶν ἐξ οἰκείων λογισμῶν ἀπαντα φθεγγομένων προσέχωμεν, ἀλλ' εἰδέναι ἔχωμεν τοῦ δημιουργοῦ τοῦ ἡμετέρου τήν ἄφατον δύναμιν», *Εἰς τήν Γένεσιν, Ὁμιλία Ζ', PG 53, 65δ* καί «...ὄρα πόση τῆς θείας γραφῆς συγκατάβασις. Ἄλλ' ὅπερ πολλάκις εἶπον, καί νῦν λέγω, θεοπρεπῶς ἀπαντα νοῶμεν, καί τό ἐποίησεν ἀντί τοῦ προσέταξεν νοῶμεν», *Εἰς τήν Γένεσιν, Ὁμιλία ΙΗ', PG 53, 150α*.

Τελειώνοντας τούτη τη μικρή εισαγωγή θα θέλαμε να τονίσουμε πως από τις 76 Ομιλίες εις την Γένεσιν, 6 απ' αυτές είναι αφιερωμένες στην κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσιν δημιουργία του ανθρώπου, «ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καί καθ' ὁμοίωσιν»¹, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι οι υπόλοιπες στερούνται αναφορών στο εν λόγω χωρίο, (Λόγοι Β' και Γ' από την πρώτη περίοδο των Ομιλιών του και οι Η', Θ', Ι' και ΚΑ' από τις Ομιλίες εις την Γένεσιν της δεύτερης περιόδου. Μεταξύ αυτών ξεχωρίζουν στοιχεία από τις δύο ανθρωπολογικές διηγήσεις, την πρώτη (Γεν. 1, 26-29) και ακολούθως τη δεύτερη (Γεν. 2, 7, 15, 18-24), η οποία προηγείται κατά πολύ χρονικά της πρώτης και είναι δυνατόν να χαρακτηριστεί ως ανθρωποκεντρική. Αυτό που πρέπει να παρατηρήσουμε είναι ότι απουσιάζει από αυτές οποιοδήποτε μυθολογικό στοιχείο και συνάμα υπάρχει μεταξύ τους μια βαθιά θεολογική ενότητα, παρά τις εξωτερικές διαφορές τους, οπότε θα μπορούσαμε να πούμε ότι αλληλοσυμπληρώνουν τα της δημιουργίας του ανθρώπου. Έτσι θα λέγαμε ότι ο άνθρωπος στο κεφ. 1 είναι στην κορυφή μιας πυραμίδας, ενώ στο κεφ. 2 στο κέντρο ενός κύκλου. Η πρώτη διήγηση είναι η κατ' εξοχήν πνευματική, αποφεύγοντας ανθρωπομορφισμούς και αναδεικνύοντας την πνευματική φύση του ανθρώπου και τη στενή πνευματική συγγένεια με το Δημιουργό. Η δεύτερη αναφέρεται με ανθρωπομορφισμούς στο διφυές του ανθρώπου, ο οποίος αποτελείται από ύλη και πνεύμα, γεγονός που υποδηλώνει διπλή συγγένεια, με την υλική κτίση, αλλά και με τον πνευματικό κόσμο και ιδίως με τον προσωπικό και απολύτως πνευματικό Θεό. Αυτά τα δύο στοιχεία τον καθιστούν φθαρτό και πρόσκαιρο, αφού προέρχεται από την κτιστή δημιουργία, αλλά από την άλλη άφθαρτο και αιώνιο, λόγω της μετα-

¹. Γεν 1, 26.

δόσεως σε αυτόν απευθείας από το Θεό πνοής ζωής, αλλά και αφού έχει πλασθεί «κατ' εικόνα και καθ' όμοίωσιν» Αυτού¹.

Η εργασία μας τέλος χωρίζεται σε τρία κεφάλαια. Στο πρώτο ασχολούμαστε με την έννοια της δημιουργίας εν γένει, όπως την περιγράφει και αναλύει ο Χρυσόστομος και ειδικά με την εκ του μη όντος δημιουργία. Το δεύτερο κεφάλαιο είναι αφιερωμένο στο κυρίως θέμα του τίτλου της εργασίας, δηλαδή τη δημιουργία του ανθρώπου, εστιάζοντας κυρίως στην έννοια του κατ' εικόνα, όπου θα δούμε και θα διασαφηνίσουμε τη διδασκαλία του αγίου πατρός, σε σχέση με άλλες παλαιές και σύγχρονες απόψεις. Ενώ στο τρίτο κεφάλαιο θα μελετήσουμε την άποψη του ιερού πατέρα αναφορικά με την πορεία από το κατ' εικόνα στο καθ' όμοίωσιν και την προοπτική της σωτηρίας που αυτό συνεπάγεται.

¹. ΝΙΚ. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΟΥ, *Ανθρωπολογία της Παλαιάς διαθήκης Ι, Ο άνθρωπος ως Θεϊόν δημιούργημα*, Αθήνα 1996, σελ. 17, 24, 40-42.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΑΓΙΟ ΙΩΑΝΝΗ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟ

α) Η εκ του μη όντος δημιουργία

Μελετώντας κάποιος τις Ομιλίες του Χρυσοστόμου «Εἰς τὴν Γένεσιν», διαπιστώνει ευθύς εξ αρχῆς τὴ βεβαιότητα του ἱεροῦ πατρὸς γιὰ τὴ θεοπνευστία των γραφομένων. Ἐκεινὰ με τὸν μέγαλο Μωσῆ, ὁ ὁποῖος κατὰ Θεία ἀποκάλυψη, μπορεῖ καὶ ἀφηγεῖται ὅλα ὅσα συνέβησαν προ τῆς υπάρξεώς του, ἀλλὰ καὶ προ τῆς δημιουργίας πάντων των ὄντων, σε ἀντίθεση με τοὺς ἄλλους προφῆτες, οἱ ὁποῖοι ἔλεγαν εἴτε ὅσα συνέβαιναν στον καιρὸ τους, εἴτε ὅσα θὰ συνέβαιναν μετὰ ἀπὸ πολὺ καιρὸ¹. Στὴν προσπάθειά του νὰ ἐξηγήσῃ μάλιστα τὴ μὴ ἀνθρώπινη προέλευση των λεγομένων του Μωσῆ καὶ κατὰ συνέπεια τὸ ὅτι αὐτὰ δὲν οφείλονται στὴν ἀνθρώπινη διάνοηση, χρησιμοποιεῖ παραδείγματα ἀπὸ τὴν καθημερινή ζωὴ που δείχνουν τὸ περιορισμένο του ἀνθρώπινου νοῦ. Χαρακτηριστικὸ μάλιστα εἶναι τὸ παράδειγμα τῆς παραγωγῆς χρυσοῦ ἀπὸ τὸ μεταλλουργό, ἢ ὁ καθαρισμὸς του γυαλιοῦ ἀπὸ τὸν υαλουργό, οἱ ὁποῖοι ναι μεν τὸ ἐπιτυγχάνουν, ἀλλὰ οὔτε καὶ οἱ ἴδιοι, οὔτε καὶ εμεῖς μπορούμε νὰ γνωρίζουμε πὼς ἀκριβῶς ἐπιτυγχάνεται², ἐνὼ τεχνικὰ εἶναι ἐφικτό. Αὐτὸ

¹. «Οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι προφῆται πάντες ἢ τὰ μετὰ πολὺν ἐσόμενα χρόνον εἶπον, ἢ τὰ κατ' αὐτόν μέλλοντα συμβῆσθαι τὸν καιρόν· ὁ δὲ μακάριος οὗτος μετὰ πολλὰς γενεὰς γεγονώς, ὑπὸ τῆς ἀνωθεν δεξιᾶς ὀδηγούμενος ἐκεῖνα εἰπεῖν κατηξιώθη, ἃ πρό τῆς αὐτοῦ γενέσεως ὑπὸ τοῦ τῶν ἀπάντων ἐδημιουργήθη Δεσπότης», *Εἰς τὴν Γένεσιν*, Ὁμιλία Β΄, PG 53, 28β.

². «Ἄλλ' οὐδὲ ἀνθρώπου τέχνην τοῦ ὁμογενοῦς ἡμῖν περιεργάζεσθαι δυνατόν. Εἰπέ γὰρ μοι, πῶς ἀπὸ τῆς μεταλλικῆς τέχνης χρυσοῦ συνίσταται φύσις; ἢ πῶς τῆς ὑέλου ἢ καθαρότης ἀπὸ ψάμμου γίνεται; Ἄλλ' οὐκ ἂν ἔχοις εἰπεῖν. Εἰ τοί-

ισχύει για τη δημιουργία ολόκληρη, τα πάντα είναι υπαρκτά, αλλά όμως δεν μπορεί να εξηγηθεί η αιτία της ύπαρξής τους και οποιαδήποτε αναφορά περί δημιουργίας εκ προϋπάρχουσας ύλης, είναι εντελώς πλανημένη. Είναι σίγουρο ότι στο σημείο αυτό ο Ιωάννης έχει στο νου του τον Παύλειο λόγο «πᾶς γάρ οἶκος κατασκευάζεται ὑπὸ τινος, ὁ δὲ πάντα κατασκευάσας Θεός»¹. Ο δημιουργός Θεός είναι κυρίαρχος των πάντων, κύριος της ζωής και του θανάτου, είναι ο Ὄν. Αυτό εξηγούν κατά το Χρυσόστομο οι όποιες τιμωρίες επιβάλλονται από το Θεό στον άνθρωπο μεταπτωτικά. Σε κάθε περίπτωση ο δημιουργός και κυρίαρχος Θεός παραμένει εκτός του σύμπαντος αλλά ταυτόχρονα επι-κοινωνεί με τους θεοφόρους προφήτες και ειδικά με το Μωσή στον οποίο αποκαλύπτεται ως ο ζωοδότης και μόνος κύριος².

Ο Χρυσόστομος θα αναζητήσει τον τρόπο της δημιουργίας. Συγκεκριμένα σημειώνει στο Βιβλίο της Γένεσης ότι για όλα τα δημιουργήματά μας δίδαξε ο μακάριος Μωσής τον τρόπο της δημιουργίας τους. Αναφέρει σχετικά ότι είπε ο Θεός να γίνει φως, ή να γίνει το στερέωμα του ουρανού, τα αστέρια, να συναχθούν τα ύδατα και να φανεί η γη που θα βλαστήσει το χορτάρι και θα γεμίσει με τα διάφορα ζώα³ και πραγματικά

νυν ταῦτα τά πρό τῶν ὀφθαλμῶν κείμενα, καί ἄπερ διά τήν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν σοφία ἀνθρωπίνη ἐργάζεται, καταμαθεῖν οὐ δυνατόν, τά ἀπό τοῦ Θεοῦ δημιουργηθέντα περιεργάζη, ἀνθρωπε;», Εἰς τήν Γένεσιν, Ὁμιλία Β', PG 53, 28β.

¹. Εβρ. 3,4.

². ΝΙΚ. ΜΑΤΣΟΥΚΑ, *Παλαιάς και Καινής Διαθήκης Σημεία, νοήματα, αποτυπώματα*, Θεσσαλονίκη 2002, σελ.25. Πρβλ. επίσης Σ. ΚΟΖΑΝΙΔΟΥ, *Η χρήση της Αγίας Γραφής στο έργο του Νίκου Ματσούκα*, Θεσσαλονίκη 2009.

³. «Ἐπί μὲν γάρ τῶν ἄλλων ἀπάντων τῶν δημιουργηθέντων ἐδίδαξεν ἡμᾶς ὁ μακάριος Μωσῆς τόν τρόπον λέγων τῆς δημιουργίας, ὅτι Εἶπεν ὁ Θεός, γενηθήτω φῶς, καί ἐγένετο φῶς· Γενηθήτω στερέωμα· καί, Συναχθήτω τό ὕδωρ, φησί· καί

έτσι έγινε. Ο κόσμος δεν δημιουργείται από προϋπάρχουσα ύλη, ή από την ουσία του Θεού, αλλά από την προϋπάρχουσα Θεία βούληση, από το δημιουργικό του πρόσταγμα «έν χρόνω» και «ἐξ οὐκ ὄντων¹», μέσω του Υιού και Λόγου του Θεού², ο οποίος βέβαια είναι έξω του χρόνου. Είναι ευνόητο ότι κατά την Αγ. Γραφή ο Θεός είναι το ύψιστο και τελειότατο προσωπικό ὄν πέραν και υπεράνω του Οποίου τίποτα δεν είναι δυνατό να νοηθεί. Είναι η πηγή και η αιτία όλων των άλλων πραγματικοτήτων, «πρὸ πάντων καὶ ἐν πάσι». Ουσιαστικά καθετί πραγματικό είναι αποκάλυψη του Θεού. Αυτό σημαίνει ότι αγαπάει όλα τα ὄντα, αφού η ύπαρξή τους πηγάζει από την άφατο αγάπη Του, αλλά συνάμα διακρίνεται ο Ἴδιος ξεκάθαρα από αυτά³. Έτσι λοιπόν είπε να γίνει και έγινε και δημιουργήθηκαν όλα τα στοιχεία της φύσης. Ήταν μάλιστα αρκετός ο λόγος για τη σύσταση των δημιουργημάτων, όχι γιατί ήταν απλός λόγος αλλά γιατί ήταν ο λόγος του Θεού, που ενέχει μέσα του το δημιουργικό πρόσταγμα,

Γενηθήτωσαν φωστῆρες· καὶ, Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνης χόρτου· καὶ, Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἔρπετά ψυχῶν ζωσῶν· καὶ, Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζωσαν. Εἶδες ποίῳ λόγῳ τὰ πάντα ἐδημιουργήθη;», Εἰς τὴν Γένεσιν, Ὀμιλία ΙΓ, ΡG 53, 105α.

¹. «Ὁ ἀπὸ τοῦ μη ὄντος εἰς τό εἶναι αὐτὰ παραγαγών, οὕτως καὶ τὴν ἐμὴν γλῶτταν πρὸς τὴν τούτων ἐξήγησιν παρώρμησεν» και «Το γάρ λέγειν ἐξ ὑποκειμένης ὕλης τὰ ὄντα γεγενῆσθαι, καὶ μη ὁμολογεῖν ὅτι ἐξ οὐκ ὄντων αὐτὰ παρήγαγεν ὁ τῶν ἀπάντων δημιουργός, τῆς ἐσχάτης παραφροσύνης ἂν εἶη σημεῖον», Εἰς τὴν Γένεσιν, Ὀμιλία Β', ΡG 53, 28β.

². «Το γάρ γενόμενον, ὅτι ἂν ἦ, χρόνω ἢ αἰῶνι γέγονεν· ὁ δε Υἱός τοῦ Θεοῦ οὐ χρόνων μόνον, ἀλλά καὶ αἰώνων πάντων ἀνώτερος. Δημιουργός γάρ αὐτῶν ἐστι καὶ ποιητής· Δί' οὗ γάρ, φησί, καὶ τοῦς αἰῶνας ἐποίησεν. Ὁ δε ποιητής πρὸ τῶν ποιημάτων πάντως ἐστίν.» «Υπόμνημα εἰς Ἰωάννην, ΡG 59,39, ΒΛ. ΣΤ. ΚΑΛΑΝΤΖΑΚΗ, Η Θεολογία της δημιουργίας στην Π.Δ, ὄπ. π., σελ.43.

³. Ι. ΚΑΡΜΙΡΗ, Δογματική, ὄπ. π., σελ. 67.

θα επισημάνει ο άγ. πατήρ¹. Ο Θεός είναι δημιουργός όχι κατ' ανάγκη, ούτε κατ' ουσίαν, αλλά κατ' ενέργεια και κατά βούληση. Δεν είναι δυνατό να εξομοιωθεί Δημιουργός και δημιουργία. Κατά συνέπεια δεν απορρέει η δημιουργία από την ουσία Του, ούτε είναι κτιστή ενέργειά του, αλλά αντίθετα αποτέλεσμα της άκτιστης ενέργειάς Του, η οποία ενεργουμένη, παράγει εξ ουκ όντων, καθότι η Θεία ουσία Του δεν δέχεται τροπή².

Ο καθηγητής Νίκος Ματσούκας σ' αυτό το σημείο τοποθετεί σε σωστή βάση τη διάκριση περί «όντος και μη όντος» και μάλιστα αντιστρέφει τους όρους ως προς τις καθιερωμένες αντιλήψεις. Δεν δέχεται τον όρο δημιουργία εκ του μηδενός ως παράλληλο του «δημιουργία εκ του μη όντος», αφού δεν είναι δυνατό να δημιουργηθεί οτιδήποτε, από το τίποτα. Το μυστήριο στη συγκεκριμένη περίπτωση δεν είναι τόσο ότι από το τίποτα δεν μπορεί να παραχθεί κάτι, αλλά ότι από το Όν που είναι ο αυθύπαρκτος Θεός παράγεται μία άλλη πραγματικότητα ετερούσια από τη δική του φύση, την οποία προικίζει να μετέχει κατά χάρη στις ενέργειές του και όχι βέβαια στην ουσία Του, ως ετερούσια³. Ο Θεός υπάρχει πάντα, ενώ ο κόσμος είναι έργο Αυτού και παράγεται «έν χρόνω», και «έκ του μη όντος εις τό είναι» από τη βούληση και το λόγο του Θεού⁴.

Αναφερόμενος ο ιερ. Χρυσόστομος στη δημιουργία του κόσμου από το Θεό, αναφέρει την έναρξη της διηγήσεως από το Μωυσή, «Έν αρχή

¹. «Είπε γάρ, Γενηθητω, και έγένετο, και εϋθέως παρήχθη άπαντα τά στοιχειά, και ήρκεσε τό ρήμα προς την τών γενομένων σύστασιν, οϋκ έπειδή ρήμα ήν άπλως, άλλ' έπειδή ρήμα Θεού», Είς τήν Γένεσιν, Όμιλία Θ, ΡG 53, 77β.

². ΙΩ. ΡΩΜΑΝΙΔΗ, Το προπατορικόν αμάρτημα, Αθήνα 2001, σελ. 42εξ.

³. ΝΙΚ. ΜΑΤΣΟΥΚΑ, Δογματική και συμβολική Θεολογία Β', Θεσσαλονίκη 1999, σελ.152.

⁴. Ι. ΚΑΡΜΙΡΗ, Δογματική, όπ. π., σελ. 68.

ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν»¹, για να δείξει και να τονίσει ιδιαίτερωσ ὅτι η αιτία και η αρχή της δημιουργίας είναι αποκλειστικά και μόνο ο Θεός. Με τη φράση αυτή εννοείται ὄλο το σύμπαν, ὄλη η κτίση, δηλαδή ὅτι υπάρχει και ὄχι μόνο τα συγκεκριμένα αναφερόμενα. Επίσης, ὄπωσδήποτε οι ὄροι αυτοί δεν ἔχουν την ἔννοια που τους αποδίδουμε εμείς σήμερα, αλλά σημαίνουν γενικά την αρχική ὄλη ολόκληρου του δημιουργήματος².

Το «ἐν ἀρχῇ» τονίζει το υπέρχρονο και υπερκόσμιο του Θεού και βεβαίως την ἔναρξη του χρόνου και της δημιουργίας³. Στο σημείο αυτό προκαλεί εντύπωση η εμπιστοσύνη και αφοσίωση του ιερού πατρός στο κείμενο. Φαίνεται ὅτι στην περίπτωση αυτή ο Χρυσόστομος δέχεται την κατάγραμμα ερμηνεία του βιβλίου της Γενέσεως. Εφόσον ο Μωυσής αναφέρει τον ὄρο «ἐποίησεν» (ο Θεός), δεν πρέπει να αμφιβάουμε καθόλου γί αυτό⁴. Ο σκοπός του είναι να τονίσει ὅτι ο Θεός είναι ο Κύριος, η αιτία που δημιουργείται και συντηρείται ο ουρανός και η γη, δηλαδή ολόκληρο το στερέωμα. Θα λέγαμε ὅτι σ' αυτό το σημείο ἔχουμε ἔναν πρωτότυπο και συνάμα μεγαλειώδη για την αρχαία γραμματεία μονοθεϊστικό ὄμνο αναφορικά με τη δημιουργία, που αποτελεί ταυτόχρονα και την πίστη του Ισ-

¹. Γεν. 1, 1.

². ΣΤ. ΚΑΛΑΝΤΖΑΚΗ, *Η θεολογία της δημιουργίας στην Π.Δ, ὄπ. π., σελ. 53-54.*

³. ΣΤ. ΚΑΛΑΝΤΖΑΚΗ, *Η θεολογία της δημιουργίας στην Π.Δ, ὄπ. π., σελ. 41.*

⁴. «Ὅταν οὖν ἀκούσης τό, Ἐποίησε, μηδέν ἔτερον περιεργάζου, ἀλλά κάτω κύπτων, πίστευε τῷ λεχθέντι. Θεός γάρ ἔστιν ὁ πάντα ποιῶν καὶ μετασκευάζων, καὶ πρὸς τό αὐτοῦ βούλημα τὰ πάντα μεταρρυθμίζων», *Εἰς τὴν Γένεσιν, Ὅμιλία Β', PG 53, 28β.*

ραήλ. Σε αυτόν ο Θεός τονίζεται ως η απόλυτη και μοναδική παντοδύναμη πηγή προέλευσης ολόκληρης της δημιουργίας¹. Αυτή η επιμονή όμως, εντάσσεται στα πλαίσια της προσπάθειάς του να κάνει κατανοητό ότι πέρα από την κτιστή πραγματικότητα, προϋπάρχει ο αυθύπαρκτος Θεός, που ως ο Ων παραμένει η πηγή και η αιτία του κτιστού κόσμου.

Ο Ευαγγελιστής Ιωάννης τονίζει στην αρχή του ευαγγελίου του πως τα «πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο καί χωρίς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδέ ἓν, ὃ γέγονεν»². Ο Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος λέει για την ίδια φράση ότι στην πραγματικότητα τα πάντα δημιουργήθηκαν από τον μονογενή Υιό του Θεού, ο οποίος πέραν της δημιουργίας ολόκληρου της αισθητής κτιστής πραγματικότητας, είναι παράλληλα «ἐν ἀρχῇ» ο δημιουργός και του ίδιου του χρόνου³ και κατά συνέπεια ταυτίζεται με τη φράση «ὅτε οὐδέ ἓν ὑπῆρχεν». Εδώ παρατηρούμε ουσιαστικά συμφωνία με το Μ. Βασίλειο ο οποίος αναφέρει ότι ο χρόνος, είναι «συμφυής⁴» με τον κόσμο. Άχρονος είναι μόνο ο Θεός.

Θα δούμε επίσης, ότι ο Ιωάννης πολλές φορές χαρακτηρίζει τους Ιουδαίους, προς τους οποίους αρχικά απηύθυνε ο Μωυσής αυτές τις θείες

1. ΝΙΚ. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΟΥ, *Ανθρωπολογία της Παλαιάς διαθήκης I, Ο άνθρωπος ως Θεϊόν δημιούργημα*, όπ. π., σελ. 18, πρβλ. ΣΤ. ΚΑΛΑΝΤΖΑΚΗ, *Η θεολογία της δημιουργίας στην Π.Δ*, όπ. π., σελ.40, 55.

2. *Ιω.1,3*.

3. «Τό γάρ γενόμενον , ὅτι ἂν ἦ, χρόνω ἢ αἰῶνι γέγονεν· ὁ δέ Υἱός τοῦ Θεοῦ οὐ χρόνων μόνον, ἀλλά καί αἰώνων πάντων ἀνώτερος», *Υπόμνημα εἰς Ἰωάννην*, PG 59,39β.

4. «Συμφυής ἄρα τῷ κόσμῳ καί τοῖς ἐν αὐτῷ ζώοις τε καί φυτοῖς ἢ τοῦ χρόνου διέξοδος ὑπέστη, ἐπειγομένη ἀεί καί παραρρέουσα, καί μηδαμοῦ πανομένη τοῦ δρόμου», ΜΕΓ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *Εἰς τήν Ἑξαήμερον*, Α' 3, PG 29, 13B

αλήθειες, «παράφρονες και ανόητους»¹, για να τονίσει ότι όπως και σε αυτούς τότε, κατά τη διάρκεια της Εξόδου, εξασθένησε η πίστη τους και λάτρεψαν σε πολλές περιπτώσεις τα δημιουργήματα, το ίδιο συμβαίνει και σε κάθε εποχή, όταν δεν αποδεχόμαστε την ύπαρξη του Δημιουργού, αλλά θεοποιούμε αντί γι' Αυτόν, την κτίση. Έτσι λοιπόν, αφού οι Ιουδαίοι δεν μπορούσαν να καταλάβουν εύκολα τα νοητά, προσπαθεί διαμέσου των αισθητών - δημιουργημάτων, να τους οδηγήσει στο Δημιουργό, μέσα από τα έργα Του. Επίσης σαφέστατο είναι και το γεγονός ότι δεν υπάρχει κάποιος μεσάζων, όπως για παράδειγμα οι Άγγελοι, στην πράξη της δημιουργίας. Οι Πνευματικές και άυλες δυνάμεις είναι κι αυτές δημιουργήματα, τα οποία απλά προηγούνται της υλικής δημιουργίας². Είναι ασώματα λογικά όντα, τα οποία υπερέχουν του ανθρώπου σε πνευματικότητα³, αλλά σε καμία περίπτωση δεν είναι δημιουργικά όντα. Ο Θεός είναι αυτός που ενεργεί απευθείας, «θεία βουλήσει», για να δημιουργηθούν τα πάντα,

1. «Ἐπειδὴ γὰρ Ἰουδαίους διελέγετο τοῖς περὶ τὰ παρόντα ἐπτοημένοις, καὶ οὐδὲν νοητὸν φαντασθῆναι δυναμένοις, ἀπὸ τῶν αισθητῶν τέως αὐτοὺς ἐνάγει πρὸς τὸν τῶν ὄλων δημιουργόν, ἵνα ἐκ τῶν δημιουργημάτων τὸν τεχνίτην τοῦ παντός καταμαθόντες προσκυνήσωσι τὸν ἐργασάμενον, καὶ μὴ ἐναπομείνωσι τοῖς κτίσμασιν. Εἰ γὰρ καὶ τούτου γινομένου οὐκ ἐπαύσαντο τὰ κτίσματα θεοποιούντες, καὶ περὶ τὰ ἀτιμώτατα τῶν ἀλόγων το σέβας ἐπιδεικνύμενοι, ποῦ οὐκ ἂν μανίας ἐξώκειλαν, εἰ μὴ τοσαύτη τῇ συγκαταβάσει ἐχρήσατο;

γ'. Καὶ μὴ ξενισθῆς, ἀγαπητέ, εἰ Μωσῆς ταύτην ἔρχεται τὴν ὁδόν, ἐν ἀρχῇ καὶ ἐν προοιμίαις τοῖς παχυτέροις Ἰουδαίους διαλεγόμενος...», Εἰς τὴν Γένεσιν, Ὁμιλία Β', PG 53, 29β-γ.

2. «οὐδὲν περὶ τῶν ἀοράτων δυνάμεων διαλέγεται, οὐδέ λέγει, ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεός τοὺς ἀγγέλους, ἢ τοὺς ἀρχαγγέλους· οὐχ ἀπλῶς, οὐδέ εἰκῆ ταύτην ἡμῖν ἔτεμε τῆς διδασκαλίας τὴν ὁδόν», Εἰς τὴν Γένεσιν, Ὁμιλία Β', PG 53, 29β .

3. ΣΤ. ΚΑΛΑΝΤΖΑΚΗ, *Η θεολογία της δημιουργίας στην Π.Δ, όπ. π., σελ.56.*

κατά συνέπεια και οι αγγελικές δυνάμεις, οι οποίες υπηρετούν το Θεό, αλλά ως κτίσματα, δε μετέχουν στο δημιουργικό έργο. Αυτό το αναφέρει ο ιερός συγγραφέας προς αποφυγήν εσφαλμένης εντυπώσεως, η οποία πάντως επικρατούσε στους Εβραίους¹ μέχρι και της καταγραφής της Γένεσεως, αλλά και έπειτα, όταν αυτοί απιστούσαν λόγω των δυσμενών συνθηκών διαβίωσης κατά τη διάρκεια της πορείας τους προς τη γη της Επαγγελίας.

Η προσπάθεια του Χρυσοστόμου εστιάζεται ξεκάθαρα στο να αναδείξει το Δημιουργό ως αρχική και μοναδική αιτία πάντων των όντων και να καταρρίψει την πεποίθηση των αιρετικών της εποχής (Μάνη, Μαρκίωνος, Ουαλεντίνου αλλά και εθνικών) και των οπαδών τους, ότι τα πάντα δημιουργήθηκαν από προϋπάρχουσα ύλη². Στην προσπάθειά του αυτή θέτει κι ένα πάντα επίκαιρο ερώτημα αναφορικά με τη φύση του ανθρώπου. Γνωρίζουμε όλοι ότι ο άνθρωπος προέρχεται από το χώμα, πώς όμως στοιχειοθετείται η άβια ύλη σε έμβια, δεν μπορούμε να το προσδιορίσουμε. Το χώμα μπορεί να μας δώσει κεραμίδι, όστρακο, πλίνθο, αλλά όχι ένα ζωντανό οργανισμό, πόσο μάλλον τον άνθρωπο³. Η σχέση του ανθρώπου

¹. ΣΤ. ΚΑΛΑΝΤΖΑΚΗ, *Η θεολογία της δημιουργίας στην Π.Δ*, οπ. π., σελ 29, σχολ. 4.

². «Κἄν γάρ Μανιχαῖος προσέλθῃ λέγων τήν ὕλην προϋπάρχειν, κἄν Μαρκίων, κἄν Οὐαλεντῖνος, κἄν Ἑλλήνων παῖδες, λέγε πρός αὐτοῦς· Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεός τόν οὐρανόν και τήν γῆν», *Εἰς τήν Γένεσιν*, Ὁμιλία Β', PG 53, 29β.

³. «Εἰ δέ ἐπιμένοιεν οἱ τῆς ἀληθείας ἐχθροί λέγοντες, ἀδύνατον εἶναι ἐξ οὐκ ὄντων τι παρχθῆναι, ἐρώμεθα αὐτοῦς· ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐκ γῆς ἐπλάσθη, ἢ ἐτέρωθεν ποθεν; Πάντως ἐροῦσιν, ὅτι ἐκ γῆς, καί συνομολογήσουσιν. Εἰπάτωσαν οὖν ἡμῖν, πῶς ἐκ γῆς σαρκός ἐγένετο φύσις. Ἀπό γῆς γάρ πηλός, καί πλίνθος, καί κέραμος, καί ὄστρακον ἂν γένοιτο· πῶς οὖν σαρκός ἐγένετο φύσις; Πῶς ὄστᾶ, καί νεῦρα, καί ἀρτηριαί, καί πιμελή, καί δέρμα, καί ὀνυχες, καί τρίχες, καί ἐκ μιᾶς

με την υπόλοιπη υλική κτίση είναι ξεκάθαρη και οπωσδήποτε τον διακρίνει από τον άκτιστο Θεό. Μάλιστα παράγεται από το λεπτότερο και απλούστερο στοιχείο αυτής, το χώμα. Δηλαδή στην πραγματικότητα θα έπρεπε να είναι κατώτερος ως προς τη φύση από την υπόλοιπη δημιουργία. Όμως το εμφύσημα της πνοής ζωής τον ανεβάζει στην ανώτερη βαθμίδα των δημιουργημάτων και τον καθιστά ψυχή ζωντανή και σε άμεση εξάρτηση με τον Δημιουργό¹. Υπάρχει λοιπόν μια αιτία πίσω απ' όλα αυτά και υπονοείται ξεκάθαρα ότι πίσω από σύνολη τη δημιουργία είναι ο Θεός. Παρόλα αυτά όμως συνεχίζει να είναι στενός ο δεσμός ανθρώπου και κτίσης. Από αυτήν προέρχεται, εκεί είναι η θέση του, η συντήρηση – καλλιέργειά της είναι η πρώτη του υποχρέωση και εξ' αυτής συνεπάγεται η συντήρησή του, ενώ στο τέλος του επίγειου του βίου εκεί επιστρέφει με το θάνατο του². Μπορεί ο Μωυσής να μας δίνει με απλοϊκό τρόπο αυτή

ύποκειμένης ύλης διαφόρων ούσιων ποιότητες;», *Εἰς τὴν Γένεσιν, Ὁμιλία Β'*, PG 53, 30δ.

¹. «Καὶ ἐπλασεν ὁ Θεός τόν ἄνθρωπον, χοῦν ἀπό τῆς γῆς, καὶ ἐνεφύσησεν εἰς τό πρόσωπον αὐτοῦ πνοήν ζωῆς, καὶ ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν. Μέγα τό εἰρημένον, καὶ πολλῆς ἐκπλήξεως γέμον, καὶ ὑπερβαῖνον διάνοιαν ἀνθρωπίνην· Καὶ ἐπλασε, φησίν, ὁ Θεός τόν ἄνθρωπον, λαβὼν χοῦν ἀπό τῆς γῆς. Ὡσπερ ἐπὶ τῶν κτισμάτων τῶν ὀρωμένων ἀπάντων ἔλεγον, ὅτι ἀπεναντίας τῇ φύσει τῇ ἀνθρωπίνῃ ἅπαντα διαπράττεται ὁ τῶν ὄλων δημιουργός, ἵνα καὶ διὰ τούτου ἡ ἄφατος αὐτοῦ δύναμις δειχθῇ· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου διαπλάσεως εὐρήσομεν νῦν γεγονός...ἄνθρωπον χοῦν ἀπό τῆς γῆς λαβὼν. Τί λέγεις; Χοῦν λαβὼν ἀπό τῆς γῆς ἐπλασε τόν ἄνθρωπον; Ναί, φησί, καὶ οὐχ ἀπλῶς εἶπε γῆν, ἀλλά, Χοῦν, ὡς ἂν εἴποι τις, αὐτῆς τῆς γῆς τό λεπτότερον καὶ ἀτιμότερον...», *Εἰς τὴν Γένεσιν, Ὁμιλία IB'*, PG 53, 102δ.

². ΝΙΚ. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΟΥ, *Ανθρωπολογία της Παλαιάς διαθήκης I, Ο άνθρωπος ως Θεῖον δημιούργημα*, σπ. π., σελ. 29.

την αιτία, αλλά εμείς έχουμε την δυνατότητα και πρέπει να ψάξουμε με τη συνδρομή της Θείας φώτισης οπωσδήποτε, τις απαντήσεις των ερωτημάτων μας.

Στο σημείο αυτό είναι σημαντικό να τονίσουμε και κάτι άλλο. Ο Χρυσόστομος πέρα από τη βεβαιότητα ότι ο Θεός δημιουργεί τα πάντα «ἐκ τοῦ μή ὄντος», πάραυτα δέχεται την προοδευτική ολοκλήρωση της δημιουργίας. Ο λόγος δεν είναι κανένας άλλος, πέρα από την αδυναμία της ανθρώπινης φύσης, η οποία αδυνατεί να συλλάβει το μεγαλείο του Θεού. Έτσι λοιπόν κατά «θεία παραχώρηση» και εξαιτίας της φιλανθρωπίας¹ Του, η δημιουργία αποκαλύπτεται σταδιακά στον άνθρωπο, για τον οποίο ούτως ή άλλως εξ αρχής παράγεται. Γεγονός που δηλώνεται άλλωστε με τη διαδοχή των ημερών της δημιουργίας, αν και στην πραγματικότητα θα μπορούσε ο Θεός «ἀπαξ» και «ἐν ἀκαρεῖ», να δημιουργήσει τα πάντα². Έτσι λοιπόν μέσα στην Αγία Γραφή τονίζεται ότι η γη είναι «ἀόρατος και ἀκατασκεύαστος»³, ενώ εν αντιθέσει για τον ουρανό δεν γίνεται καμία αντίστοιχη αναφορά, μάλιστα τον αναφέρει ο ιερ. πατήρ ως «φαιδρόν και

¹. «...την ἀφατον φιλανθρωπίαν, ἣν περί τήν τῶν ἀνθρώπων φύσιν ἐπεδείξατο, δι' οὐδέν ἕτερον ταῦτα ἀπαντα παραγαγών, ἀλλ' ἡ διά τον ἀνθρωπον, ὄν μέλλει μετ' οὐ πολύ, καθάπερ τινά βασιλέα και ἄρχοντα, ἐφιστᾶν πᾶσι τοῖς ὑπ' αὐτοῦ δημιουργηθεῖσι», *Εἰς τήν Γένεσιν, Ὁμιλία ΣΤ', PG 53, 60ε.*

². «Οὐ γάρ ἠπόρει ἡ παντοδύναμος αὐτοῦ χεῖρ, και ἡ ἀπειρος σοφία, και ἐν μιᾷ ἡμέρα τά πάντα παραγαγεῖν. Τί δέ λέγω, ἐν μιᾷ ἡμέρα; Και ἐν ἀκαριαία ῥοπή», *Εἰς τήν Γένεσιν, Ὁμιλία Γ', PG 53, 35γ,* και «Ἦρκει γάρ μετὰ πάντα τά δημιουργήματα ἀπαξ εἰπεῖν, ὅτι πάντα ὅσα ἐποίησε, καλά λίαν· ἀλλ' εἰδυῖα τῆς ἀσθενείας τῶν ἡμετέρων λογισμῶν τήν ὑπερβολήν, και κατά μέρος τοῦτο ποιεῖ, διδάσκουσα ἡμᾶς, ὅτι σοφία τινί εὐμηχάνω, και φιλανθρωπία ἀφάτω ἀπαντα παρήχθη», *Εἰς τήν Γένεσιν, Ὁμιλία ΣΤ', PG 53, 60ε.*

³. *Γεν. 1, 1,* πρβλ. σχ. 1, σελ.38.

ἀπηρτισμένον»¹, δηλαδή λαμπρό και ολοκληρωμένο. Για ποίο λόγο να συμβαίνει αυτό; Με τις λέξεις αυτές υποδηλώνεται το άμορφο και άτακτο της γης κατά την αρχή της ύπαρξής της σε αντίθεση με τον ουρανό. Η αιτία είναι η αδυναμία του ανθρώπου, ώστε να μπορέσει να αντιληφθεί μέσω της σταδιακής βελτιώσεως - ολοκλήρωσης του κόσμου, την παντοδυναμία του Θεού. Θα μπορούσε και αυτή να την κατασκευάσει ολοκληρωμένη, αλλά δεν το κάνει χάριν της σωτηρίας του τελειότερου των δημιουργημάτων. Έτσι δεν θα θαυμάζει ο άνθρωπος την κτίση λόγω της τελειότητάς της ως θεό και δεν θα υποπίπτει σε ασέβεια. Με αυτό τον τρόπο θα οδηγηθεί στην αναγνώριση και λατρεία του πραγματικού Δημιουργού². Θα συμπληρώναμε όσον αφορά τον όρο «ἀόρατη», ότι αυτό συμβαίνει, είτε γιατί καλύπτεται αρχικά από το νερό, είτε γιατί δεν υπάρχει ακόμα ο άνθρωπος για να τη δει. Χαρακτηρίζεται όμως και ακατασκευάστη δηλαδή αδιαμόρφωτη, διότι έλειπε ο φυσικός της διάκοσμος, με αποτέλεσμα να είναι ατελής και ενδεής³. Η ολοκλήρωση της δημιουργίας έχει

¹. «Τίνος ἔνεκεν, εἰπέ μοι, τόν μὲν οὐρανόν φαιδρόν καί ἀπηρτισμένον παρήγαγε, τήν δέ γῆν ἀμόρφωτον ἔδειξεν;», *Εἰς τήν Γένεσιν, Ὁμιλία Β', PG 53, 31δ.*

². «Ἡ δέ γῆ ἦν ἀόρατος καί ἀκατασκευάστος. Τίνος ἔνεκεν τόν μὲν οὐρανόν ἀπαρτισθέντα παρήγαγε, τήν δέ γῆν κατά μικρόν τεχνεύειν αὐτόν φησιν ὁ Μωυσῆς; Ἴνα ἐν τῷ βελτίονι στοιχείῳ μαθῶν αὐτοῦ τήν δύναμιν πληροφορηθῆς ὅτι καί ταύτην ἠδύνατο, καθάπερ ἐκεῖνον, ἀπηρτισμένην παραγαγεῖν. Ἀλλά διά σέ καί τήν σωτηρίαν τήν σὴν οὐκ ἐποίησεν οὕτω... Ἴν' οὖν μή τό τῆς χρείας ἀναγκαῖον ὑπέρ τῆν ἀξίαν σε θαυμάζειν αὐτήν παρασκευάση, και το τῶν ἐνεργειῶν πλῆθος πρὸς ἀσέβειαν ὑποσκελίση, δείκνυσί σοι, πρὶν ἢ γενέσθαι, αὐτήν ἀμόρφωτον και ἀδιατύπωτον, ἵνα τήν ἀσθένειαν ἰδῶν, θαυμάσης τον παραγαγόντα αὐτήν...», *Εἰς τήν Γένεσιν, Λόγος Α', PG 54, 585γ.*

³. ΣΤ. ΚΑΛΑΝΤΖΑΚΗ, *Η θεολογία της δημιουργίας στην Π.Δ.*, όπ. π., σελ.61.

προοδευτικό, δια του Θεού χαρακτήρα, ο Οποίος την καλλωπίζει σταδιακά, διαμέσου των θείων ενεργειών του, για να δεχτεί την κορωνίδα των δημιουργημάτων του, το «κατ' εικόνα και καθ' όμοίωσιν» δημιούργημα, τον άνθρωπο. Δημιούργημα, που βρίσκεται σε άμεση αλληλεξάρτηση με αυτήν, αφού ουσιαστικά υπάρχει μια συνεχής υπαρξιακή σχέση μεταξύ των δύο, ανθρώπου και κτίσης, που ανατροφοδοτείται συνεχώς και εκατέρωθεν. Ο κόσμος ουσιαστικά συνδιαμορφώνεται από τον ίδιο τον άνθρωπο, (αυτό θα μας οδηγήσει και στο θέμα του κατ' εικόνα), δηλαδή είναι υπεύθυνος για τη συντήρησή του, εξαρτάται από αυτόν η ζωή του και επίσης πολλές φορές συντελεί δυστυχώς στην καταστροφή του. Η αρμονική συνύπαρξη του ανθρώπου και της κτίσης εξαρτάται αποκλειστικά από τον άνθρωπο. Η αρετή ή η αμαρτωλότητά του αντανακλούν και στην κτίση. Ο ευσεβής ζει αρμονικά μαζί της και την αντιμετωπίζει σαν βοηθό και σύμμαχο, ενώ ο ασεβής το αντίθετο¹. Επίσης, όπως αναφέραμε και παραπάνω, ο άνθρωπος βλέποντας το ατελές του φυσικού κόσμου, ότι δηλαδή δεν είναι εξ αρχής ολοκληρωμένος, αποφεύγει τη θεοποίησή του, αφού έτσι δεν τον θεωρεί αυθύπαρκτο, δίδοντάς του θεϊκές ιδιότητες, αν και συνέβη πολλές φορές αυτό, εξαιτίας της αδυναμίας του να καταλάβει την αιτία της ύπαρξής του, λόγω του πεπερασμένου της φύσεώς του². Σε αυτή την

¹. ΙΩ. ΓΑΛΑΝΗ, *Η σχέση ανθρώπου και κτίσεως κατά την Κ.Δ.*, Θεσσαλονίκη 2004, σελ. 13εξ.

². «Ἄλλ' οἱ Ἑλλήνων παῖδες θαυμάσαντες καί ἐκπλαγέντες τό στοιχεῖον, οὐκ ἠδυνήθησαν διαβλέψαι, καί τόν παράγοντα ἀνυμνήσαι, ἀλλ' ἐναπέμειναν τῷ στοιχείῳ, καί τοῦτο ἐθεοποίησαν· ... Τί γάρ ἂν αὐτῶν ἀνοητότερον γένοιτ' ἂν, μή δυνηθέντων ἐκ τοῦ δημιουργήματος τόν δημιουργόν καταμαθεῖν, ἀλλά τοσαύτην πλάνην πλανηθέντων, ὡς τό κτίσμα καί τό ποίημα εἰς τήν αὐτήν τάξιν τῷ δημιουργῷ ἀναγαγεῖν», ΙΩ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Εἰς τήν Γένεσιν*, Ὁμιλία ΣΤ', PG 53, 58δ.

παγίδα έπεσαν οι ειδωλολάτρες κάθε εποχής, θεοποιώντας τα δημιουργήματα, αντί το δημιουργό. Ο κόσμος τελειοποιείται με τη συνέργεια του ανθρώπου στο δημιουργικό έργο του Θεού, δηλαδή με την πορεία του από το κατ' εικόνα προς το καθ' ομοίωσιν. Αξιοσημείωτη είναι η ερμηνεία που μας δίνει ο Χρυσόστομος. Δεν είναι καθόλου τυχαίο το γεγονός αυτό του προοδευτικού χαρακτήρα της δημιουργίας και δεν πρέπει να θεωρηθεί σε καμία περίπτωση αδυναμία του Θεού¹. Ουσιαστικά εκφράζει την αλληλεξάρτηση ανθρώπου και κόσμου ως προς όλες τις παραμέτρους της ζωής του, από τη γέννηση, μέχρι και το θάνατο και μας οδηγεί στη θεϊκή εντολή, «*εργάζεσθε αυτόν και φυλάσσειν*»².

β) Η δημιουργία της ζωής και του ανθρώπου

Αξιοσημείωτη είναι η ερμηνεία του ιερού Χρυσοστόμου όσον αφορά την ανάδυση της ζωής από το δημιουργικό πρόσταγμα του Θεού³. Όπως και στην υπόλοιπη άβια δημιουργία, έτσι και κατά τη δημιουργία της ζωής αναφέρεται η δημιουργική βούληση και ενέργεια του Θεού. Στη διήγηση του Μωυσή λοιπόν αναφέρεται έπειτα από το γεγονός ότι ενώ τα πάντα ήταν άορατα και ακατασκεύαστα, «*...πνεῦμα Θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπάνω τοῦ*

¹. «*Η δέ γῆ ἦν, φησίν, ἀόρατος καί ἀκατασκεύαστος. Τίνος ἔνεκεν, εἶπέ μοι, τόν μέν οὐρανόν φαιδρόν καί ἀπηρτισμένον παρήγαγε, τήν δέ γῆν ἀμόρφωτον ἔδειξεν; Οὐχ ἀπλῶς οὐδέ τοῦτο πεποίηκεν, ἀλλ' ἵνα, ἐν τῷ βελτίονι μέρει τῆς κτίσεως μαθῶν αὐτοῦ τήν δημιουργίαν, μηδέν ἀμφιβάλῃς λοιπόν, μηδέ νομίσης δι' ἀσθένειαν δυνάμεως τοῦτο γενέσθαι.*», *Εἰς τήν Γένεσιν, Ὁμιλία Β', PG 53, 31δ.*

². *Γεν. 2,15.*

³. «*Καί ὄρα δύναμιν ἄφατον, καί πάντα ἀνθρώπινον λογισμόν ὑπερβαίνουσαν. Κελεύει γάρ μόνον, καί τό μέν παράγεται τῶν στοιχείων, τό δέ παραχωρεῖ*», *Εἰς τήν Γένεσιν, Ὁμιλία Γ', PG 53, 41γ.*

ὕδατος»¹, το οποίο αποτελεί μια λαμπρή απόδειξη της σχέσεως Θεού και ζωής. Πρόκειται για την δημιουργική δύναμη του Θεού, η οποία προσωποποιείται στο τρίτο πρόσωπο της Αγίας Τριάδας, το Άγιο Πνεύμα². Παρατηρούμε στο σημείο αυτό ότι πολύ εύστοχα ο φωτισμένος πατέρας της εκκλησίας, όχι μόνο συνδέει τη ζωή με το Θεό, (πως θα μπορούσε να ήταν διαφορετικά), αλλά και ότι αυτή, (η ζωή) ξεκινάει μέσα στο υγρό στοιχείο³. Τα ζώα παρήχθησαν - προήλθαν κι αυτά από το νερό, έπειτα από το θείο πρόσταγμα και παρόλο που η εντολή ήταν σύντομη και μία, τα γένη των ζώων ήταν διάφορα και ποικίλα και τόσα στον αριθμό, ώστε δεν μπορούν να απαριθμηθούν⁴. Στην Π. Διαθήκη το Πνεύμα είναι το μέσο που διαδραματίζει ενεργό ρόλο στη ζωοποίηση και πρόνοια των δημιουργημάτων, γι' αυτό χαρακτηρίζεται ως δημιουργικό, ζωαρχικό και ανακαινιστι-

¹. Γεν. 1,2.

². ΣΤ. ΚΑΛΑΝΤΖΑΚΗ, *Η θεολογία της δημιουργίας στην Π.Δ.*, όπ. π., σελ.66.

³. «*Ἰν' οὖν διδάξη ἡμᾶς, ὅτι τό ὕδωρ τοῦτο, τό πολύ καί ἀμήχανον, τινά δύναμιν ἔχει ζωτικήν, διά τοῦτό φησι· Καί Πνεῦμα Θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος. Τοῦτο δέ οὐχ ἀπλῶς προλαβοῦσα λέγει ἡ θεία Γραφή· ἀλλ' ἐπειδή προϊοῦσα μέλλει διηγείσθαι ἡμῖν, ὅτι καί ζῶα ἐκ τούτων τῶν ὑδάτων κατά πρόσταγμα τοῦ τῶν ἀπάντων δημιουργοῦ παρήχθη, διά τοῦτο ἐντεῦθεν ἤδη διδάσκει τον ἀκροατήν, ὅτι οὐχ ἀπλῶς ὕδωρ ἦν συνεστός, ἀλλά κινούμενον, καί διατρέχον, καί τά πάντα ἐπικλύζον», *Εἰς τήν Γένεσιν, Ὁμιλία Γ', PG 53, 33β.**

⁴. «*...καί ἐνταῦθα εἶπεν, Ἐξαγαγέτω τά ὕδατα ἐρπετά ψυχῶν ζωσῶν, καί πετεινά πετόμενα ἐπί τῆς γῆς κατά τό στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ, καί ἀθρόον τοσαῦτα γένη ἐρπετῶν, τοσαύτη διαφορά πετεινῶν ἐδημιουργεῖτο, ὅσην οὐδέ τῶ λόγω ἀπαριθμήσασθε δυνατόν. Καί τό μέν ῥῆμα βραχύ, καί ῥῆμα ἐν, τά δέ γένη τῶν ζώων διάφορα καί ποικίλα», *Εἰς τήν Γένεσιν, Ὁμιλία Ζ', PG 53, 64γ.**

κό¹. Η φράση τώρα, ότι «...πνεῦμα Θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος», υποδεικνύει μια διαρκή κίνηση. Κίνηση από το Θεό προς το νερό, αλλά και τη διαρκή κίνηση του νερού, το οποίο διέρχεται και ζωοποιεί τα πάντα². Εφόσον δεν υπήρχε αυτή η κίνηση, θα ήταν κατά πάντα άχρηστο, όπως αναφέρει ο ιερ. πατέρας, όμως αυτή του η ιδιότητα το καθιστά ιδιαίτερος ικανό. Ενδιαφέρουσα είναι και η παρομοίωση του Μ. Βασιλείου όσον αφορά την επιφορά του Αγίου Πνεύματος επάνω του ύδατος, όπου χρησιμοποιεί την εικόνα της όρνιθος που επωάζει τα αυγά της³. Αντιστοίχως το πνεῦμα του Θεού θάλπει τα ὕδατα και προετοιμάζει τη ζωογονία τους⁴. Εξάλλου υπήρχε διαμορφωμένη η αντίληψη στους φιλοσόφους της αρχαιότητας και ιδίως στο Θαλή το Μιλήσιο και τους μαθητές του, ότι «το δ' ὕδωρ ἀρχή τῆς φύσεως ἐστί»⁵, αλλά η ερμηνεία αυτής της μορφής στηριζόταν στο γεγονός, ότι το νερό καταλαμβάνει τα πάντα δια της ρευστότη-

1. ΣΤ. ΚΑΛΑΝΤΖΑΚΗ, «Οι περί του πνεύματος αντιλήψεις της Π. Διαθήκης, όπ. π., σελ. 203-218.

2. «Πνεῦμα, φησί, Θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος. Ἐμοί δοκεῖ τοῦτο σημαίνειν, ὅτι ἐνέργεια τις ζωτικὴ προσῆν τοῖς ὕδασι, καὶ οὐκ ἦν ἀπλῶς ὕδωρ ἐστῶς καὶ ἀκίνητον, ἀλλὰ κινούμενον, καὶ ζωτικὴν τινα δύναμιν ἔχον. Τό γάρ ἀκίνητον πάντη ἄχρηστον· τό δε κινούμενον, προς πολλά ἐπιτήδειον», Εἰς τὴν Γένεσιν, Ὁμιλία Γ', PG 53, 33α.

3. «ἐζωογονεῖ τὴν τῶν ὑδάτων φύσιν, κατὰ τὴν εἰκόνα τῆς ἐπωαζούσης ὄρνιθος καὶ ζωτικὴν τινα δύναμιν ἐνιείσῃς τοῖς ὑποθαλπομένοις», Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Εἰς τὴν Ἐξαήμερον, Ὁμιλία Β', PG 29, 44.

4. ΣΤ. ΚΑΛΑΝΤΖΑΚΗ, Η θεολογία της δημιουργίας στην Π.Δ, όπ. π., σελ.71.

5. ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ, Μετά τα φυσικά Α', 983b, πρβλ. R. BACCOU, Histoire de la Science Grecque. De Thales a Socrate, Paris Vie 1951, σελ. .51.

τας, ευκινησίας, μεταβλητότητας και της φαινομενικής εσωτερικής ζωντανίας του και γενικά της κυριαρχίας του στη φύση, σε οτιδήποτε έμβιο ή και άβιο. Παρόμοια είναι και η διδασκαλία του Αναξιμένη, ο οποίος ακολουθώντας παρόμοιο τρόπο σκέψης, στη θέση του νερού τοποθετεί τώρα τον αέρα¹, που διακατέχει τα πάντα. Είναι φανερό πως και οι δύο δεν εννοούσαν τα ιδιαίτερα χημικά συστατικά τους, αλλά τις αντίστοιχες αθροιστικές τους καταστάσεις, σε αντιπαράβολη με τα στερεά τα οποία παρουσιάζονται καθαυτά νεκρά λόγω της ακινησίας τους, δίνοντας στα πρώτα την εντύπωση της αυτόνομης κινητικότητας και ζωντανίας τους². Από την άλλη πλευρά και η σημερινή επιστημονική έρευνα επιβεβαιώνει πως το νερό ζωοποιεί - ζωογονεί τα πάντα, μέσω της συντηρήσεώς τους, αφού όλοι οι ζωντανοί οργανισμοί αποτελούνται ως επί το πλείστον απ' αυτό καθώς είναι το βασικό στοιχείο για την ίδια τη ζωή. Παράλληλα είναι κοινώς αποδεκτό ότι μέσα σε αυτό εμφανίστηκαν οι πρώτοι έμβιοι οργανισμοί. Κατά κάποιο τρόπο το νερό είναι ο σύνδεσμος που ενώνει τα όντα μεταξύ τους και με το σύμπαν³.

Και στο Χρυσόστομο λοιπόν παρατηρείται αυτό που η σύγχρονη επιστημονική έρευνα έχει τεκμηριώσει. Δηλαδή η ζωή γεννιέται μέσα στο

1. ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ, *Μετά τα φυσικά Α'*, όπ. π., 984a, πρβλ. ΒΑΣ. ΜΠΕΤΣΑΚΟΥ, *Αριστοτέλης Φυσικά, Βιβλία Α' - Β' (Αρχές, Φύση, Αίτια, Τύχη, Ανάγκη)*, Θεσσαλονίκη 2010, σελ. 324.

2. W. WINDELBAND – H. HEIMSOETH, *Εγχειρίδιο Ιστορίας της Φιλοσοφίας, Α' τόμος, Η Φιλοσοφία των αρχαίων Ελλήνων, Η φιλοσοφία των Ελληνιστικών και Ρωμαϊκών χρόνων*, Αθήνα 1986, σελ. 43εξ.

3. EF. THEODOSSIOU – MIL. DIMITRIJEVIC – VAS. MANIMANIS - TH. GRAMMENOS, *"Hydor" from ancient Greek Cosmogonies to modern Astrophysics, Transdisciplinarity in Science and Religion, vol. 1, Bucarest, 2007, σελ. 126*

νερό. Όμως για τον ιερό πατέρα αιτία είναι ο ίδιος ο Θεός¹, τον Οποίο, όπου και αν κοιτάξει κάποιος ατενίζοντας το κάλλος και το μέγεθος της δημιουργίας, θα αντικρίσει μπροστά του. Αυτός λοιπόν ουσιαστικά χρησιμοποιεί το υγρό στοιχείο για τη δημιουργία και τη συντήρηση της ζωής.

Πρέπει να τονίσουμε επίσης το λόγο για τον οποίο δημιουργείται ο κόσμος, αλλά και πιο συγκεκριμένα η ζωή και μάλιστα με σταδιακό τρόπο. Γιατί ούτως ή άλλως τα δύο αυτά στοιχεία είναι αλληλένδετα. Υπάρχει μια διαρκής πρόοδος στη δημιουργία. Από τα απλούστερα και ευτελέστερα, στα πιο σύνθετα και πολύτιμα. Και παρά την πολυπλοκότητα και διαφορετικότητα της δημιουργίας ολόκληρης, υπάρχει απόλυτη ευταξία και αρμονία. Υπάρχει ακριβής συνοχή σε σύνολη τη δημιουργία, αλλά για τον άνθρωπο παραμένει άγνωστος ο τρόπος της συνοχής αυτής, λόγω του πεπερασμένου της λογικής του². Γι' αυτό μάλιστα ως κατακλείδα την έκτη ημέρα της δημιουργίας, ακούμε το Θεό να αναφωνεί «καί εἶδεν Θεός τά πάντα, ὅσα ἐποίησε, καί ἰδοὺ καλὰ λίαν»³. Κάποιοι σ' αυτό το σημείο θα μπορούσαν να αποδώσουν αδυναμία στο Θεό – Δημιουργό. Όμως ο ιερ. πατέρας καταδικάζει ρητά τέτοιες αντιλήψεις και αποδίδει την πορεία αυτή της δημιουργίας σε θεία συγκατάβαση, χάριν του ανθρώπου, ο οποίος αδυνατεί να αντιληφθεί το άπειρο του Θεού και την εξ Αυτού προερχόμε-

¹. «Ὅταν τοίνυν ἀνατείνης τό ὄμμα, καί θεάσῃ τοῦ οὐρανοῦ τό κάλλος, τό μέγεθος, τήν χρείαν, τότε ἐντεῦθεν ἐπί τον δημιουργόν ἀνέδραμε, καθάπερ σοφός τις ἔλεγεν· Ἐκ γάρ μεγέθους καί καλλονῆς κτισμάτων ἀναλόγως ὁ γενεσιουργός θεωρεῖται», *Εἰς τήν Γένεσιν, Ὁμιλία Δ'*, PG 53, 44ε.

². ΔΗΜ. ΧΑΤΖΗΩΑΝΝΟΥ, *Αἱ κοσμοθεωρητικαί ἀπόψεις του Χρυσοστόμου ἐν σχέσει πρὸς τὰς ἀντιλήψεις των ἱστορικῶν του σοσιαλισμοῦ Μ. Beer, R. Pohlmann, καὶ ἄλλων*, Αθήναι 1948, σελ.74.

³. Γεν. 1,31.

νη δημιουργία. Για τον άνθρωπο είναι σταδιακή η δημιουργία και όχι για το Θεό. Αλλωστε όλα δημιουργούνται μαζί με το χρόνο, στον οποίο μετέχει και ο άνθρωπος, αλλά όχι ο Θεός. Ο Θεός είναι ο ίδιος δημιουργός και του χρόνου, όπως αναφέραμε σε προηγούμενη παράγραφο. Μπορεί λοιπόν ο άνθρωπος και αντιλαμβάνεται όσα γίνονται, αλλά δεν μπορεί να αντιληφθεί την έννοια του άχρονου και υπέρχρονου Θεού και κατά συνέπεια την ίδια τη φύση της δημιουργίας. Υποβιβάζει λοιπόν κατά κάποιον τρόπο ο Θεός τη φύση του κατά τη διάρκεια της δημιουργίας, μέσω της διήγησης του συγγραφέως, για να γίνει ο Ίδιος, αλλά και η δημιουργία, προσιτά στον άνθρωπο¹. Μας αναφέρει μάλιστα κι ένα παράδειγμα για να δείξει ότι όλα αυτά τα τέλεια φτιαγμένα έχουν ανάγκη από επιστασία, από κυβερνήτη, που να τα κατευθύνει για να παραμένουν τέλεια, όπως καθένα πλοίο που έχει ανάγκη τον κυβερνήτη του, ή ο στρατιώτης το στρατηγό για να ευοδωθεί το έργο τους². Ο κόσμος δεν θα διατηρούνταν εάν διευθύνονταν από κάποια άλογη δύναμη, ή εάν τα πάντα συνέβαιναν

¹. «Καί τοῦτο δέ αὐτό τῆς τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ ἐστι συγκαταβάσεως... Ἀλλ' ἐπειδή οὐ διά την ἑαυτοῦ χρείαν παρήγαγέ τι τῶν ὄντων· οὐδενός γάρ δεῖτε ἀνευδεῆς ὦν· ἀλλά φιλανθρωπία τινί, καί ἀγαθότητι τά πάντα ἐτεκτήνατο· διά τοῦτο κατά μέρος δημιουργεῖ, καί διδασκαλίαν ἡμῖν σαφῆ τῶν γινομένων παραδίδωσι δια τῆς τοῦ μακαρίου προφήτου γλώττης, ἵνα μαθόντες ἀκριβῶς μή προσπαίωμεν τοῖς ἐξ ἀνθρωπίνων λογισμῶν κινουμένοις», *Εἰς τήν Γένεσιν, Ὁμιλία Γ', PG 53, 35γ.*

². «Καί ναῦς μέν οὐκ ἂν ποτε δυνηθείη κυβερνήτου χωρίς τά τῆς θαλάττης κύματα διαδραμεῖν, οὐδέ στρατιώτης ἐργάζεσθαί τι γενναῖον μή τοῦ στρατηγοῦντος ἐφεστῶτος...ὁ δέ ἄπειρος οὗτος κόσμος, καί ἡ τῶν στοιχείων τούτων διακόσμησις ἀπλῶς καί ὡς ἔτυχε φέρεσθαι ἠδύνατο, μή τινος ὄντος τοῦ ἠνιοχεῖν τά πάντα δυναμένου, καί κατά τήν οἰκίαν σοφίαν συνέχοντος καί διαβαστάζοντος ἅπαντα τά ὀρώμενα;», *Εἰς τήν Γένεσιν, Ὁμιλία Γ', PG 53, 36δ.*

σε αυτόν τυχαία και αυτόματα. Όλα οφείλονται στο Θεό, ο οποίος και τα κυβερνά σοφά¹.

Άλλο ένα σημείο άξιο λόγου, όσον αφορά την δημιουργία εν γένει κατά τον ιερό Χρυσόστομο, ο οποίος χαρακτηρίζεται από την ευρυμάθειά του, είναι η ερμηνεία του κειμένου βάση των γλωσσικών του ιδιομορφιών. Δηλαδή γνωρίζει ή αν χρειαστεί αναζητά την έννοια των λέξεων από το εβραϊκό πρωτότυπο και έπειτα ερμηνεύει. Οπότε, όταν υπάρχει κάποια δυσχέρεια στην κατανόηση της Γραφής, είναι εύκολο να δώσει την εξήγηση. Αυτό είναι πολύ σημαντικό γιατί πολλές φορές εκμεταλλεύτηκαν αυτό το γεγονός, (άγνοια του πρωτοτύπου) αιρετικοί και εθνικοί, λόγω της αμάθειάς τους, αλλά και λόγω δόλου και ζήλου, για τη διάδοση της διδασκαλίας τους, αλλά και για την πολεμική τους εναντίον των ορθοδόξων πατέρων. Έτσι λοιπόν, όταν στο κείμενο των εβδομήκοντα αναφέρεται ότι «έν αρχή έποίησεν ό Θεός τόν ούρανόν και τήν γήν», παρατηρεί κάποιος γνώστης της εβραϊκής γλώσσας ότι στο αντίστοιχο Μασσοριτικό, ο ουρανός απαντάται στον πληθυντικό αριθμό, δηλαδή «τους ούρανούς». Κάποιος λοιπόν που δε γνωρίζει τις ιδιομορφίες της εβραϊκής, μπορεί να ισχυριστεί ότι ο Προφήτης αναφέρεται σε ουρανούς, άρα αντιφάσκει το εβραϊκό πρωτότυπο σε σχέση με το ελληνικό κείμενο. Κατά συνέπεια υπάρχει ενδεχόμενος δόλος που οδηγεί σε πλάνη τον αναγνώστη. Αλλά ποιοι είναι αυτοί οι ουρανοί; Εδώ έρχεται να μας δια φωτίσει ο ιερ. πατέρας, εξηγώντας ότι στην εβραϊκή γλώσσα πολλοί όροι λέγονται και γράφονται σε πληθυντικό αριθμό, παρόλο που έχουν έννοια ενικού. Είναι συνήθης στην εβραϊκή γλώσσα αυτή η ιδιομορφία. Άρα δεν είναι πολλοί οι ουρανοί, παρά μόνο ένας. Σε διαφορετική περίπτωση, αν δηλαδή όπως θα

¹. ΘΕΟΔ. ΖΗΣΗ, *Η σωτηρία του ανθρώπου και του κόσμου κατά τον Άγιον Ιωάννην Χρυσόστομον*, Θεσσαλονίκη 1997, σελ. 55.

υπονοούσε κάποιος, υπήρχαν επιπλέον ουρανοί, άρα και παράλληλοι κόσμοι, θα μας πληροφορούσε διεξοδικά το άγιο Πνεύμα μέσω του Μωυσή, όπως άλλωστε συμβαίνει σε άλλες ανάλογες περιπτώσεις¹.

Η δημιουργία του ανθρώπου, η «ουσίωσή του»², όπως και πάντων των όντων, ορατών και αοράτων, η μετάβασή τους δηλαδή στο «είναι», κατέχει ιδιαίτερη θέση στη διδασκαλία του αγίου Ιωάννου, όπως βέβαια και στην ίδια την Αγία Γραφή. Μας δίνει μάλιστα μια πολύ όμορφη εικόνα - παρομοίωση, για να μας δείξει την θριαμβευτική είσοδο του ανθρώπου στον κόσμο. Παραλληλίζεται λοιπόν αυτός με βασιλέα, που εισοδεύει σε μια πόλη. Αλλά της εισόδου του προηγούνται άπαντες οι δορυφόροι της βασιλικής εξουσίας, για να την προετοιμάσουν, να την λαμπρύνουν και να την διασφαλίσουν³. Ο Θεός τοποθετεί τον άνθρωπο στον κόσμο σαν

¹. «... το του ουρανού όνομα πληθυντικώς καλεϊσθαι παρά τοις Έβραίοις, και τουτο και οι την Σύρων γλώτταν έπιστάμενοι συνομολογοῦσι. Καί οὐκ άν τις ειποι, τη γλώττη, φησί, τη παρ' αυτοις ο ουρανός, άλλ' οι ουρανοί. Διά τουτο τοίνυν οὕτως ειρηται τό υπό του μακαρίου Δανιδ ειρημένον, Οι ουρανοί των ουρανών, οὐκ έπειδή πολλοί εισιν οι ουρανοί· οὐδέ γάρ τουτο ήμᾶς έδίδαξεν ο μακάριος Μωυσης· άλλ' έπειδή σύνηθες τη γλώττη των Έβραίων οὕτως όνομάζειν του την ένός προσηγορίαν πληθυντικώς· έπει ει πολλοί ήσαν, οὐκ άν παρέλειπε τό Πνεῦμα τό άγιον μή διά της γλώττης του μακαρίου τουτου προφήτου διδάξαι ήμᾶς και των άλλων την δημιουργίαν», Είς την Γένεσιν, Όμιλία Δ', PG 53, 43δ.

². «Τό δέ έξ οὐκ όντων δημιουργεϊσθαι τον κόσμον, νεωτέραν έχει της ύποστάσεως και πρόσφατον την γένεσιν, υπό του Πατρός διά του Υίου πάντων ειληφόντων την τοιαύτην ούσίωσιν», ΑΛΕΞ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, Επιστολή προς τον Αλέξανδρο Κωνσταντινουπόλεως, PG 18, 553B.

³. «Καθάπερ γάρ βασιλέως μέλλοντος εις πόλιν εισελαύνειν, τούς δορυφόρους ανάγκη προηγείσθαι, και τούς άλλους άπαντας, ίνα εϋτρεπισμένων των βασιλείων, οὕτως ο βασιλεύς εις τά βασίλεια παραγίνεται· τον αυτόν δή τρόπον και νυν,

βασιλιά. Τα πάντα δημιουργούνται και εξωραϊζονται γι' αυτόν και είναι όλα «καλά λίαν»¹, γιατί ως βασιλιάς πρόκειται να είναι ο κυρίαρχός τους. Τόσο μεγάλης σημασίας είναι η δημιουργία του ανθρώπου, ώστε τα πάντα γίνονται γι' αυτόν². Η αξία και η μοναδικότητα του ανθρώπου έγκειται στο γεγονός ότι αυτός αποτελεί το σκοπό για τη δημιουργία του κόσμου. Ούτε για τους αγγέλους, ούτε για άλλο κτίσμα έγινε ο ορατός κόσμος, παρά μόνο για τον άνθρωπο³. Η δημιουργία θα ήταν ατελής και δε θα είχε νόημα χωρίς την παρουσία του ανθρώπου. Αυτός βρίσκεται στο κέντρο του ενδιαφέροντος και όλη η δημιουργία περιστρέφεται γύρω από αυτόν⁴. Λέει σχετικά ο Χρυσόστομος στην ερμηνεία του στην προς Εβραίους επιστολή, θέλοντας να τονίσει την πνευματική συγγένεια ανθρώπου – Θεού, «ἀθάνατον ζῶον ὁ ἄνθρωπος, καί λογικός ὁ ἄνθρωπος, καί ὅτι τῶν ἄνω συγγενής».⁵

καθάπερ βασιλέα τινά καί ἄρχοντα μέλλων ἐφιστᾶν πᾶσι τοῖς ἐπί τῆς γῆς, πᾶσαν ταύτην τήν διακόσμησιν πρότερον ἐτεκτήνατο, καί τότε τόν μέλλοντα ἐφίστασθαι παρήγαγε, δεικνύς ἡμῖν δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων ὅσον τιμᾶται τουτί τό ζῶον», *Εἰς τήν Γένεσιν, Ὁμιλία Η', PG 53, 71β.*

¹. Γεν., 1,31.

². «Καί γάρ πολλῆ συγκαταβάσει ἐχρήσατο διά τήν σωτηρίαν τήν ἡμετέραν, καί πολλῆς τιμῆς ἠξίωσε τουτί τό ζῶον, τόν ἄνθρωπον λέγω, καί διά ῥημάτων καί διά πραγμάτων δεικνύς, ὡς πάντων τῶν ὄρωμένων πλείονα τήν περί αὐτόν κηδεμονίαν ἐπιδείκνυται», *Εἰς τήν Γένεσιν, Ὁμιλία ΙΓ', PG 53, 105α.*

³. ΚΩΝ. ΣΚΟΥΤΕΡΗ, *Ιστορία Δογμάτων τόμος 2^{ος}, ὅπ. π., σελ.641.*

⁴. ΙΩ. ΓΑΛΛΑΝΗ, *Η σχέση ανθρώπου και κτίσεως κατά την Κ.Δ., Θεσσαλονίκη 2004, ὅπ. π., σελ. 9.*

⁵. ΙΩ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Ερμηνεία εἰς τήν πρός Ἐβραῖους ἐπιστολήν, PG 63, 17β.*

Είναι εξαιρετική η τιμή¹ με την οποία περιβάλλει ο Θεός τον άνθρωπο. Είναι το «τιμιώτερον», όλων των δημιουργημάτων, για τον οποίο τα πάντα παρήχθησαν και στην πραγματικότητα προ-διατυπώνεται η υπεροχή του νέου και τελευταίου δημιουργήματος, έναντι της υπόλοιπης δημιουργίας, αλλά υποδηλώνεται και η απαράμιλλη αξία και ο θείος προορισμός του ανθρώπου². Η δημιουργία ολόκληρη αντιμετωπίζεται ως ολότητα. Δηλαδή πνευματική και υλική δημιουργία συνυφαίνονται. Κατά συνέπεια ο άνθρωπος περιβάλλεται με ιδιαίτερη τιμή, αφού βρίσκεται στο όριο, μεταξύ ορατού και αόρατου κόσμου. Συνδέει πνευματικό³ και υλικό στοιχείο⁴ καθώς αποτελείται από το υλικό σώμα, που προέρχεται από το

¹. «...λόγω μόνον και προστάγματι πᾶσαν τήν κτίσιν δημιουργουμένην ἐν ταῖς πέντε ἡμέραις; Σκόπει σήμερον πόση τῶν ῥημάτων ἢ διαφορά. Οὐκέτι γάρ φησι γενηθήτω ἄνθρωπος, ἀλλά τί; Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, καί καθ' ὁμοίωσιν. Τί τό καινόν; τί τό ξένον; Τίς ἄρα οὗτος ἐστίν ὁ δημιουργούμενος, ὅτι τοσαύτης βουλῆς καί σκέψεως ἐδέησε τῷ δημιουργῷ πρός τήν τούτου κατασκευήν; Μή ξενοσθῆς, ἀγαπητέ. Τό γάρ τιμιώτερον ἀπάντων τῶν ὀρωμένων ζῶων ἐστίν ὁ ἄνθρωπος, δι' ὃν καί ταῦτα ἅπαντα παρήχθη...», *Εἰς τήν Γένεσιν, Ὁμιλία Η'*, PG 53, 71β.

². ΝΙΚ. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΟΥ, *Ανθρωπολογία της Παλαιάς διαθήκης Ι, Ο άνθρωπος ως Θεῖον δημιούργημα*, ὅπ. π., σελ. 21.

³. «...καί τῆς ψυχῆς ἢ οὐσίας ἢ ἀσώματος πολλήν αὐτῷ τήν προεδρίαν διά τήν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν κεχάρισται· διά γάρ ταύτην καί τό λογικός εἶναι, καί τήν κατά πάντων ἀρχήν ἐδέξατο», *Εἰς τήν Γένεσιν, Ὁμιλία ΙΒ'*, PG 53, 103δ.

⁴. «Ὅρα καί ἐν τούτῳ αὐτῷ τήν τιμήν. Οὐ γάρ ἀπλῶς γῆν λαμβάνει, ἀλλά χοῦν, τό λεπτότατον, ὡς ἂν εἴποι τις, τῆς γῆς, καί τούτον αὐτόν τόν χοῦν τόν ἀπό τῆς γῆς τῷ οἰκειῷ προστάγματι εἰς σώματος φύσιν μετέστησεν. Ὡσπερ γάρ αὐτήν τήν οὐσίαν τῆς γῆς οὐχ ὑφεστῶσαν παρήγαγεν, οὕτω καί νῦν, ὅτε ἐβουλήθη, τόν χοῦν ἀπό τῆς γῆς εἰς σῶμα μετέστησεν», *Εἰς τήν Γένεσιν, Ὁμιλία ΙΓ'*, PG 53, 106β.

χώμα, αλλά και την άορατη – ασώματη ψυχή, ως το πνευματικό του στοιχείο και παράλληλα σύνδεσμο με το Δημιουργό. Αυτή, του τη χαρίζει ο Θεός ως δείγμα άπειρης αγάπης και φιλανθρωπίας και έχει ως συνέπεια το λογικό και το εξουσιαστικό. Η ψυχή αποτελεί την πηγή των διανοητικών ικανοτήτων και χαρισμάτων του ανθρώπου, μέσω των οποίων κυριαρχεί - εξουσιάζει στον κόσμο¹. Αυτή, αν και δεν έχει σχέση με το υλικό στοιχείο του ανθρώπου, είναι όμως και εντελώς διάφορη από τη φύση του Θεού και το πνευματικό Του στοιχείο και οπωσδήποτε μετέχει στην κτιστότητα του (ανθρώπου). Μάλιστα πολλές φορές παρασυρμένοι από την αδυναμία του ανθρώπινου λογισμού και τη θεία συγκατάβαση της Γραφής, αρκετοί επιχείρησαν να προβάλλουν ότι η ψυχή είναι θείας φύσεως, στηριζόμενοι στο εμφύσημα του Θεού προς τον άνθρωπο, γεγονός απαράδεκτο για τον άγ. πατέρα². Έτσι λοιπόν ο Κτίστης όχι μόνο προετοιμάζει τον ερχομό του ανθρώπου, δημιουργώντας τις κατάλληλες συνθήκες και προϋποθέσεις (δηλ. όλη την πρότερη δημιουργία), αλλά επιπλέον ασχολείται ιδιαίτερος μ' αυτόν. Όταν φτάνει στο σημείο της δημιουργίας του σημαντικότερου και τιμιότερου όλων των δημιουργημάτων, τον ακούμε να αναφωνεί «ποιήσωμεν ἄνθρωπον...»³. Αυτή η φράση είναι η ουσια-

¹. ΘΕΟΔ. ΖΗΣΗ, *Η σωτηρία του ανθρώπου και τον κόσμο κατά τον Άγιον Ιωάννην Χρυσόστομον*, όπ. π., σελ. 70.

². «...τίνες τῶν ἀγνωμόνων, ἐξ οἰκείων λογισμῶν κινούμενοι, καί οὐδέν θεοπρεπέες ἐννοοῦντες, οὔτε τήν συγκατάβασιν τῶν ῥημάτων λογιζόμενοι, λέγειν ἐπιχειροῦσιν, ὅτι ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ οὐσίας ἐστίν ἡ ψυχή... Οἱ μὲν γάρ αὐτῶν ἐπιλαβόμενοι τῆς λέξεως τῆς λεγούσης, ὅτι Ἐνεφύσησε, λέγουσιν, ὅτι ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ τυγχάνουσιν αἱ ψυχαί· ἕτεροι πάλιν φασίν, ὅτι καί εἰς τήν τῶν ἀτιμοτάτων ἀλόγων οὐσίαν μεθίστανται αὐται. Τί ταύτης τῆς ἀνοίας χειρόν γένοιτ' ἄν;», *Εἰς τήν Γένεσιν, Ὁμιλία ΙΓ', PG 53, 106β*.

³. *Γεν.*, 1,26.

στική και ειδοποιός διαφορά της δημιουργίας του ανθρώπου σε σχέση με την υπόλοιπη κτίση. Αυτή είναι η ιδιαίτερη τιμή σε σχέση με την υπόλοιπη δημιουργία κατά τον ιερό Χρυσόστομο, δηλαδή η προσωπική ενασχόληση του ίδιου του Θεού με αυτόν και συνάμα υπάρχει σαφής αναφορά στο δεύτερο πρόσωπο της Αγίας Τριάδος¹. Φανερώνει την αμεσότητα της επεμβάσεως του Θεού και της προσωπικής του ενέργειας στην κατασκευή του ανθρώπου, καθώς επίσης την κατ' εικόνα του Θεού δημιουργία του ως πνευματικό σύνδεσμο με Αυτόν και τέλος την υπεροχή του ως λογικού όντως, έναντι της άλογης κτίσεως². Όλα όσα προηγήθηκαν, δημιουργήθηκαν δια του λόγου του Θεού, «καί εἶπεν ὁ Θεός...» και δεν είναι απλά λεκτική - διανοητική λειτουργία, αλλά έκφραση και πραγμάτωση του θελήματος του Θεού³. Κατ' αυτή την έννοια ο λόγος αυτός είναι δημιουργικός, ο οποίος με την εκφορά του και μόνο ενεργοποιείται, όχι ως μαγική φράση, αλλά ως ο «ζῶν Λόγος»⁴ του Θεού, ο μονογενής Υἱός του Θεού και ὁ-

1. «...ὄτε μὲν ὁ οὐρανός ἐγένετο, οὐδαμοῦ τό, Ποιήσωμεν εἴρηται, ἀλλά, Γενηθήτω οὐρανός, Γενηθήτω φῶς, καί καθ' ἕκαστον τῆς κτίσεως μέρος οὕτως· ἐνταῦθα δέ τό, Ποιήσωμεν, πρόσκειται μόνον, βουλή καί σκέψις καί πρός ἕτερον τινα ὁμότιμον ἀνακοίνωσις; Τίς ποτε ἄρα ἐστίν ὁ δημιουργεῖσθαι μέλλων, ὅτι τοσαύτης ἀπολαύει τιμῆς; Ἄνθρωπος ἐστί, τό μέγα ζῶον καί θαυμαστόν, καί τῆς κτίσεως ἀπάσης τῶ Θεῶ τιμιώτερον, δι' ὃν οὐρανός καί γῆ καί θάλαττα καί τό λοιπόν ἅπαν τῆς κτίσεως σώμα», *Εἰς τήν Γένεσιν, Λόγος Β', PG 54, 587α.*

2. ΣΤ. ΚΑΛΑΝΤΖΑΚΗ, *Η θεολογία της δημιουργίας στην Π.Δ.*, ὅπ. π., σελ. 172-173.

3. «Εἶπε γάρ, Γενηθήτω, καί ἐγένετο, καί εὐθέως παρήχθη ἅπαντα τά στοιχεῖα, καί ἤρκεσε τό ῥῆμα πρός τήν τῶν γενομένων σύστασιν, οὐκ ἐπειδή ῥῆμα ἦν ἀπλῶς, ἀλλ' ἐπειδή ῥῆμα Θεοῦ», *Εἰς τήν Γένεσιν, Ὁμιλία Η', PG 53, 77β.*

4. «Τίς οὖν ἐστίν οὗτος, πρός ὃν φησι, Ποιήσωμεν ἄνθρωπον; Τίς δέ ἄλλος, ἀλλ' ἢ ὁ τῆς μεγάλης βουλῆς ἄγγελος, ὁ θαυμαστός σύμβουλος, ὁ ἐξουσιαστής, ὁ

μοιος κατ' ουσίαν με Αυτόν, ο οποίος και πραγματώνει το έργο της δημιουργίας. Οπότε ουσιαστικά η φράση «καί εἶπεν ὁ Θεός...» στην πραγματικότητα σημαίνει «καί ἐπραξεν ὁ Θεός»¹. Τώρα όμως παρατηρούμε προσωπική ενασχόληση και σχέση του Κτίστη με το κτίσμα. Τον περιβάλλει με ύψιστη τιμή, χαρακτηρίζοντας τον και αρχηγό όλης της δημιουργίας, χωρίς όμως να εξισώνεται με Αυτόν. Βέβαια η σχέση αυτή όπως την αντιλαμβανόμαστε στο κείμενο, δεν είναι οντολογική, καθώς είναι διάφορη η φύση του Θεού με τον άνθρωπο, αλλά και με όλη τη δημιουργία². Δεν έχει ανάγκη ο Θεός να υποβιβαστεί στο επίπεδο των κτισμάτων, γιατί είναι ανάξιο για τη φύση Του. Παρόλα αυτά «υποβιβάζεται», κατά θεία συγκατάβαση εξαιτίας της ανθρώπινης αδυναμίας, ώστε έτσι να μπορέσει ο άνθρωπος να κατανοήσει μέσω απλούστερου λόγου και έκφρασης το Θείο λόγο και με αυτό τον τρόπο να καταφέρει να πλησιάσει τον ύψιστο Θεό³.

ἀρχων τῆς εἰρήνης ὁ πατήρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, ὁ μονογενῆς τοῦ Θεοῦ Παῖς, ὁ τῶ Πατρὶ ὁμοιος κατὰ τὴν οὐσίαν, δι' οὗ τὰ πάντα παρήχθη;», Εἰς τὴν Γένεσιν, Ὁμιλία Η', PG 53, 72γ.

¹. ΣΤ. ΚΑΛΑΝΤΖΑΚΗ, *Η θεολογία της δημιουργίας στην Π.Δ.*, ὄπ. π., σελ.172.

². «Εἶδετε τὴν διαφορὰν τῆς δημιουργίας τῶν κτισμάτων, καὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου διαπλάσεως· ἠκούσατε ὅσης τιμῆς ἠξίωσε τὸν ἀρχηγὸν τοῦ γένους τοῦ ἡμετέρου, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ διαπλάσει πῶς δι' αὐτῶν τῶν ῥημάτων καὶ τῆς τῶν λέξεων παχύτητος ἐνέφηγε τὴν τιμὴν τὴν εἰς τὸν μέλλοντα δημιουργεῖσθαι, λέγων, Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ καθ' ὁμοίωσιν. Ἐμάθετε τί ἐστὶ τό Κατ' εἰκόνα, ὅτι οὐκ οὐσίας ἐστὶν ἀξία, ἀλλ' ἀρχῆς ὁμοιότης, καὶ ὅτι οὐ κατὰ τὴν τῆς μορφῆς εἰκόνα εἶπεν, ἀλλὰ κατὰ τὸν τῆς ἀρχῆς λόγον», *Εἰς τὴν Γένεσιν, Ὁμιλία Η', PG 53, 77β.*

³. «Ἐπλασεν ὁ Θεός τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐνεφύσησεν, ἀνάξιον Θεοῦ· ἀλλὰ δι' ἡμᾶς καὶ τό ἀσθενές το ἡμέτερον οὕτω ταῦτα διηγεῖται θεία Γραφή, ἡμῖν συγκατα-

Όπως και πρωτύτερα έχει λεχθεί, μέσω ανθρωπίνων εκφραστικών μέσων γίνεται περισσότερο προσιτός ο Θεός στον άνθρωπο. Είναι κάτι που ο ιερ. πατέρας συνηθίζει να επαναλαμβάνει και να χαρακτηρίζει ως «πρόσχημα των λέξεων», καθετί που εξανθρωπίζει το Θεό. Έτσι δείχνει την υπερβολική τιμή με την οποία περιποιεί το δημιουργημένο άνθρωπο¹.

Ενδιαφέρουσα και πολύ τεκμηριωμένη είναι η άποψη του όσον αφορά και το ρήμα πληθυντικού αριθμού «ποιήσωμεν». Σαφής είναι ο υπαινιγμός της Τριαδικής υποστάσεως του Θεού από τον προφήτη Μωυσή. Δεν υπάρχει περίπτωση κατά τον Ιωάννη στο σημείο αυτό να γίνεται αναφορά προς αγγελικές δυνάμεις, αλλά προς τον ίδιο το μονογενή Υιό του Θεού², το δεύτερο πρόσωπο της Αγίας Τριάδας. Αποδεικνύεται μάλιστα η ομοτιμία Του προς τον Πατέρα. Δεν είναι δυνατό να μετέχουν τα κτίσματα, (στο σημείο αυτό, οι άγγελοι), στη βούληση του Κτίστου. Ο ρόλος τους είναι καθαρά λειτουργικός, να υπηρετούν το Θεό και όχι να μετέχουν της σκέψεως και ενέργειάς Του³. Χρησιμοποιεί μάλιστα τα λόγια του προφ.

βαίνουσα, ἵνα ταύτης ἀξιωθέντες τῆς συγκαταβάσεως, ἀνελθεῖν πρὸς τό ὕψος ἐκεῖνο ἰσχύσωμεν...», *Εἰς τὴν Γένεσιν, Ὁμιλία IB*, PG 53, 103δ.

1. «Πρὸς τίνα οὖν εἶρηται, Ποιήσωμεν ἄνθρωπον, καὶ τίνι τὴν βουλήν ταύτην προτίθησιν ὁ Δεσπότης; Οὐκ ἐπειδὴ βουλής δεῖται καὶ σκέψεως· μὴ γένοιτο· ἀλλὰ τῷ προσχήματι τῶν ρημάτων ἐνδείξασθαι ἡμῖν βούλεται τὴν ὑπερβάλλουσαν τιμὴν, ἣν περὶ τὸν ἄνθρωπον τὸν δημιουργούμενον ἐπιδείκνυται», *Εἰς τὴν Γένεσιν, Ὁμιλία H*, PG 53, 71β.

2.«...δεικνύντες, ὅτι οὐ πρὸς τίνα τῶν λειτουργικῶν δυνάμεων ταῦτα τὰ εἰρημένα, ἀλλὰ πρὸς αὐτὸν τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ Υἱόν· πρὸς δέ τοὺς τὰ Ἀρείου φρονοῦντας πάλιν ἐντεῦθεν τὴν ὁμοτιμίαν τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα ἀποδεικνύντες», *Εἰς τὴν Γένεσιν, Ὁμιλία H*, PG 53, 73δ.

3. «Πρὸς ἄγγελον, φησί, ταῦτα λέγει ἡ ἀρχάγγελον. Ὡ τῆς μανίας· ὦ τῆς πολλῆς ἀναισχυντίας. Καὶ πῶς ἂν ἔχοι λόγον ὦ ἄνθρωπε, ἄγγελον κοινωνεῖν γνώ-

Ἡσαΐα που φανερώνουν τη θέση των αγγέλων απέναντι στο Θεό, «...καὶ Σεραφίμ εἰστήκεισαν κύκλω αὐτοῦ, ἕξ πτέρυγες τῶ ἐνὶ καὶ ἕξ πτέρυγες τῶ ἐνὶ, καὶ ταῖς μὲν δυσὶ κατεκάλυπτον τὸ πρόσωπον, ταῖς δὲ δυσὶ κατεκάλυπτον τοὺς πόδας καὶ ταῖς δυσὶν ἐπέταντο»¹.

Ποιος εἶναι ὁμῶς αὐτὸς πρὸς τον ὁποῖο απευθύνεται ὁ Θεὸς Πατέρας κατὰ την ὥρα τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου; Ὅπωςδήποτε δεν υπάρχει ἀμφιβολία ὅτι τοῦ δημιουργικοῦ ἔργου μετέχει πλήρως ἡ Θεότητα, δεν θα μπορούσε νὰ γίνει ἀλλιῶς. Ὁ πληθυντικὸς αὐτὸς ἀριθμὸς θα μπορούσε νὰ χαρακτηριστεῖ ὡς πληθυντικὸς τῆς πληρότητας². Κατὰ συνέπεια, ἐνεργὸς εἶναι ὁ ρόλος καὶ τῶν τριῶν προσώπων. Βέβαια δεν μας δίνεται καθαρὴ εἰκόνα γιὰ τὸ γεγονός ἀπὸ τὸ βιβλικὸ συγγραφέα, καθὼς ὁ Ἰουδαῖος καὶ ἡ ἀρχαία βιβλικὴ γραμματεία δεν μπορεῖ νὰ ἀντιληφθεῖ τὴν ἐννοια τῆς διδασκαλίας γιὰ τὸν Τριαδικὸ Θεό. Ὅμως μέσα ἀπὸ τὰ Θεόπνευστα λόγια του, μπορούμε νὰ καταλάβουμε τὴν ἀποκεκαλυμμένη ἀλήθεια. Ἐνεργὰ λοιπὸν στὴν πράξη τῆς δημιουργίας εἶναι καὶ τὰ ἄλλα δύο πρόσωπα τῆς Ἁγίας Τριάδος, ὁ Μονογενὴς Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ, «δι' οὗ τὰ πάντα παρήχθη»³, ὅπως ἤδη ἔχουμε ἀναφέρει, ἀλλὰ καὶ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα. Γιὰ τὸ τελευταῖο δεν υπάρχει ἀμεση ἀναφορὰ ἀπὸ τὸν ἱερό συγγραφέα, λόγω καὶ τῆς ἐποχῆς, ἡ ὁποία ἐστιάζει κυρίως στὸ πρόσωπο τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου, ἐξαιτίας τῶν αἰρέσεων, που εἶχαν ἀνακύψει καὶ ταλαι-

μης τῶ Δεσπότη, καὶ δημιουργήματα τῶ δημιουργῶ; Ἀγγέλων οὐκ ἔστι τό γνώμης κοινωνεῖν, ἀλλὰ παρεστάναι, καὶ τὴν λειτουργίαν ἀναπληροῦν», *Εἰς τὴν Γένεσιν*, Ὁμιλία Η', PG 53, 71β.

¹. Ἡσ., 6,2.

². ΣΤ. ΚΑΛΑΝΤΖΑΚΗ, *Ἡ θεολογία τῆς δημιουργίας στὴν Π.Δ.*, ὅπ. π., σελ. 176.

³. βλ. σελ. 51 καὶ σχ. 4.

πωρούσαν ακόμα την εκκλησία. Παρόλα αυτά, υπονοείται πλήρης η Θεία ύπαρξη. Αν και δεν υπάρχει λοιπόν άμεση αναφορά στην ερμηνεία του για το τρίτο πρόσωπο της Αγίας Τριάδος στις ερμηνευτικές ομιλίες στη Γένεση, παρόλα αυτά θα παρατηρήσουμε ότι σχεδόν σε όλες τις κατακλείδες των ομιλιών αυτών αναπέμπει δοξολογία στον Πατέρα, τον Υίο και το Άγιο Πνεύμα¹. Το γεγονός αυτό καθιστά βέβαιη τη διδασκαλία του για τη θεότητα και του Αγίου Πνεύματος, δηλαδή για σύμπαντα τον Τριαδικό Θεό. Στην όγδοη Ομιλία στη Γένεση ο Χρυσόστομος αναλύει διεξοδικά το χωρίο Γεν. 1, 26 και αναφέρεται στον πληθυντικό του όρου «ποιήσωμεν», τον οποίο ερμηνεύει και σε μία αντιαρειανική προοπτική². Και μόνο αυτό το χωρίο είναι ικανό να καταρρίψει την αρειανική αίρεση «Ἐνταῦθα καί τοῖς τά Ἀρείου φρονοῦσιν καιρίαν δίδωσι τήν πληγήν», η οποία υποβιβάζει οντολογικά τον Υίο σε σχέση με τον Θεό Πατέρα, μη δεχόμενη την ομοτιμία των Προσώπων. Αν ο ιερός συγγραφέας του Βιβλίου της Γένεσης συνηγορούσε σε μία τέτοια θέση τότε θα ήταν πιο λογικό να χρησιμοποιήσει την προστακτική ποιήσον προς τον Υίο και όχι το ποιήσωμεν που φανερώνει το ισότιμο και το ομοούσιο των προσώπων. Στην κοινή πατερική παράδοση το ρήμα «ποιήσωμεν», αναφέρεται ασφαλώς

1. ενδεικτικά, «ἤς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καί φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμή, νῦν καί ἀεὶ, καί εἰς τοῦς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν», *Εἰς τήν Γένεσιν, Ὁμιλία Β'*, PG 53, 32ε, «καί ὑπέρ ἀπάντων δόξαν ἀναπέμψωμεν τῷ Πατρὶ καί τῷ Υἱῷ καί τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καί ἀεὶ, καί εἰς τοῦς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν», *Εἰς τήν Γένεσιν, Ὁμιλία Γ'*, PG 53, 39στ, κ.α.

2. «Ἐνταῦθα καί τοῖς τά Ἀρείου φρονοῦσι καιρίαν δίδωσι τήν πληγήν. Οὐδέ γάρ προστακτικῶς εἶπε, ποιήσον, ὡς ὑποδεεστέρω, ἢ ὡς ἐλάττονι κατὰ τήν οὐσίαν, ἀλλά μετά πολλῆς τῆς ἰσοτιμίας, Ποιήσωμεν· καί τό ἐξῆς δέ πολλήν δείκνυσιν ἡμῖν τῆς οὐσίας τήν ὁμοιότητα», *Εἰς τήν Γένεσιν, Ὁμιλία Η'*, PG 53, 72γ.

και στο τρίτο πρόσωπο της Αγίας Τριάδας, το Άγιο Πνεύμα¹, το οποίο επιφέρεται επί των υδάτων όπως είδαμε παραπάνω.

Αξίζει να αναφερθούμε και σε όσα ακολούθησαν έπειτα από την έκτη ημέρα της δημιουργίας του κόσμου και της κορωνίδας των δημιουργημάτων, δηλ. του ανθρώπου. Παρόλο που παύει το δημιουργικό έργο του Θεού, δεν παύει όμως η παρουσία και η συνδρομή Του. Ενώ λοιπόν κατά το τέλος της έκτης ημέρας θα ακούσουμε το Θεό να θαυμάζει και να επαινεί όλα τα δημιουργήματα², την έβδομη ημέρα, αφού δεν υπάρχει πια δημιουργικό έργο, Τον βλέπουμε μεν να αναπαύεται, αλλά επίσης να ευλογεί και να αγιάζει την ημέρα αυτή³. Θα μπορούσε να πει κάποιος, ότι με τη στάση του εδώ ο Θεός σταματάει να έχει ενεργό ρόλο στη δημιουργία. Αλλά πρέπει να προσέξουμε το εξής: δεν μας λέει η Αγία Γραφή μόνο ότι «κατέπαυσεν», ο Θεός, αλλά και ότι «εὐλόγησεν καὶ ἡγίασεν». Στο δεύτερο σκέλος του λόγου κρύβεται κάτι πολύ σημαντικό, το οποίο σχετίζεται άμεσα με την «κατ' εἰκόνα» δημιουργία. Δηλαδή, σύμφωνα και με τη γνώμη του ιερού Χρυσοστόμου, εδώ κρύβεται πέρα από τη θεϊκή εντολή της ανα-

¹. «Νῦν μέντοι ποιήσωμεν, ἵνα γνωρίσης Πατέρα καὶ Υἱόν καὶ Πνεῦμα Ἅγιον» Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *Περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου κατασκευῆς Α'*, PG 30, 13B, «ἐπαγαγών δέ τό ποιήσωμεν, ἐνέφηγε τῶν προσώπων τόν ἀριθμόν», ΘΕΟΔ. ΚΥΡΟΥ, *Εἰς τὰ ἄπορα τῆς θείας Γραφῆς κατ' ἐκλογήν*, ερωτ. ιθ', PG 80, 101, «ἡ λέξις ποιήσωμεν πλατυνομένη τὰς τῆς θεότητος ὑποστάσεις αἰνίττεται, τὴν τῆς Τριάδος γνώσιν υποδεχόμενη», ΒΑΣ. ΣΕΛΕΥΚΕΙΑΣ, *Λόγος Β' Εἰς τόν Ἀδάμ*, PG 85,44C.

². Γεν. 1,31 «καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς τὰ πάντα, ὅσα ἐποίησε, καὶ ἰδοὺ καλὰ λίαν. καὶ ἐγένετο ἑσπέρα καὶ ἐγένετο πρωΐ, ἡμέρα ἕκτη».

³. Γεν. 2,2-3 «καὶ συνετέλεσεν ὁ Θεὸς ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἕκτῃ τὰ ἔργα αὐτοῦ, ἃ ἐποίησε, καὶ κατέπαυσε τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ, ἃ ἐποίησε. καὶ εὐλόγησεν ὁ Θεὸς τὴν ἡμέραν τὴν ἑβδόμην καὶ ἡγίασεν αὐτήν· ὅτι ἐν αὐτῇ κατέπαυσεν ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ, ἃν ἤρξατο ὁ Θεὸς ποιῆσαι».

παύσεως και αφιέρωσης από τον άνθρωπο μίας ημέρας, για την πνευματική του ανάταση και η διαρκής του φροντίδα για την συνεχή συντήρηση και ύπαρξη του κόσμου. Ναι μεν σταματάει το δημιουργικό έργο, «ἀπό τοῦ μή ὄντος εἰς τό εἶναι», δεν παράγονται δηλαδή νέα δημιουργήματα, αλλά δεν σταματάει η πρόνοια του Θεού και η συνεχής φροντίδα που πηγάζει από το δημιουργικό του πρόσταγμα για τη συντήρηση των δημιουργηθέντων¹. Από την άλλη ο άνθρωπος, αξιοποιώντας την εικόνα του Θεού την οποία φέρει, έστω και αμαυρωμένη μεταπτωτικά, συμμετέχει σε αυτό το έργο ως κατά χάριν θεός και διαρκώς συμβάλλει στο έργο αυτό του Θεού, τηρώντας την εντολή του «ἐργάζεσθαι καὶ φυλάσσειν»².

Εξάλλου γενικότερα στην Παλαιά Διαθήκη, η ευλογία σε σχέση με το Θεό σημαίνει τη διαμέσου του ζωτικού Του λόγου μετάδοση στον άνθρωπο ενεργητικής δύναμης και εξαιρέτων αγαθών (υλικών και πνευματικών), δηλαδή της υγείας, της ευημερίας κ.α. τα οποία ως θείες δωρεές εμπεριέχουν τη χαρά και την πληρότητα της ζωής και εκφράζουν τη δύ-

¹. «Καί κατέπαυσε, φησίν, ὁ Θεός ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ ἀπό πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ ὧν ἐποίησεν. Ἔστη, φησί, τοῦ δημιουργεῖν, καί παράγειν ἀπό τοῦ μή ὄντος εἰς τό εἶναι. Πάντα γάρ ὅσα ἐχρῆν παρήγαγε, καί τόν μέλλοντα τούτων ἀπολαύειν ἐδημιούργησε. Καί εὐλόγησε, φησίν, ὁ Θεός τήν ἡμέραν τήν ἑβδόμην, καί ἡγίασεν αὐτήν, ὅτι ἐν αὐτῇ κατέπαυσεν ἀπό πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ ὧν ἤρξατο ὁ Θεός ποιεῖν. Ἐπειδή γάρ ἔστη δημιουργῶν, καί πάντα ὅσα ἐβουλήθη κατά τήν οἰκείαν φιλανθρωπίαν παρήγαγεν εἰς τό μέσον τῷ οἰκείῳ προστάγματι, καί τέλος ἐπέθηκε τοῖς δημιουργουμένοις κατά τήν ἕκτην ἡμέραν οὐδέν δέ ἕτερον ἐβούλετο παραγαγεῖν ἐν τῇ ἑβδόμῃ διά τό πάντα ὅσα ἐβούλετο πεπληρῶσθαι», *Εἰς τήν Γένεσιν, Ὀμιλία Ι', PG 53, 88ζ.*

². Γεν. 2,15 «Καί ἔλαβε Κύριος ὁ Θεός τόν ἄνθρωπον, ὃν ἔπλασε, καί ἔθετο αὐτόν ἐν τῷ παραδείσῳ τῆς τρυφῆς, ἐργάζεσθαι αὐτόν καί φυλάσσειν».

ναμη της εφορίας και της γονιμότητας¹. Με βάση λοιπόν την παραπάνω θέση του καθηγητή Στ. Καλαντζάκη, ξεκαθαρίζεται ακόμα παραπάνω ότι αυτή η κατάπαυση του Θεού κατά την έβδομη ημέρα, δε συνιστά και οριστική παύση των θείων ενεργειών Του. Κατά συνέπεια συνεχίζει να υπάρχει αυτή η διαρκής συσχέτιση του «κατ' εικόνα», η οποία εδράζεται στη βάση της συντήρησης του κόσμου από το Δημιουργό, αλλά και στην ανάληψη της ίδιας ευθύνης από τον άνθρωπο ο οποίος ενεργεί ως «κατ' εικόνα» δημιούργημα.

Επιπλέον ο Μωυσής, αναφέροντας στην αρχή του δευτέρου κεφαλαίου της Γενέσεως ότι ο Θεός αμέσως μετά την ολοκλήρωση του δημιουργικού του έργου, στο τέλος της έκτης ημέρας, «κατέπαυσεν»², ασφαλώς χρησιμοποιεί ανθρωπομορφισμό³, όπως και σε πολλές άλλες περιπτώσεις. Αυτό συμβαίνει για να μπορέσει ο αναγνώστης να καταλάβει ευκολότερα, ότι ολοκληρώθηκε η δημιουργία όλων των δημιουργημάτων. Γι' αυτό το λόγο, αναφέροντας το Βιβλικό κείμενο ότι «Αὕτη ἡ βίβλος γενέσεως οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὅτε ἐγένετο· ἡ ἡμέρα ἐποίησε Κύριος ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν»⁴, αν και βλέπουμε να γίνεται λόγος στην ημέρα που ο Θεός ολοκλήρωσε τη δημιουργία του ουρανού και της γης, χωρίς αναφο-

¹. ΣΤ. ΚΑΛΑΝΤΖΑΚΗ, *Η θεολογία της δημιουργίας στην Π.Δ*, όπ. π., σελ. 233.

². Γεν. 2,2.

³. «Τί ἐστι , Καί κατέπαυσε τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ ἀπό πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ ὧν ἐποίησε. Θεά πῶς ἀνθρωπίνως καί διά τήν πρός ἡμᾶς συγκατάβασιν ἅπαντα διαλέγεται ἡ θεία Γραφή· οὐδέ γάρ ἦν ἄλλως ἡμᾶς συνιέναι τι τῶν λεγομένων μή τοσαύτης ἀξιοθέντας συγκαταβάσεως», *Εἰς τήν Γένεσιν, Ὁμιλία Ι', PG 53, 88ζ*.

⁴. Γεν. 2,4.

ρά σε κανένα άλλο δημιουργημα (ιδίως στον άνθρωπο), στην πραγματικότητα συμπεριλαμβάνεται σε αυτούς τους δύο όρους ολόκληρη η δημιουργία¹. Αυτό συνάγεται ακόμα καλύτερα από την επιφώνηση, «καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς τὰ πάντα, ὅσα ἐποίησε, καὶ ἰδοὺ καλὰ λίαν»². Σύμφωνα λοιπόν με τα παραπάνω, αυτή η κατάπαυση δεν σημαίνει παύση των πάντων, μόνιμη ανάπαυση του δημιουργού, εισαγωγή στη στασιμότητα, αλλά απλά παύση της εκ του μη ὄντος δημιουργίας. Αυτό είναι κάτι διαφορετικό, το οποίο έχει ως συνέπεια τη συνέχιση και συντήρηση της ύπαρξης, της δημιουργίας. Συνεχίζει λοιπόν και παρίσταται ο Θεός μέσω της ζωοποιού δυνάμεώς του, η οποία ζωοποιεί τα πάντα. Ο Χριστός άλλωστε λέει στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο, ότι ο Πατέρας μέχρι τώρα εργάζεται, και εγώ εργάζομαι³, γεγονός που σημαίνει ότι ο Θεός είναι ενεργός πάντα και η πρόνοιά του είναι διαρκής για όλη τη δημιουργία. Χαρακτηριστικός στους λόγους του Χρυσόστομου είναι και ο συνεχής θαυμασμός στην πρόνοια του Θεού για τον κόσμο, τον οποίο κυβερνά, προστατεύει και συντηρεί, ώστε να συνεχίζει να είναι «καλός λίαν» και χωρίς να δημιουργείται οποιαδήποτε δυσχέρεια και ανωμαλία στη συνέχιση της ύπαρξής του⁴. Μέ-

¹. «Τῷ τέλει τῆς ἑκτης ἡμέρας καὶ τὸ τέλος τῶν δημιουργημάτων ἀπάντων ἐπέθηκε· διὰ τοῦτο καὶ ἐπήγαγε· Καὶ σννετελέσθησαν ὁ οὐρανός, καὶ ἡ γῆ, καὶ πᾶς ὁ κόσμος αὐτῶν... Διὰ τοῦτο τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς μνημονεύσασα ἡ θεία Γραφή, πᾶσαν τὴν δημιουργίαν διὰ τούτων τῶν στοιχείων συμπεριέλαβε», *Εἰς τὴν Γένεσιν*, Ὁμιλία Γ', PG 53, 88ζ.

². Γεν. 1,31.

³. Ιω. 5,17 «ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀπεκρίνατο αὐτοῖς· ὁ πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, καὶ γὰρ ἐργάζομαι».

⁴. «Ἐνταῦθα γὰρ εἰποῦσα ἡ Γραφή, ὅτι κατέπαυσεν ὁ Θεὸς ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτοῦ, διδάσκει ἡμᾶς ὅτι τοῦ δημιουργεῖν καὶ ἀπὸ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παράγειν ἐπαύσατο κατὰ τὴν ἑβδόμην ἡμέραν· ὁ δὲ Χριστὸς λέγων, ὅτι Ὁ Πατήρ μου

σα από αυτή την αρμονία οδηγείται (ο άνθρωπος), στην αναγνώριση της αμέτρητης φιλανθρωπίας και αγάπης του Θεού προς ολόκληρη τη δημιουργία. Αναγνωρίζει μάλιστα το χρέος, την υποχρέωση και ανάγκη συνέργειας του ανθρώπου σε όλο αυτό το έργο, ο οποίος δυστυχώς πολλές φορές παρεμβαίνει και εμποδίζει το έργο του Θεού με τη συμπεριφορά του, λόγω της αμαρτίας¹. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τη σπίλωση του κατ' εικόνα, δηλαδή της κοινωνίας με το Θεό και συνάμα τη φθορά της δημιουργίας. Η εξουσία που δίνεται στον άνθρωπο από το Θεό, και η γνώση που επίσης του παρέχεται, τον οδήγησε στην κατάχρηση των στοιχείων αυτών και την πτώση, με αποτέλεσμα την απομάκρυνσή του απ' Αυτόν².

ἕως ἄρτι ἐργάζεται, καὶ γὰρ ἐργάζομαι, τὴν διηλεκτὴν αὐτοῦ πρόνοιαν ἡμῖν παραδηλοῖ, καὶ ἐργασίαν λέγει τό διακρατεῖν τά γεγεννημένα, καὶ τὴν διαμονὴν αὐτοῖς χαρίζεσθαι, καὶ ἡνιοχεῖν τὸν σύμπαντα χρόνον. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἦν, πῶς ἂν συνέστη τόδε τό πᾶν, μὴ τῆς ἄνωθεν χειρός κυβερνώσης καὶ διοικούσης καὶ τά ὀρώμενα ἅπαντα καὶ τό τῶν ἀνθρώπων γένος; Καὶ ἐάν τις βουληθῆ μετά πολλῆς τῆς εὐγνωμοσύνης ἅπαντα κατ' εἶδος ἐποπτεῦσαι τά καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐπ' εὐεργεσία ἡμετέρα ὑπό τοῦ τῶν ἀπάντων δημιουργοῦ ἐπιτελούμενα, ἄβυσσον εὐρήσει φιλανθρωπίας», Εἰς τὴν Γένεσιν, Ὁμιλία Γ', PG 53, 89ζ.

¹. «Τοσοῦτόν ἐστιν ἁμαρτία κακόν. Οὐ μόνον γὰρ τῆς ἄνωθεν εὐνοίας ἡμᾶς ἀφίστησιν, ἀλλὰ καὶ εἰς πολλὴν ἡμᾶς αἰσχύνην καὶ ταπεινότητα κατάγει, καὶ τῶν ἤδη ὑπηργμένων ἀγαθῶν ἀποστερήσασα, πᾶσαν ἡμῶν ἀφαιρεῖται τὴν παρρησίαν», Εἰς τὴν Γένεσιν, Ὁμιλία ΙΣΤ', PG 53, 133στ.

². «Πῶς γὰρ καὶ ἐνετέλλετο ἀγνοοῦντι, ὅτι κακόν ἢ παράβασις; Ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο, μὴ γένοιτο· ἀλλ' ἦδει σαφῶς. Διὰ γὰρ τοῦτο ἐξ ἀρχῆς αὐτεξούσιον τουτί τό ζῶον κατεσκεύασεν. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἦν, οὔτε παραβάντα τὴν ἐντολήν κολασθῆναι ἔδει, οὔτε φυλάξαντα ἀποδοχῆς ἀξιωθῆναι», Εἰς τὴν Γένεσιν, Ὁμιλία ΙΣΤ', PG 53, 132ε.

Απαιτείται κατά συνέπεια η προσπάθεια και η αξιοποίηση, της λογικής λειτουργίας και του αυτεξούσιου - ελευθερίας του, ώστε να υπάρξουν ευεργετικά αποτελέσματα, πρώτα για τον ίδιο (να γίνει κατά χάριν Θεός) και έπειτα για σύνολη τη δημιουργία, η οποία αντιμετωπίζεται από το Θεό ως ολότητα και αλληλοεξαρτούμενη, ως κρίκοι μιας και της αυτής αλυσίδας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

Η ΚΑΤ' ΕΙΚΟΝΑ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩ- ΠΟΥ

α) Η σημασία του κατ' εικόνα.

Σπουδαίο θέμα στο κεφάλαιο της ανθρωπολογίας της χριστιανικής δογματικής είναι η «κατ' εικόνα Θεοῦ», δημιουργία του ανθρώπου. Πολλοί πατέρες και θεολόγοι ασχολήθηκαν με το ζήτημα και πήραν θέση. Ο ιερός Χρυσόστομος στις ομιλίες του «*Εἰς τήν Γένεσιν*», ασχολείται εκτενώς με το ζήτημα. Ἦδη εκθέσαμε παραπάνω την εξέχουσα, τιμητική και ευγενική θέση του ανθρώπου, σε σχέση με την υπόλοιπη δημιουργία. Ποιά είναι όμως η ερμηνεία του «κατ' εικόνα καί καθ' ὁμοίωσιν»; Αυτό θα προσπαθήσουμε να διακριβώσουμε, με βάση τη διδασκαλία του Αγίου Ιωάννου του Χρυσόστομου, παράλληλα με αναφορές σε άλλους πατέρες αλλά και απόψεις σύγχρονων θεολόγων. Ἐν προκειμένω θα λέγαμε ότι οι περισσότεροι πατέρες εστιάζουν στο νοερό – λογικόν και το αυτεξούσιον του ανθρώπου. Ενδεικτικές είναι οι απόψεις του Ιω. Δαμασκηνού, του ιεροῦ Φωτίου και του Μ. Βασιλείου¹, ενώ ο Χρυσόστομος επικεντρώνεται κυρίως στο κυριαρχικό – εξουσιαστικό στοιχείο του ανθρώπου, χωρίς να παραθεωρεί τις δύο προαναφερθείσες έννοιες².

¹. «τό μὲν γάρ κατ' εἰκόνα, τό νοερόν δηλοῖ καί αὐτεξούσιον», ΙΩ. ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ, *Ἐκδοσις Ἀκριβῆς τῆς Ορθοδόξου Πίστεως*, PG94, 920B, «τό κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγενῆσθαι τόν ἄνθρωπον, τοῖς μὲν τό λογικόν καί αὐτεξούσιον πάρεσθη νοεῖν», ΦΩΤΙΟΥ, *Ἀμφιλόχεια, ἐρωτ. ΛΣΤ'*, PG 101, 252A, «ὁρᾶς ποῦ ἔχεις τό κατ' εἰκόνα γεγενῆσθαι Θεοῦ; κατά τό ἀρχικόν δηλαδή, καί τό τῆς ψυχῆς νοερόν τε καί λογικόν», Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *Περί τῆς τοῦ ἀνθρώπου κατασκευῆς*, PG 30, 24D.

². «καί γάρ ἀρχῆς εἰκόνα ἐδήλωσεν ἐνταῦθα, καθώς καί τό ἐξῆς δηλοῖ. Εἰπὼν γάρ Κατ' εἰκόνα καί καθ' ὁμοίωσιν, ἐπήγαγε, Καί ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων

Πολλές φορές επικρατεί μεγάλη σύγχυση στην προσπάθεια ερμηνείας της Αγίας Γραφής και κυρίως της Παλαιάς Διαθήκης. Οι μεγαλύτερες δυσκολίες εντοπίζονται στο κείμενο της Γενέσεως, ιδίως όταν οι ερμηνευτές προσπαθούν να ερμηνεύσουν κατά γράμμα το θείο λόγο, οπότε υποπίπτουν σε πολλές αντιφάσεις. Θέλοντας λοιπόν ο άγ. Ιωάννης ο Χρυσόστομος να μας διαφωτίσει, λέει ότι στην πραγματικότητα υπάρχει κρυμμένος μεγάλος θησαυρός¹ νοημάτων στην Αγ. Γραφή, άρα δεν πρέπει να στεκόμαστε μόνο στο σημαίνον του λόγου, αλλά να ψάχνουμε βαθύτερα νοήματα, γεγονός που απαιτεί το φωτισμό του Θεού, όπως νωρίτερα έχουμε αναφέρει. Όσον αφορά την «κατ' εικόνα» δημιουργία του ανθρώπου, σ' αυτή την περίπτωση υποστηρίζεται ότι ο άνθρωπος είναι δημιουργημένος όμοιος με το Θεό σε εμφάνιση. Δηλαδή δίνεται κυριολεκτική έννοια στη λέξη «εικόνα». Όμως έτσι αποδίδεται ανθρωπομορφισμός στο Θεό και κατά συνέπεια υποβιβασμός, κατά το ανθρώπινον, της άπειρης Θείας φύσης Του. Αυτό είναι απαράδεκτο για τον ιερό Χρυσόστομο. Χρησιμοποιεί λοιπόν το λόγο του απ. Παύλου, ο οποίος καταπολεμώντας την ειδωλολατρία, για να εξηγήσει το άμορφο του Θείου, αλλά ακόμα και οποιαδήποτε νοερή εικόνα² Του, θα πει, ότι σε καμία περίπτωση δεν πρέπει της θαλάσσης... Οὐ γάρ οὐσίας εἶπεν εἰκόνα, ἀλλά ἀρχῆς εἰκόνα...», *Εἰς τὴν Γένεσιν Λόγος Β', PG 54, 589β.*

¹. «Θησαυρόν τινι προσέοικεν ἡ τῶν θείων Γραφῶν ἀνάγνωσις. Καθάπερ γάρ ἐκεῖθεν τις κᾶν μικρόν ψῆγμα λαβεῖν δυνηθείη, πολὺν ἑαυτῷ τὸν πλοῦτον ἐργάζεται· οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῆς θείας Γραφῆς, καὶ ἐν βραχείᾳ λέξει πολλὴν ἔστιν εὐρεῖν τῶν νοημάτων τὴν δύναμιν, καὶ ἄφατον τὸν πλοῦτον», *Εἰς τὴν Γένεσιν, Ὁμιλία Γ', PG 53, 32α.*

². «...ἐπιστήσωμεν αὐτοῖς τον μακάριον Παῦλον οὕτω λέγοντα πρὸς τοὺς τάς Ἀθήνας οἰκοῦντας· Οὐκ ὀφείλομεν νομίζειν χρυσῶ, ἢ ἀργύρῳ, ἢ λίθῳ, ἢ χαράγματι τέχνης ἢ ἐνθυμήσεως ἀνθρώπου τό Θεῖον εἶναι ὁμοιον. Εἶδες τὸν σοφόν

πει να θεωρούμε το Θεό όμοιο με κάποιο πολύτιμο αντικείμενο, έργο τέχνης ή ακόμα και σκέψη. Σε αυτή την εσφαλμένη αντίληψη συνεργεί και η ίδια η προέλευση και έννοια των λέξεων που χρησιμοποιούνται στο εβραϊκό πρωτότυπο της Γενέσεως, που αποδίδονται από τους Εβδομήκοντα ως «κατ' εικόνα και καθ' όμοίωσιν». Από τη μία πλευρά έχουμε τη λέξη «tselem» η οποία αποδίδεται ως «είκόνα» και δηλώνει την έντεχνη γλυπτή ή ζωγραφική αναπαράσταση θείων ή ανθρωπίνων μορφών, ενώ από την άλλη πλευρά τη λέξη «demuth» που αποδίδεται ως «όμοίωσις» και δηλώνει την ομοιότητα, ταυτότητα, απομίμηση¹ κλπ. Εδώ παρατηρούμε ότι οι δύο εβραϊκές λέξεις έχουν σχεδόν ταυτόσημη έννοια. Η ουσιαστική τους διαφοροποίηση είναι ότι η μεν πρώτη (tselem), αναφέρεται σε κάτι συγκεκριμένο, ενώ η δεύτερη (demuth), σε κάτι αφηρημένο². Ορισμένοι ταυτίζουν αυτές τις δύο έννοιες³. Στην πραγματικότητα, με τους δύο αυτούς όρους δεν υπαινίσσεται μια μαγική σχέση μεταξύ πρωτοτύπου και απεικονίσματος, αλλά μια εσωτερική κατά χάριν συγγένεια και κοινωνία μεταξύ

διδάσκαλον, μεθ' ὁσης ἀκριβείας πάσαν αὐτῶν ἐξέκοψε τὴν ἀπάτην; Οὐ μόνον γάρ τύπου σωματικοῦ ἔφησεν ἀπηλλάχθαι τό Θεῖον, ἀλλά μηδέ ἐνθύμησιν ἀνθρώπου δυνατὴν εἶναι ἀναπλάσαι τι τοιοῦτον», *Εἰς τὴν Γένεσιν, Ὁμιλία Η'*, PG 53, 73δ και «Ἄπλοῦν γάρ καί ἀσύνθετον καί ἀσχημάτιστον τό Θεῖον· ἐπεὶ εἰ μέλλοιμεν ἐξ ἑαυτῶν ὀρμώμενοι, καί μελῶν σύνθεσιν περιτιθέναι τῷ Θεῷ, λανθάνομεν εαυτούς εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἀσέβειαν ἐκπίπτοντες», *Εἰς τὴν Γένεσιν, Ὁμιλία ΙΓ'*, PG 53, 107β.

¹. ΙΩ. ΚΑΡΑΒΙΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Εικόν Θεού και κατ' εικόνα Θεού παρά τω Αποστόλω Παύλω. Αι χριστολογικαί βάσεις της Παυλείου ανθρωπολογίας* (ιδι. διατριβή), Θεσσαλονίκη 1964, σ. 20εξ.

². ΣΤ. ΚΑΛΑΝΤΖΑΚΗ, *Η θεολογία της δημιουργίας στην Π.Δ.*, όπ. π., σελ. 180-181, πρβλ. ΝΙΚ. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΟΥ, *Ανθρωπολογία της Παλαιάς διαθήκης Ι, Ο άνθρωπος ως Θεῖον δημιούργημα*, σελ. 227εξ.

³. ΙΕΡ. ΦΟΥΝΤΑ, *Η Παλαιά Διαθήκη. Τόμος 1. Γενεση*, Αθήνα 2002, σελ. 29.

Δημιουργού και δημιουργήματος¹. Το «κατ' εικόνα» είναι η παρουσία του Θεού στον άνθρωπο². Αντίκειται μάλιστα αυτή η θεωρία και στην ιουδαϊκή παράδοση – αντίληψη, η οποία βλέπει απέναντί της έναν Θεό προσωπικό, με τον οποίο μπορεί να συνδιαλεχθεί, να απευθύνεται προς αυτόν και αυτός να του απαντάει, αλλά από την άλλη πλευρά τα βάθη της φύσεώς Του είναι απαγορευμένα για τον άνθρωπο. Δηλαδή δεν αποκαλύπτεται η εικόνα του Θεού παρά μόνο η βούληση και τα σχέδιά Του, δοσμένα στο λαό διαμέσου των Προφητών³.

Ευστόχως λοιπόν ο Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος αποφεύγει αυτή την παγίδα και ακολουθώντας την παράδοση της αντιοχειανής σχολής θέτει την ερμηνεία σε στέρεη βάση, όπως έχουμε ήδη αναφέρει στην εισαγωγή. Εικόνα Θεού σημαίνει εικόνα τιμής και εξουσίας συνετής και όχι κάτι άλλο. Η εξουσία αυτή, ή αλλιώς η κυριαρχία του ανθρώπου πάνω στην κτίση υπόκειται σε κανόνες και προϋποθέτει την αναγνώριση από τον ίδιο πως είναι κτίσμα και ως τέτοιο υπόκειται και ο ίδιος στην εξουσία του Δημιουργού. Αυτό σημαίνει ότι τα παραπάνω ισχύουν εφόσον ο άνθρωπος βρίσκεται σε κοινωνία με το Θεό⁴. Ο Θεός έκανε τον άνθρωπο άρχοντα όλων όσων υπάρχουν στη γη και τίποτα δεν είναι ανώτερο απ' αυτόν, ακριβώς όπως ο Θεός άρχει επί πάντων, ορατών και αοράτων. Γι' αυτό άλλωστε προσθέτει ο ιερ. συγγραφέας της Γενέσεως, αμέσως μετά την

¹. ΣΤ. ΚΑΛΑΝΤΖΑΚΗ, *Η θεολογία της δημιουργίας στην Π. Δ., όπ. π., σελ. 182.*

². Π. ΝΕΛΛΑ, *Η θεολογία του «κατ' εικόνα», Δοκίμιον Ορθοδόξου Θεολογίας, Κληρονομία 2 (1970), σελ. 300.*

³. ΒΛΑΔ. ΛΟΣΚΙ, *Κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσιν Θεού, Θεσσαλονίκη 1934, σελ. 123.*

⁴. ΚΩΝ. ΚΟΡΝΙΤΣΕΣΚΟΥ, *Ο ανθρωπισμός κατά τον ιερόν Χρυσόστομον, όπ. π., σελ. 49.*

αναφορά ότι ο άνθρωπος δημιουργείται κατ' εικόνα του Θεού, ότι θα εξουσιάζει επί πάντων των ιχθύων της θαλάσσης, των πετεινών του ουρανού, των θηρίων και των ερπετών της γης¹. Αυτή είναι η εικόνα του Θεού που κατέχει ο άνθρωπος η οποία μας δίνεται έντεχνα από το θεόπτη Μωυσή. Εξουσία, αρχή επί παντός δημιουργήματος², έμβιου, αλλά οπωσδήποτε και άβιου. Ότι είναι ο Θεός για το σύμπαν, το ίδιο είναι και ο άνθρωπος για τη γη, τον υλικό κόσμο. Είναι ο εκπρόσωπος στη γη της θεϊκής εξουσίας και μέσω αυτής αποκαλύπτεται στον κόσμο η εξουσία του Θεού³. Εξουσία όμως που δε σημαίνει εκμετάλλευση ή υποταγή σε καμία περίπτωση, αλλά πάντα στο πλαίσιο της φύλαξης και της προστασίας, αφού ο άνθρωπος έχει αυτή την εξουσία ως δωρεά και όχι δικαιωματικά αφ' εαυτού. Αυτό είναι το περιεχόμενο όλης της ΙΔ' Ομιλίας του Χρυσόστομου στη Γένεση, όπου αναλύει το χωρίο 2, 15: «Καὶ ἔλαβε Κύριος ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἔπλασε, καὶ ἔθετο αὐτὸν ἐν τῷ παραδείσῳ τῆς τρυφῆς, ἐργάζεσθαι αὐτὸν καὶ φυλάσσειν».

Διαβάζοντας το έργο του ιερού πατέρα, θα παρατηρήσουμε ότι πολλές φορές, όταν θέλει να αναφερθεί στο Θεό, χρησιμοποιεί τον όρο

¹. Γεν. 1, 26.

². «Οὐδέ γάρ εἰπὼν , Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ καθ' ὁμοίωσιν, μέχρι τούτου ἔσται, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐπαγωγῆς δῆλον ἡμῖν ἐποίησε, κατὰ ποῖον λογισμόν τό ὄνομα τῆς εἰκόνοσ ἐλαβε. Τί γάρ φησι; Καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης, καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ πάντων τῶν ἐρπετῶν τῶν ἐρπόντων ἐπὶ τῆς γῆς. Κατά τήν τῆς ἀρχῆς οὖν Εἰκόνα φησίν, οὐ καθ' ἕτερόν τι· καί γάρ πάντων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ἄρχοντα τόν ἄνθρωπον ἐδημιούργησεν ὁ Θεός, καί οὐδέν τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ἐστί τούτου μείζον, ἀλλὰ πάντα ὑπό τὴν ἐξουσίαν τὴν τούτου τυγχάνει», *Εἰς τὴν Γένεσιν, Ὁμιλία Η', PG 53, 72γ.*

³. ΘΕΟΔ. ΖΗΣΗ, *Η σωτηρία του ανθρώπου και του κόσμου κατά τον Άγιον Ιωάννην Χρυσόστομον*, όπ. π., σελ. 67.

«Δεσπότης»¹. Δεν είναι καθόλου τυχαίο αυτό, καθώς εξυπηρετεί συγκεκριμένο σκοπό. Θέλει δηλαδή να τονίσει τη δεσποτική εξουσία του Θεού επί του κόσμου, η οποία είναι η τέλεια και χωρίς όρια εξουσία που πηγάζει από την αληθινή ελευθερία, η οποία είναι ίδιον του Θεού. Ο άνθρωπος είναι μέτοχος του «κατ' εικόνα», αλλά όμως κατά χάριν, άρα η εξουσία και η ελευθερία του είναι περιορισμένες, μέσα στα πλαίσια της κτιστότητάς του. Διαμηνύεται έτσι σε αυτόν από το Θεό, ότι αν και αποτελεί τον δεσπότη και κυρίαρχο του κόσμου, το μεγαλειωδέστερο και τιμιώτερο όν στον κόσμο, ταυτόχρονα είναι υπό τη Θεία δεσποτεία και δύναμη, είναι συγχρόνως δεσπότης και δούλος².

Σε αυτό το σημείο πρέπει να συμπληρώσουμε και τη γενικότερη άποψη που επικρατεί όσον αφορά τους δύο όρους, «κατ' εικόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν», τόσο στη σύγχρονη θεολογία, αλλά και στους πατέρες της εκκλησίας, όσον αφορά στη διάκριση της έννοιας των δύο λεκτικών σχημάτων, καθώς πολλές φορές γίνεται ταύτιση του περιεχομένου τους και κατά συνέπεια προκαλείται σύγχυση κατά τη χρήση τους. Είναι λοιπόν σύμφωνα με την πατερική παράδοση σαφής η διάκριση των εννοιών τους, αφού το «κατ' εικόνα» εκφράζει το «είναι» του ανθρώπου, τη φύση της υπάρξεώς του δηλαδή και τα στοιχεία που ενεδρεύουν σε αυτόν από

¹. «Ἐννόει μοι ἐνταῦθα, ἀγαπητέ, πῶς τῷ ῥήματι τοῦ Δεσπότου τά πάντα ἐγένετο τῇ γῆ», *Εἰς τὴν Γένεσιν, Ομιλία Ε', PG 53, 51δ*, «Δεσπότην γάρ ἔχομεν ἡμερον καὶ φιλάνθρωπον, καὶ οὐδέν τῶν ὑπὲρ δύναμιν παρ' ἡμῶν ἐκζητοῦντα...διὰ τοῦτο καθάπερ πατήρ φιλόστοργος τὴν ἀπό τῆς νηστείας ἡμῶν ἰατρῆαν ἐπενόησεν ὁ φιλάνθρωπος Δεσπότης, ἵνα καὶ τά τρυφῆς ἡμῶν ἐκκόπτηται...», *Εἰς τὴν Γένεσιν, Ομιλία Γ', PG 53, 82α κ.α.*

². ΘΕΟΔ. ΖΗΣΗ, *Η σωτηρία του ανθρώπου και του κόσμου κατά τον Άγιον Ιωάννην Χρυσόστομον*, όπ. π., σελ. 84.

το Θεό. Αυτά δίνονται στον άνθρωπο κατά τη δημιουργία του ως χαρίσματα, όπως επίσης και η δεσποτεία μέσα στην κτίση. Ενώ το «καθ' ὁμοίωσιν Θεού», εκφράζει το «δυνάμει εἶναι» του ανθρώπου, δηλαδή την κατά την ανθρώπινη δύναμη και προαίρεση ομοίωσή του με το Θεό, ή όπως θα ειπωθεί αργότερα την κατά χάριν θέωσή του, δηλαδή το σκοπό της δημιουργίας του, στον οποίο πρέπει να φτάσει ηθικά τελειούμενος¹. Έχει πλασθεί κατ' εικόνα Θεού, που σημαίνει ότι προορισμός του είναι να ενωθεί και να εξομοιωθεί με Αυτόν, μέσω του ηθικού συνδέσμου που προέρχεται και οδηγεί προς το Δημιουργό². Αυτά ουσιαστικά στην πρώτη περίπτωση φανερώνουν την πνευματική συγγένεια του ανθρώπου με το Θεό, ενώ στη δεύτερη την απόλυτη συσχέτιση με Αυτόν³. Σύμφωνα με τον Άγιο Γρηγόριο Νύσσης «τό μὲν κατ' εἰκόνα, τῇ κτίσει ἔχομεν καὶ ἐν τῇ πρώτῃ κατασκευῇ συννύπαρχει ἡμῖν, τό δέ καθ' ὁμοίωσιν ἐκ προαιρέσεως κατορθοῦμεν»⁴.

Πρότυπο αυτής της θεϊκής εικόνας για τον άνθρωπο, είναι ο Ιησούς Χριστός, ο οποίος κατά τον Απόστολο Παύλο «ἐστὶν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου»⁵ και είναι η αιτία για να αποκαλυφθεί στους ανθρώπους ο Θεός Πατέρας, τον οποίο αποκαλύπτει ο Υἱός λόγω ομοουσιότητας, κατά το

1. Αυτό είναι το περιεχόμενο κυρίως της Ομιλίας Θ' στη Γένεση, πιο συγκεκριμένα στην παράγραφο 3, πρβλ. ΝΙΚ. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΟΥ, *Ανθρωπολογία της Παλαιάς διαθήκης I, Ο άνθρωπος ως Θεῖον δημιούργημα*, όπ. π., σελ. 290εξ.

2. Ι. ΚΑΡΜΙΡΗ, *Δογματική*, όπ. π., σελ. 68.

3. ΣΤ. ΚΑΛΑΝΤΖΑΚΗ, *Η θεολογία της δημιουργίας στην Π.Δ*, όπ. π., σελ. 184.

4. ΓΡ. ΝΥΣΣΗΣ *Εἰς τὰ τῆς Γραφῆς ῥήματα, ποιήσωμεν, ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν, Α'*, PG 44, 273.

5. *Κολασ.* 1,15.

«ἐγώ και ὁ Πατήρ ἓν ἔσμεν»¹. Γι' αυτόν, (τον άνθρωπο), ο ίδιος ο Θεός γίνεται άνθρωπος, θυσιάζεται εγκαινιάζοντας μία νέα ζωή και η μίμησή του γίνεται το υπέρτατο ιδανικό του ανθρώπου. Ο προορισμός του πια είναι να πνευματοποιήσει την ύλη και να επανακτήσει το αρχέγονο κάλος, να οδηγηθεί στην αιωνιότητα του Θεού. Αυτός είναι ο λόγος που ο Χριστός δεν αρκέσθηκε μόνο στη διδασκαλία, αλλά παραδειγματίζε διαρκώς στην επίγεια πορεία του δια της εναρέτου ζωής². Να σημειώσουμε εδώ ότι για τον απ. Παύλο υπάρχει εντελώς διαφορετική θεώρηση του βιβλικού κατ' εικόνα, καθώς δεν ασχολείται τόσο με τα χαρακτηριστικά που ενέχονται στη φύση του ανθρώπου, αλλά κυρίως με την εσωτερική αναγέννηση του πιστού η οποία έχει ως πρότυπο το Χριστό και επιτυγχάνεται δι' Αυτού. Συνεπώς δίνει ηθική έννοια στον όρο³. Η έννοια του Υιού ως εικόνα του Πατρός συνεπάγεται μεν προσωπική σχέση, αυτό όμως που φανερώνεται μέσω της Εικόνας δεν είναι το πρόσωπο του Πατέρα, αλλά η φύση Του, η ουσία, η οποία είναι ταυτόσημη με του Υιού. Έτσι ο Υιός ως εικόνα φανερώνει τη Θεότητα του Πατέρα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα για την κατανόηση των παραπάνω είναι το γεγονός ότι ένα ανθρώπινο άτομο είναι εικόνα του πατέρα του, εξαιτίας των οικογενειακών χαρακτηριστικών, τα οποία έχουν από κοινού και όχι ως προς τις προσωπικές ιδιότητες που είναι διάφορες μεταξύ των δύο. Το ίδιο λοιπόν συμβαίνει και κατά το πρόσωπο του Πατέρα με τον Υιό. Πάντως δεν υπάρχει καμία αυτονόμηση του Υιού από τα άλλα δύο πρόσωπα του Τριαδικού Θεού, αφού και τα τρία

¹. Ίω. 10,30.

². ΚΩΝ. ΚΟΡΝΙΤΣΕΣΚΟΥ, *Ο ανθρωπισμός κατά τον ιερόν Χρυσόστομον*, όπ. π., σελ. 66.

³. ΙΩ. ΚΑΡΑΒΙΔΟΠΟΥΛΟΥ, «*Εικόν Θεού*» και «*Κατ' εικόνα*» Θεού παρά τω Αποστόλω Παύλω, σελ. 36.

μαζί αποτελούν αδιάσπαστη ενότητα και κοινωνία κατά το «*Ἐκ Πατρὸς, δι' Υἱοῦ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ*», που δηλώνουν τη βούληση και τις ενέργειες του Θεού και οπωσδήποτε δεν υποδηλώνουν την ύπαρξη ενός απρόσωπου Θεού¹. Οπότε οδηγούμαστε κι εδώ στη βεβαιότητα, ότι το «*κατ' εἰκόνα*» δεν ταυτίζεται με εξωτερικά χαρακτηριστικά μορφής του Χριστού, αλλά απεικονίζει γνωρίσματα των θείων ενεργειών του, τα οποία δεν είναι διαφορετικά των ενεργειών των άλλων δύο Προσώπων².

Ποια είναι όμως σύμφωνα με την πατερική παράδοση τα στοιχεία εκείνα της φύσεως του ανθρώπου που χαρακτηρίζουν την ύπαρξή του; Πως μπορούμε να τα προσδιορίσουμε και να τα κάνουμε συγκεκριμένα και κατανοητά στον ανθρώπινο νου; Τα γνωρίσματα αυτά είναι πνευματικής και ηθικής φύσεως και έχουν άμεση σχέση με τη δημιουργία του ανθρώπου ως πνευματικού όντος. Αυτά έχουν ως συνέπεια την άμεση σχέση με το Δημιουργό του. Παράλληλα όμως είναι και υλικής φύσεως, εξαιτίας των οποίων ο άνθρωπος κυριαρχεί επί της υπόλοιπης κτίσης³. Χαρακτηριστικά μας αναφέρει ο Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος την εικόνα εξουσίας, ανάμεσα σε όλες τις ευεργεσίες που του παρέιχε ο Θεός, σε σχέση με την υπόλοιπη κτίση, ήδη από τη στιγμή της εκ του μη όντος δημιουργίας, μέχρι και την άπειρη φροντίδα που του παρέχει, ώστε να ομοιάσει με αυτόν⁴. Θα μπορούσαμε να τα χαρακτηρίσουμε δηλαδή, πέρα

¹. ΒΛΑΔ. ΛΟΣΚΙ, *Κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσιν Θεού*, όπ. π., σελ. 127-128.

². ΣΤ. ΚΑΛΑΝΤΖΑΚΗ, *Η θεολογία της δημιουργίας στην Π.Δ*, όπ. π., σελ. 203-204.

³. ΣΤ. ΚΑΛΑΝΤΖΑΚΗ, *Η θεολογία της δημιουργίας στην Π.Δ*, όπ. π., σελ. 188-9.

⁴. «...τὴν ἐξουσίαν τῶν ὀρωμένων ἀπάντων αὐτῷ παραδιδούς...», *Εἰς τὴν Γένεσιν*, Ὁμιλία Ζ', PG 53, 68στ, και «Ἐπεὶ οὖν τοσαύτας εὐεργεσίας εἰς τὸν δημιουργ-

από πνευματικά και ηθικά χαρίσματα, επίσης και ως φυσικά προνόμια έναντι των υπολοίπων δημιουργημάτων και συνάμα ως εκείνα τα στοιχεία που καταδεικνύουν τη διαφορά της φύσεώς του σε σχέση με αυτά.

Γενικώς, τα συστατικά πνευματικά χαρίσματα του ανθρώπου¹ που συνθέτουν το «κατ' εικόνα» συνδέονται με τη νοερή και λογική του φύση, δηλαδή τη λογική - νοητική λειτουργία και τη γνωστική του δύναμη, στοιχεία που πηγάζουν από την άπειρη λογικότητα του Θεού και κατά πρότυπο Αυτού. Συμπεριλαμβάνεται επίσης το αυτεξούσιο², η ελεύθερη βούλησή του, που και αυτή ως πρότυπο έχει την απόλυτη σε βαθμό ελευθερία του Δημιουργού. Από την άλλη πλευρά, ως προς τα φυσικά προνόμιά του, πολλοί πατέρες διαβλέπουν την κοινωνικότητά του, διαμέσου της δοσμένης από το Θεό αγαπητικής του δύναμης³, αλλά παράλληλα και τη δη-

γηθέντα κατέθετο, πρῶτον ἀπό τοῦ μή ὄντος εἰς τό εἶναι παραγαγών αὐτόν, καί ἀπό τοῦ χοός σῶμα διαπλάσαι καταξιώσας, καί μετὰ ταῦτα τό κυριώτερον, τήν ψυχήν τήν ἀσώματον διά τοῦ ἐμφυσηματος χαρισάμενος, εἶτα τόν παράδεισον γενέσθαι κελεύσας, καί ἐκεῖ αὐτόν ἐνδαιπαῖσθαι προστάξας...», *Εἰς τήν Γένεσιν, Ὁμιλία ΙΔ', PG 53, 113-114γ.*

¹. «...τοῦ θαυμαστοῦ τούτου ζώου τοῦ λογικοῦ καί ἐμψύχου, τοῦ ἀνθρώπου λέγω...», *Εἰς τήν Γένεσιν, Ὁμιλία Ζ', PG 53, 68στ.*

². «Ἐπεὶ οὖν αὐτεξούσιον ἡμῶν τήν φύσιν εἰργάσατο ὁ τῶν ὄλων Θεός· τά μὲν γάρ ἑαυτοῦ ἅπαντα ἐπιδείκνυται, καί τήν οἰκίαν φιλανθρωπίαν μιμούμενος, καί τά ἀπόρρητα καί τά ἐν τῷ βάθει τῆς διανοίας κινούμενα ἐπιστάμενος παραινεῖ, συμβουλεύει, προαναστέλλει τῆς κακῆς ἐπιχειρήσεως· οὐ μὴν ἀνάγκην ἐπιτίθησιν, ἀλλά τά φάρμακα κατάλληλα ἐπιθείς, ἀφίησιν ἐν τῇ γνώμῃ τοῦ κάμνοντος κείσθαι τό πᾶν», *Εἰς τήν Γένεσιν, Ὁμιλία ΙΘ', PG 53, 158-159α.*

³. «ἦν δε τις ἔμφυτος ἀρχαία προς οὐρανόν ἀνθρώποις κοινωνία», ΚΛΗΜ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ, *Λόγος προτρεπτικός προς Ἕλληνας*, 2 PG 8, 93B, «τήν ἀγαπητικήν δύναμιν εὐθύς τῇ πρώτῃ κατασκευῇ συγκαταβληθεῖσαν κεκτήμεθα», Μ. ΒΑ-

μιουργική¹ του ικανότητα μέσω της οποίας ο άνθρωπος μιμείται και συνεργάζεται με Αυτόν για τη συντήρηση και μεταμόρφωση ολάκερης της κτίσης. Όλα αυτά είναι εντυπωμένα εξαρχής στη φύση του. Η διαφορά όμως είναι, ότι ο Θεός ενεργεί ως δημιουργός από του μη όντος εις το είναι, ενώ ο άνθρωπος ως εικόνα αυτού συντηρεί – καλλωπίζει τα ήδη δημιουργημένα². Ουσιαστικά έχουμε τη δωρεά από το Θεό στον άνθρωπο, θείων προνομίων, με στόχο τη διαρκή διατήρηση της σχέσεως με το Δημιουργό, μέσω της αγάπης, του σεβασμού και της αγαστής σχέσης του προς σύνολη τη δημιουργία και το Δημιουργό. Αυτά δημιουργούν την απαίτηση από το Θεό για υποχρέωση συμμετοχής - συνέργειας του ανθρώπου στο δημιουργικό Του έργο μέσω της εξουσιοδότησης να ασκεί εξουσία και χρηστή διαχείριση προς την κτίση, ώστε να καταστεί κατά χάριν θεός³. Εντός του πλαισίου αυτού εντάσσεται και η πρόοδος της επιστημονικής έρευνας, ως τρόπο προσέγγισης της κοσμικής αλήθειας μέσω των εφαρμογών, των κατακτήσεων και της προόδου της, με αποκλειστικό σκοπό τη

ΣΙΛΕΙΟΥ, *Όροι κατά πλάτος, κατ' έρώτησιν και απόκρισιν, έρωτ. β', PG 31, 908C*, «Αγάπη πάλιν ό Θεός και αγάπης πηγή... τοῦτο και ήμέτερον πεποιήται πρόσωπον ό τής φύσεως πλάστης», ΓΡ. ΝΥΣΣΗΣ, *Περί τής του ανθρώπου κατασκευής Δ', PG 44, 137C*.

¹. «Το γάρ σοφόν, και τό δημιουργικόν, και τό άθάνατον, και πολλά τοιαῦτα, εκ τής πρώτης, εκείνης, και ύπέρ νοῦν σοφίας, και δημιουργίας, και αἰδιότητος έντετυπωμένα, φέρει τής φύσεως τό απεικόνισμα», ΦΩΤΙΟΥ, *Αμφιλόχια, ερωτ. ΛΣΤ', PG 101, 256B*.

². ΚΩΝ. ΚΟΡΝΙΤΣΕΣΚΟΥ, *Ο ανθρωπισμός κατά τον ιερόν Χρυσόστομον*, όπ. π., σελ. 56.

³. ΣΤ. ΚΑΛΑΝΤΖΑΚΗ, *Η θεολογία της δημιουργίας στην Π.Δ*, όπ. π., σελ. 189-190.

διακονία του ανθρώπου και του κόσμου. Όταν κινείται σε αυτά τα πλαίσια, πραγματικά εκπληρώνει τον εκ «θείας» προελεύσεως σκοπό της και συνεπώς η κάθε μορφής επιστήμη δεν είναι έργο του διαβόλου, αλλά του κατ' εικόνα Θεού πλασμένου ανθρώπου¹, ο οποίος αξιοποιεί τα χαρίσματα που του δόθηκαν, για την πραγμάτωση του εξ αρχής λόγου ύπαρξής του, δηλαδή του εξουσιαστικού και δημιουργικού της φύσεώς του, κατά μίμηση του Θεού.

Παράλληλα όμως, ο ιερ. Χρυσόστομος δεν αποκλείει ρητώς τη μετοχή και του σώματος στο «κατ' εικόνα», αλλά δέχεται ότι αυτό υφίσταται σε συνδυασμό με τη λογική ψυχή². Τόσο σπουδαία ήταν η δύναμη του εμφυσήματος «πνοής ζωής» για τον άνθρωπο, που τον καθιστά λογικό δίσυπόστατον, αποτελούμενο από την ασώματη ουσία της ψυχής και το σώμα. Παραλληλίζει μάλιστα την οργανική αυτή σχέση, ψυχής και σώματος, με αυτήν ενός «άψυχου» μουσικού οργάνου και του μουσικού, ο οποίος ως αριστοτέχνης του δίνει ζωή, αξιοποιώντας τις γνώσεις και το ταλέντο του. Αποκλείει τη μορφή³, την εξωτερική ομοιότητα, προς καταπολέμηση των ανθρωπομορφιτών. Αυτό όμως δε σημαίνει ότι το σώμα δεν αποτελεί συστατικό της ανθρώπινης φύσεως, το οποίο μάλιστα είναι και αυτό σύμ-

¹. Γ. ΜΑΝΤΖΑΡΪΔΗ, *Θεολογική και επιστημονική γνωσιολογία*, Πεμππουσία Ιαν. 2020.

². «Λογίζου εντεῦθεν λοιπόν ὅση τοῦ ἐμφυσήματος ἐκείνου ἢ δύναμις, καί πόση τῆς ἀσωμάτου ψυχῆς ἢ σοφία, ἣν ὁ Δεσπότης αὐτῇ κεχάρισται, ζῶον τοιοῦτον καί θαυμαστόν καί λογικόν ἐκ δύο οὐσιῶν συστησάμενος, καί τήν ἀσώματον οὐσίαν τῆς ψυχῆς συμπλέξας τῷ σώματι, καθάπερ ὄργάνῳ τινί, τεχνίτην ἄριστον. Ὅταν οὖν ἐννοήσης τοῦ ζῶου τούτου τήν τσοαύτην σοφίαν, ἐκπλήττου τοῦ δημιουργήσαντος τήν δύναμιν», *Εἰς τήν Γένεσιν, Ὁμιλία ΙΔ'*, PG 53, 117ε.

³. «Οὐ γάρ οὐσίας εἶπεν εἰκόνα, ἀλλά ἀρχῆς εἰκόνα, καθὼς δηλώσομεν ἐκ τῶν ἐξῆς ἐπαγομένων», *Εἰς τήν Γένεσιν, Λόγος Β'*, PG 54, 589β.

φωνο με την ευγένεια της λογικής ψυχής και κατάλληλο να εκτελεί της εντολές της¹. Είναι απόλυτα συνδεδεμένο και εξαρτημένο από την ψυχή, ώστε αυτό να βρίσκεται σε διαμετρικά αντίθετη και προς αποφυγή κατάσταση, όταν εξαιτίας του θανάτου εγκαταλειφθεί από αυτήν. Σημειώνει χαρακτηριστικά ο ιερ. πατέρας, ότι το σώμα χωρίς ψυχή είναι άχαρο, γεμάτο δυσωδία και άμορφο στερούμενο οποιασδήποτε ομορφιάς και ευγένειας. Η κυριαρχική λοιπόν εικόνα του ανθρώπου επί του κόσμου, πραγματοποιείται με την αγαστή συνεργασία λογικής ψυχής και σώματος². Είναι πολύ σημαντικό και αυτό το στοιχείο, γιατί μας δίνει να καταλάβουμε την ολότητα της φύσεως του ανθρώπου, αλλά από την άλλη μας ξεκαθαρίζει ότι δεν υπάρχει ουδεμία περίπτωση ταύτισής του με το Θεό, ο οποίος ως Πνεύμα και Άκτιστος είναι άνευ μορφής.

β) Οι συνέπειες του κατ' εικόνα

Όπως ήδη διεφάνη από τα προλεγόμενα, μία πρώτη συνέπεια της κατ' εικόνα Θεού δημιουργίας, που αξίζει να σταθούμε και να τη μελετήσουμε, είναι η κυριαρχία του ανθρώπου με βάση το ρήμα «ἀρχέτωσαν = εξουσιάσουν», το οποίο είναι πληθυντικού αριθμού. Είναι θεωρούμε σαφέστατο, ότι η ομοιότητα Θεού και ανθρώπου αφορά στην εξουσία αυτού.

¹. «...πῶς φευκτόν, δυσωδίας ἐμπεπλησμένον, πάσης ἀμορφίας πεπληρωμένον, τό πρό τούτου, ἠνίκα τήν ψυχὴν εἶχεν ἠνιοχοῦσαν, φαιδρόν, χαρίεν, πολλῆς τῆς εὐμορφίας ἐμπεπλησμένον, πολλῆς τῆς συνέσεως πεπληρωμένον, πολλήν ἐπιτηδειότητα ἔχον πρός τήν τῶν ἀγαθῶν πράξεων ἐνέργειαν», *Εἰς τήν Γένεσιν, Ὁμιλία Ζ', PG 53, 104ε, προβλ. ΘΕΟΔ. ΖΗΣΗ, Η σωτηρία του ανθρώπου και του κόσμου, Θεσσαλονίκη 1997, σελ. 70εξ.*

². ΣΤ. ΚΑΛΑΝΤΖΑΚΗ, *Η θεολογία της δημιουργίας στην Π.Δ, όπ. π., σελ. 191-192, σχολ. 360.*

Εξάλλου διασαφηνίζεται και προσδιορίζεται ξεκάθαρα μέσα στο βιβλικό κείμενο¹. Όμως προς τί ο πληθυντικός αριθμός; Ποιοι είναι αυτοί που θα εξουσιάζουν; Εδώ κατά τον ιερό Χρυσόστομο έχουμε ξεκάθαρο υπαινιγμό στη δημιουργία της γυναίκας². Και οι δύο φύσεις του ανθρώπου μετέχουν στο «κατ' εικόνα», ως ολότητα. Λίγο αργότερα βέβαια εξειδικεύεται η διττή φύση του ανθρώπου, από τον προφήτη, «καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν, ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς»³. Είναι εντυπωσιακό ότι έχουμε συνεχείς επαναλήψεις ὅσον ἀφορᾶ τὴν κατ' εἰκόνα δημιουργία του ἀνθρώπου, οἱ οποίες θὰ μπορούσαν νὰ ἀποδοθοῦν σε γλωσσικὴ ἀδυναμία του συγγραφέως τῆς Γενέσεως. Ὅμως δὲν πρέπει νὰ μας ξενίζει τὸ γεγονός αὐτό, γιατί γίνεται γιὰ νὰ ἐξυπηρετήσουν, (οἱ επαναλήψεις), συγκεκριμένο σκοπό, δηλαδή νὰ ἐντυπωθοῦν καλὰ ὅλα αὐτὰ στο νου τῶν ἀκροατῶν, ἀλλὰ καὶ νὰ δείξουν τὸ διάφορο του ἀνθρώπου, σε σχέση με ὅλη τὴν κτίση⁴. Αὐτὸ συνίσταται στὴν ἐξουσία

1. Γεν. 1,26 «ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν, καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῶν κτηνῶν καὶ πάσης τῆς γῆς καὶ πάντων τῶν ἔρπετων τῶν ἐρπόντων ἐπὶ γῆς».

2. «Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ καθ' ὁμοίωσιν, ἐπήγαγε· Καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης. Ὅρα πῶς ἐκ προοιμίῶν τὸν θησαυρὸν ἡμῖν τὸν ἐγκεκρυμμένον ὑποδείκνυσι. Πνεύματι γὰρ θείῳ φθεγγόμενος ὁ προφήτης, καὶ τὰ μηδέπω ὑφεστῶτα ὡς ὑφεστῶτα καὶ γεγενημένα ὄρα. Τίνας οὖν ἐνεκεν, εἶπέ μοι, εἰπὼν· Ποιήσωμεν ἄνθρωπον, νῦν λέγει· Καὶ ἀρχέτωσαν; Λανθάνον τι μυστήριον ἡμῖν ἐντεῦθεν ἤδη λοιπὸν παραδηλοῖ. Τίνες ἀρχέτωσαν; Ἡ δὴλον ὅτι τὴν τῆς γυναικὸς ἀνιτιτόμμενος διάπλασιν τοῦτο εἶρηκεν.» *Εἰς τὴν Γένεσιν, Ὁμιλία Γ', PG 53, 85γ'.*

3. Γεν. 1,27.

4. «Ὁὕτω καὶ ὁ μακάριος οὗτος προφήτης ἤδη ἀνιτιτόμμενος ἡμῖν τὴν τῆς γυναικὸς διάπλασιν ἀνιγματοδῶς φησι, καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης.

του επάνω σε όλη τη δημιουργία, κατ' αναλογία της εξουσίας του Θεού επί παντός επιστητού. Εξουσία βέβαια σε σχετικό βαθμό, εξαιτίας της κτιστότητάς της και γνωρίζοντας ότι σε απόλυτο βαθμό είναι γνώρισμα μόνο του ίδιου του Θεού. Είναι νομίζω χαρακτηριστική η τοποθέτηση του Γρηγορίου Νύσσης, ο οποίος τονίζει το ηγεμονικό της φύσεως του ανθρώπου¹, στον οποίο ο Θεός ως απόλυτος άρχοντας, παραχωρεί κυριαρχικά

*Εἶτα προῖών πάλιν σαφέστερόν φησι, Καί ἐποίησεν ὁ Θεός τόν ἄνθρωπον· κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν· ἄρσεν καί θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς...καί ἅπαξ καί δευτερον τό αὐτό λέγων, ἵνα δυναθῆ ἑναποτεθῆναι τῇ τῶν ἀκροατῶν διανοίᾳ τά λεγόμενα. Εἰ γάρ μη τοῦτο ἦν αὐτῶ το σπουδαζόμενον, ἤρκει εἰπεῖν, Καί ἐποίησεν ὁ Θεός τόν ἄνθρωπον· ἀλλά πάλιν προστίθησι· Κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν. Ἐπειδή γάρ ἐδίδαξεν ἡμᾶς διὰ τῶν προλαβόντων, κατὰ τί εἴρηται τό, Κατ' εἰκόνα, διὰ τοῦτο πάλιν ἐνταῦθα τον αὐτόν ἐπαναλαμβάνων λόγον, φησί, Κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν. Καί ἵνα μηδέ ἀναίσχυντον καταλίπη ἀπολογίας πρόφασιν τοῖς μάχεσθαι βουλομένοις τοῖς τῆς Ἐκκλησίας δόγμασι, κατὰ μικρόν προῖών διδάσκει τά αὐτά πάλιν, ὅτι κατὰ τό ἄρχειν καί ὑποτεταγμένα ἔχειν ἅπαντα τά δημιουργήματα, κατὰ τοῦτο τῶ τῆς εἰκόνας ὀνόματι ἐχρήσατο», *Εἰς τήν Γένεσιν, Ὁμιλία Ι', PG 53, 85δ.**

¹. «Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, τουτέστι, δώσομεν αὐτῶ λόγου περιουσίαν. Καί ἀρχέτωσαν. Οὐχί, Ποιήσωμεν ἄνθρωπον, κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, καί θυμούσθωσαν, καί ἐπιθυμείτωσαν, καί λυπείσθωσαν· οὐ γάρ τά πάθη εἰς τήν τοῦ Θεοῦ εἰκόνα παρελήφθη, ἀλλ' ὁ λογισμός τῶν παθῶν δεσπότης. Καί ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων. Εὐθύς ἐκτίσθης, καί ἄρχων ἐκτίσθης. Καί ἀρχέτωσαν. Ἐνός ἔτους ἐξουσίαν παρά βασιλέως λαβών ἄνθρωπος παρά ἀνθρώπου, θνητός παρά θνητοῦ, λαβών παρά τοῦ μή ἔχοντος. Ποίαν γάρ ἐξουσίαν ψυχῆς λαμβάνει ἄνθρωπος; Σύ μέντοι παρά Θεοῦ ἔλαβες, οὐκ ἂν ξύλοις γεγραμμένην, οὐδέ ἐν πτυξί φθαρταῖς σητῶν παραναλώμασιν, ἀλλ' ἀνάγραπτον ἢ φύσις ἔχει τήν θείαν φωνήν. Ἀρχέτωσαν. Ταῦτα σύμπαντα ἀρχῆς ἀνθρωπίνης», ΓΡ. ΝΥΣΣΗΣ, *Εἰς τά τῆς Γραφῆς ῥήματα, ποιήσωμεν ἄνθρωπον, κατ' εἰκόνα ἡμετέρα καί ὁμοίωσιν, Α', PG 44, 264C.*

δικαιώματα και βασιλικά χαρίσματα, κατ' αναλογία των δικών του κυριαρχικών δικαιωμάτων και της ηγεμονικής Του αυθεντίας. Κατά συνέπεια αυτή η εξουσία εδράζεται κυρίως στις πνευματικές δυνάμεις του ανθρώπου και όχι τόσο στις σωματικές, κατά τη διδασκαλία επίσης του Μ. Βασιλείου και άλλων πατέρων, οι οποίοι αναφέρουν ότι κοινή συνισταμένη τους, (των δυνάμεων), είναι η λογικότητα του ανθρώπου, η οποία απορρέει από το «κατ' εικόνα». Με την ορθή χρήση αυτών των πνευματικών δυνάμεων ο άνθρωπος μπορεί να κυριαρχήσει σ' ολόκληρη τη φύση και να ελέγξει τις δυνάμεις της, με την προϋπόθεση της κυριαρχίας στον εαυτό του, τιθασεύοντας τις αδυναμίες του. Η λογικότητα συνεπώς οδηγεί στην αυτοκυριαρχία του ανθρώπου, η οποία αποτελεί προϋπόθεση οποιασδήποτε άλλης κυριαρχίας¹. Παρόμοια είναι και η διδασκαλία του αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου, που συνδέει την εξουσία του Θεού με αυτή του δημιουργημένου και μέγιστου λογικού ζώου, του ανθρώπου, το οποίο έπειτα εξουσιάζει επί πάντων των ορωμένων. Μάλιστα του δόθηκε ως δώρο η λογική ψυχή, στην οποία ενεδρεύουν οι πνευματικές αυτές δυνάμεις που τον καθιστούν και αθάνατο, αλλά και ηγεμόνα της κτίσης². Διαπιστώνουμε λοιπόν και στο σημείο αυτό, ότι ο Χρυσόστομος δέχεται ότι ο άνθρωπος είναι σύνθετο όν, αποτελούμενο από την αθάνατη ψυχή δοσμένη από το Θεό και το θνητό σώμα, το οποίο προπρωτικά δεν υπόκει-

¹. ΣΤ. ΚΑΛΑΝΤΖΑΚΗ, *Η θεολογία της δημιουργίας στην Π.Δ.*, όπ. π., σελ. 199-200.

². «Ὡσπερ γάρ ὁ τῶν ὅλων Θεός τήν κατά πάντων ἀρχήν ἔχει τῶν τε ὄρατῶν, τῶν τε ἀοράτων, δημιουργός ἀπάντων τυγχάνων, οὕτω καί τό ζῶον τοῦτο τό λογικόν δημιουργήσας, ἐβουλήθη πάντων τῶν ὀρωμένων τήν ἀρχήν αὐτόν ἔχειν. Διό καί τήν τῆς ψυχῆς οὐσίαν αὐτῶ ἔχαρίσατο, βουληθείς αὐτόν καί ἀθάνατον εἶναι εἰς τό διηγεκές·», *Εἰς τήν Γένεσιν, Ὁμιλία Ι*, PG 53, 177β.

ται σε φθορά και θάνατο, κάτι που θα αλλάξει αφού αυτά θα προκύψουν ως συνέπεια της αμαρτίας και της πτώσης¹.

Για να δούμε βαθύτερα την έννοια και το εύρος της εξουσίας του ανθρώπου πρέπει να σταθούμε και να μελετήσουμε κάτι ακόμα. Δημιουργεί ο Θεός τον άνθρωπο, άνδρα και γυναίκα, τους ευλογεί και τους προστάζει να αυξηθούν, να πληθυνθούν, να κατακυριεύσουν τη γη και να εξουσιάζουν κάθε όν². Αυτό όμως το «*αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε*», ειπώθηκε και για τα άλογα ζώα, ενώ εν αντιθέσει και κατά μοναδικότητα στον άνθρωπο θα προστεθεί επιπλέον το «*κατακυριεύσατε καὶ ἄρχετε*», δηλωτικό της εξουσίας του. Είναι εδώ εντυπωσιακό, ότι πριν καν αναφερθεί ουσιαστικά και αναλυτικά η δημιουργία της γυναίκας, όπως εξάλλου αναφέρθηκε πρωτύτερα του άνδρα, ο προφήτης προβλέπει και τονίζει ιδιαιτέρως την ομοτιμία και την εξίσου μετοχή της στην εξουσία επί παντός κτιστού δημιουργήματος³. Αναφέρονται μάλιστα αναλυτικά όλα τα είδη επί των οποίων έχει εξουσία ο άνθρωπος, είτε είναι αυτά φυτά, είτε

¹. ΘΕΟΔ. ΖΗΣΗ, *Η σωτηρία του ανθρώπου και του κόσμου κατά τον Άγιον Ιωάννην Χρυσόστομον*, όπ. π., σελ. 96-97.

². Γεν. 1,28 «*καὶ εὐλόγησεν αὐτοὺς ὁ Θεός, λέγων· αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν καὶ κατακυριεύσατε αὐτῆς καὶ ἄρχετε τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ καὶ πάντων τῶν κτηνῶν καὶ πάσης τῆς γῆς καὶ πάντων τῶν ἔρπετῶν τῶν ἐρπόντων ἐπὶ τῆς γῆς*».

³. «...Καὶ εἶπε, φησὶν, ὁ Θεός· Ἴδού δέδωκα ὑμῖν πάντα χόρτον σπόριμον· ὡς πρὸς τοὺς δύο ἢ διάλεξις γίνεται, καὶ ταῦτα, μηδέπω τῆς γυναικὸς παραχθείσης», *Εἰς τὴν Γένεσιν, Ὁμιλία Γ', PG 53, 86ε* και «...ἀπολογούμενος πρὸς τὴν γυναῖκα ὁ φιλόανθρωπος Θεός ταῦτα φησιν, ὅτι Ἐγὼ μὲν ἐξ ἀρχῆς ὁμότιμον σε ἐδημιούργησα, καὶ τῆς αὐτῆς ἀξίας ἐν ἅπασιν αὐτῷ κοινωνεῖν ἠβουλήθην, καὶ ὡσπερ τῷ ἀνδρί, οὕτω καὶ σοὶ τὴν κατὰ πάντων ἀρχὴν ἐνεχείρισα», *Εἰς τὴν Γένεσιν, Ὁμιλία ΙΖ', PG 53, 144η κ.α.*

ζώα¹, για να φανεί το μέγεθος της φιλανθρωπίας και της αγάπης με την οποία περιβάλλει ο Θεός τον άνθρωπο. Φτάνει λοιπόν στο σημείο να τον προικίσει με ανυπολόγιστη εξουσία, υποτάσσοντας σε αυτόν όλα όσα δημιουργήθηκαν. Εξουσία ανάλογη της δικής Του, δείχνοντας συνεπώς και με αυτό τον τρόπο την εύνοιά Του προς αυτόν, καθιστώντας τον τελικά μέτοχο της εικόνας Του². Επίσης είναι σημαντικό, ότι συνεχώς έχουμε τη χρήση πληθυντικού αριθμού στις αναφορές του Θεού³, στοιχείο που φανερώσει ότι απευθύνεται εξίσου και στους δύο, άνδρα και γυναίκα, χωρίς όμως να έχει ακόμα δημιουργηθεί η γυναίκα. Αυτό σημαίνει βέβαια, ότι χωρίς αμφιβολία η μετοχή στο κατ' εικόνα είναι ολόκληρου του ανθρώπου, δηλαδή και των δύο φύλων, για την οποία θα μιλήσουμε διεξοδικότερα σε επόμενη παράγραφο.

Στην προκειμένη περίπτωση, κάποιιοι θα μπορούσαν να εκφέρουν ως αντίλογο ότι στην πραγματικότητα ο άνθρωπος δεν εξουσιάζει τα περισσότερα ζώα των οποίων τα είδη αναφέρονται παρά μόνο ελάχιστα εξ

1. Γεν. 1,29-30 «καὶ εἶπεν ὁ Θεός· ἰδοὺ δέδωκα ὑμῖν πάντα χόρτον σπόριμον σπεῖρον σπέρμα, ὃ ἐστὶν ἐπάνω πάσης τῆς γῆς, καὶ πᾶν ξύλον, ὃ ἔχει ἐν ἑαυτῷ καρπὸν σπέρματος σπορίμου, ὑμῖν ἔσται εἰς βρώσιν· καὶ πᾶσι τοῖς θηρίοις τῆς γῆς καὶ πᾶσι τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ καὶ παντὶ ἔρπετῷ ἔρποντι ἐπὶ τῆς γῆς, ὃ ἔχει ἐν ἑαυτῷ ψυχὴν ζωῆς, καὶ πάντα χόρτον χλωρὸν εἰς βρώσιν. καὶ ἐγένετο οὕτως».

2. «Εἶδες ἐξουσίαν ἄφατον; εἶδες ἀρχῆς μέγεθος; εἶδες πάντα τὰ δημιουργηθέντα ὑπὸ τὴν τούτου ὑποταγὴν γενόμενα; Μηδέν λοιπὸν μικρὸν φαντασθῆς περὶ τοῦ ζώου τούτου τοῦ λογικοῦ, ἀλλ' ἐννοῶν τῆς τιμῆς τὸ μέγεθος, καὶ τὴν περὶ αὐτὸ εὐνοίαν τοῦ Δεσπότη, ἐκπλήττου τὴν ἄφατον αὐτοῦ φιλανθρωπίαν», Εἰς τὴν Γένεσιν, Ὀμιλία I, PG 53, 86ε.

3. Γεν 1,26-29, «καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης..., ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς..., καὶ εὐλόγησεν αὐτούς ὁ Θεός, λέγων· ἀυξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε καὶ πληρώσατε..., καὶ εἶπεν ὁ Θεός· ἰδοὺ δέδωκα ὑμῖν».

αυτών, καθώς πολλές φορές τα θηρία εξουσιάζουν τον άνθρωπο, εξαιτίας του φόβου που του προκαλούν. Άρα, δεν μπορεί κατ' αυτή την άποψη να ισχύει ότι η εικόνα του Θεού στον άνθρωπο έχει να κάνει με την εξουσία αυτού, αφού στην πραγματικότητα δεν μπορεί να εξουσιάσει ουσιαστικά τα ζώα. Όμως ο συλλογισμός αυτός δεν μπορεί να ισχύει κατά τον άγ. Ιωάννη. Τούτο οφείλεται στο γεγονός ότι αυτά, είτε υποφέρουν από πείνα, είτε απειλούνται ή παρενοχλούνται από τον άνθρωπο, οπότε ως μέσο επιβίωσης ή άμυνας χρησιμοποιούν την επιθετικότητα και τη ρώμη τους. Συναφές είναι το παράδειγμα με την άμυνά μας απέναντι σε ληστές, τους οποίους όταν αντιληφθούμε θα προσπαθήσουμε να εξοπλιστούμε για να τους εξουδετερώσουμε¹. Στην ίδια λοιπόν κατάσταση βρίσκονται και τα ζώα.

Πού οφείλεται όμως αυτή η κατάσταση, της σχέσεως ανθρώπου και ζώων, όπως τη βιώνουμε σήμερα; Κατά τον ιερό πατέρα συνδέεται άμεσα με την παρακοή και πτώση του ανθρώπου και είναι ασφαλώς συνέπεια της αμαρτίας. Ο άνθρωπος είχε εξαρχής της υπάρξεώς του ολοκληρωμένη εξουσία κατά των θηρίων². Προπρωτικά, διαβάζουμε στην Παλαιά Διαθή-

¹. «Ἄλλ' ἐνταῦθα ἐπιφύονται ἡμῖν Ἕλληνες λέγοντες, ὅτι οὐκ ἀληθῆς ὁ λόγος εὑρίσκεται· οὐ γάρ ἀρχόμεθα τῶν θηρίων καθάπερ ὑπέσχετο, ἀλλ' αὐτὰ ἡμῶν ἀρχει. Μάλιστα μὲν οὖν οὐδέ τοῦτο ἀληθές. Ἐνθα γάρ ἂν φανῆ ἄνθρωπος, εὐθέως φυγαδεύεται τὰ θηρία. Εἰ δέ ποτε ἢ λιμοῦ καταναγκάζοντος, ἢ ἡμῶν αὐτοῖς ἐπιόντων τὴν ἀπ' αὐτῶν βλάβην δεξώμεθα, τοῦτο λοιπὸν οὐ παρά τὸ ἐκεῖνα ἡμῶν ἀρχειν γίνεται, ἀλλὰ παρά τὴν ἡμετέραν αἰτίαν. Ἐπεὶ καὶ ληστῶν ἡμῖν ἐπιόντων, εἰ μὴ ράθυμῆσαιμεν, ἀλλ' ὀπλιζοίμεθα, οὐ τῆς ἐκείνων ἀρχῆς τὸ πρᾶγμα ἐστίν, ἀλλὰ τῆς οἰκείας σωτηρίας ἢ πρόνοια», *Εἰς τὴν Γένεσιν, Ὁμιλία Θ', PG 53, 78γ.*

². «Δείκνυται γάρ ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι ἐξ ἀρχῆς καὶ ἐκ προοιμίων ἀπηρτισμένην εἶχε τὴν ἀρχὴν ὁ ἄνθρωπος τὴν κατὰ τῶν θηρίων. Ἀρχέτωσαν γάρ, φησί, τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης, καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τῶν θηρίων, καὶ τῶν

κη, ότι άπαντα τα ζώα οδηγήθηκαν ενώπιον του ανθρώπου, ώστε να τους δοθεί όνομα¹, ακριβώς όπως συνέβαινε ως συνήθεια στην αρχαιότητα με τους ευπειθείς δούλους, οι οποίοι αμέσως ονοματίζονταν από το νέο αφεντικό τους, κάτι που δήλωνε την εξουσία εκείνου προς αυτούς. Στη θέα λοιπόν όλων των ζώων, θα δούμε ότι ο Αδάμ ουδόλως φοβάται. Ακόμα και στη θέα του όφεως, πριν την πτώση, βλέπουμε την Εύα, όχι μόνο να μη φοβάται, αλλά να ανοίγει διάλογο και να συζητάει μαζί του, σαν κάτι συνηθισμένο και φυσιολογικό. Τα στοιχεία αυτά δείχνουν ότι ο άνθρωπος έχει πραγματική, ουσιαστική, αλλά και χρηστή εξουσία επί των ζώων². Η άσκηση εξουσίας επ' αυτών προπρωτικά, δε σημαίνει όμως σε καμία περίπτωση και την εκμετάλλευσή τους, αλλά εκδήλωση συμπόνοιας, προστασίας και συνεργασίας με αυτά. Μέχρι τότε οι σχέσεις που διακατέχουν τον άνθρωπο και ολόκληρη την κτίση, κατά συνέπεια και με τα ζώα, ήταν

έρπετων τῆς γῆς. Ὅτι δέ νῦν φοβούμεθα τὰ θηρία, καί δεδοίκαμεν, καί τῆς ἀρχῆς ἐκπεπτώκαμεν, οὐδέ αὐτός ἀντιλέγω· ἀλλ' οὐ τοῦτο ψευδῆ τοῦ Θεοῦ τήν ὑπόσχεσιν δείκνυσι. Παρά γάρ τήν ἀρχήν οὐχ οὕτω τὰ πράγματα διέκειτο, ἀλλ' ἐδεδοίκει καί ἔτρεμε τὰ θηρία, καί ὑπέκυπτε τῷ δεσπότῃ. Ἐπειδή δέ τῆς παρρήσιας ἐξέπεσε διά τὴν παρακοήν, καί τὰ τῆς ἀρχῆς ἠκρωτηριάσθη», Εἰς τὴν Γένεσιν, Ὁμιλία Θ', PG 53, 79δ.

1. Γεν. 2,19 «καὶ ἔπλασεν ὁ Θεὸς ἔτι ἐκ τῆς γῆς πάντα τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ καὶ πάντα τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ καὶ ἤγαγεν αὐτὰ πρὸς τὸν Αδάμ, ἰδεῖν τί καλέσει αὐτά. καὶ πᾶν ὃ ἔαν ἐκάλεσεν αὐτὸ Αδάμ ψυχὴν ζῶσαν, τοῦτο ὄνομα αὐτῷ».

2. «Οὐχ ἵνα δέ τὴν σοφίαν αὐτοῦ μόνον καταμάθωμεν, τοῦτο γίνεται, ἀλλ' ἵνα καὶ τό σύμβολον τῆς δεσποτείας διά τῆς τῶν ὀνομάτων θέσεως ἐπιδείξηται. Καί γάρ και τοῖς ἀνθρώποις ἔθος τοῦτο ποιεῖσθαι σύμβολον δεσποτείας, ἐπειδάν οἰκέτας ὠνήσονται, μετατιθέναι αὐτῶν τὰς προσηγορίας. Διά τοῦτο καί τὸν Αδάμ παρασκευάζει καθάπερ δεσπότην πᾶσι τοῖς ἀλόγοις ἐπιθεῖναι τὰς προσηγορίας», Εἰς τὴν Γένεσιν, Ὁμιλία ΙΔ', PG 53, 117ε.

αρμονικές¹. Διαταράχτηκε όμως ή φυσική τάξη των πραγμάτων με αυτό το οδυνηρό γεγονός, την πτώση, οπότε ο άνθρωπος αρχίζει να βλέπει εχθρικά διακεείμενη απέναντί του, όλη την κτίση. Το συμβάν αυτό τον κάνει και να την αντιμετωπίζει εχθρικά, κάτι που περιλαμβάνει βέβαια και τα ζώα². Πάραυτα, δεν αποστερήθηκε ολόκληρης της τιμής και της εξουσίας, αλλά μόνο σε ότι δεν του είναι απαραίτητο. Έτσι οδηγούμαστε στην παγιωμένη και σήμερα αντίληψη περί της εξουσίας των ζώων επί του ανθρώπου και ιδιαίτερας των άγριων θηρίων. Όμως είναι παρήγορο, ότι ο φιλόανθρωπος Θεός αφήνει ανοιχτό το δίαυλο επικοινωνίας με τον Ίδιο και δίνεται η ευκαιρία στον άνθρωπο, να επανέλθει στην προπρωτική και σε σχέση με το Δημιουργό κατάσταση.

Αλλά και σ' αυτή ακόμα την περίπτωση, παρότι αντιστρέφεται η φύση των πραγμάτων εξαιτίας της παρακοής, ο Θεός ενεργεί παιδαγωγικά. Ο φόβος απέναντι στα ζώα, αλλά και σε καθετί που τον προκαλεί, επιτρέπεται από το Θεό, όχι ως τιμωρία στον άνθρωπο, αλλά ως μέσο παιδαγωγίας, ούτως ώστε να συστείλει την αμαρτία και τη ροπή του ανθρώπου προς αυτήν. Μάλιστα ο ιερ. Χρυσόστομος χαρακτηρίζει το φόβο, ως απόδειξη της μεγάλης σοφίας, στοργής και φιλανθρωπίας του Θεού προς τον άνθρωπο και ότι επίσης από μεγάλο ενδιαφέρον και φροντίδα για τη

¹. ΣΤ. ΚΑΛΑΝΤΖΑΚΗ, *Η θεολογία της δημιουργίας στην Π.Δ, όπ. π., σελ. 201.*

². «Ο μέν γάρ Αδάμ πᾶσαν ἀνέτρεψε τήν ἐντολήν, καί παρέβη τον νόμον ὁ δέ Θεός οὐ πᾶσαν ἔλυσε τήν τιμήν, οὐδέ πάσης ἐξέβαλεν αὐτόν τῆς ἐξουσίας· ἀλλ' ἐκεῖνα μόνα ἔξω τῆς ἀρχῆς ἀφήκεν εἶναι τά ζῶα, ἃ μὴ σφόδρα αὐτῶ συντελεῖ πρός τήν τῆς ζωῆς χρείαν· τά δέ ἀναγκαῖα καί χρήσιμα καί πολλήν εἰσφέροντα λειτουργίαν εἰς τήν ζωὴν τήν ἡμετέραν, ταῦτα εἶασε μένειν ἐν τῇ δουλείᾳ», *Εἰς τήν Γένεσιν, Λόγος Γ', PG 54, 592β.*

σωτηρία του, αφαίρεσε απ' αυτόν όσα αφορούν την τιμή και την εξουσία¹. Το ίδιο ισχύει και για το θάνατο, ο οποίος εισέρχεται και αυτός στη φύση του ανθρώπου, μαζί με το φόβο, τη ντροπή κ.α., μετά την παρακοή και την πτώση. Λειτουργούν όμως ως αντίδοτο στον εγωισμό και την έπαρσή του. Αφού μέχρι τότε θεωρώντας δεδομένη την εξουσία, την αθανασία, την τρυφή του παραδείσου και την άνεση, αλλά ακόμα και ότι πλεονεκτεί (ο άνθρωπος) σε σχέση με την υπόλοιπη δημιουργία, εξαιτίας των δωρεών του Θεού, γίνεται αγνώμον προς Αυτόν. Τον παραγκωνίζει από τη ζωή του, με αποτέλεσμα την απατηλή ελπίδα της ισοθεΐας. Έτσι λοιπόν καθίσταται εντέλει θνητός και εντός των ορίων της φύσεώς του².

Αναφέραμε παραπάνω ότι ο άνθρωπος είναι κατά χάριν θεός. Τι σημαίνει όμως αυτό; Είναι μια οντολογική κατάσταση, ή είναι κάτι για το οποίο πρέπει να κοπιάσει ο άνθρωπος; Αρχικά, με την εκ του μη όντος δημιουργία και το «είς τό εΐναι» πέρασμά του, ήταν η πραγματική, ή αλ-

1. «*Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ ἄμαρτία εἰσῆλθεν, ἀφηρέθη λοιπὸν καὶ τὰ τῆς τιμῆς, καὶ τὰ τῆς ἐξουσίας. Καὶ ὡσπερ ἐπὶ τῶν οἰκετῶν οἱ μὲν εὐδοκιμοῦντες φοβεροὶ καὶ τοῖς συνδούλοις εἰσὶν, οἱ προσκεκρουκότες καὶ τοὺς συνδούλους δεδοίκασιν· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου γέγονεν. Ἔως μὲν γὰρ εἶχε τὴν πρὸς τὸν Θεὸν παρρησίαν, φοβερὸς καὶ τοῖς θηρίοις ἦν ἐπειδὴ δέ προσέκρουσε, καὶ τοὺς ἐσχάτους τῶν συνδούλων ἐδεδοίκει λοιπὸν. Εἰ δέ μή ἀνέχη τῶν παρ' ἡμῶν λεγομένων, σύ μοι δεῖξον πρό τῆς ἁμαρτίας, ὅτι φοβερά τῷ ἀνθρώπῳ τὰ θηρία ἦν. Ἄλλ' οὐκ ἂν ἔχοις. Εἰ δέ μετὰ ταῦτα εἰσῆλθεν ὁ φόβος, καὶ τοῦτο τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας μέγιστον τεκμήριον», *Εἰς τὴν Γένεσιν, Ὁμιλία Θ', PG 53, 79δ* καὶ «*Ὡστε καὶ τό δοῦναι τὴν τιμὴν, καὶ τό πάλιν ἀφελέσθαι, καὶ τό τὸν φόβον ἐπιστῆσαι τῶν θηρίων, καὶ πάντα, ἂν τις ἀκριβῶς ἐξετάζοι καὶ εὐγνωμόνως, πολλῆς γέμει σοφίας, πολλῆς κηδεμονίας, πολλῆς τῆς φιλανθρωπίας», *Εἰς τὴν Γένεσιν, Ὁμιλία Θ', PG 53, 80ε*.**

2. ΘΕΟΔ. ΖΗΣΗ, *Η σωτηρία του ανθρώπου και του κόσμου κατά τον Άγιον Ιωάννην Χρυσόστομον*, όπ. π., σελ. 103εξ.

λιώς η «κατά φύσιν» κατάσταση του ανθρώπου¹. Δημιουργήθηκε αθάνατος, αλλά και να μετέχει, ή καλύτερα να γεύεται τη Θεία φύση. Αυτό βέβαια σε καμία περίπτωση δε σημαίνει ότι εξισώνεται με το Δημιουργό. Μετά από την πτώση όμως, χάνεται αυτή η δυνατότητά του και πλέον χρειάζεται αγώνας για να επιτευχθεί. Γι' αυτό βλέπουμε ακόμα και το φυσικό κόσμο, ουσιαστικά εχθρικά διακείμενο έναντί του. Μην ξεχνάμε, ότι δεν εξέπεσε η κτίση αλλά ο άνθρωπος, ο οποίος απομακρύνθηκε από το Θεό κι απ' ό,τι τον συνδέει μ' Αυτόν. Άρα είναι λογική αυτή η αποξένωση και εχθρότητα του ανθρώπου σε ό,τι έχει να κάνει με το Θεό και τα δημιουργήματά του. Αυτός που είναι δημιουργημένος «κατ' εικόνα Θεοῦ», τώρα Τον αποστρέφεται.

Στην επαναφορά λοιπόν της αρχέγονης, της προπρωτικής κατάστασης, καθοριστικό ρόλο διαδραματίζει και πάλι ο Κτίστης, ο οποίος διαμέσω της ενανθρωπήσεως του δευτέρου προσώπου του Τριαδικού Θεού, του Υιού και Λόγου και της εν συνεχεία θυσίας Του, θα δώσει και πάλι στον πεπτωκότα άνθρωπο τη δυνατότητα να απολαύσει την επανασύνδεσή του με το Θεό. Όπως ακριβώς ο ληστής πάνω στο Σταυρό που αναγεννάται και αναβαπτίζεται μέσω της μετάνοιας, δεν θα απολαύσει τα αγαθά του παραδείσου μέχρις ότου έλθει το πλήρωμα του χρόνου, δηλαδή η ανακαίνιση της κτίσης, το ίδιο θα συμβεί και σε κάθε άνθρωπο². Αφού

¹. «Ἐπειδή γάρ, ὡς ἠγοῦμαι καί ἔστι συνιδεῖν, ἀθάνατον αὐτόν ἐδημιούργησεν, ἐξῆν αὐτῷ, εἶπερ ἐβούλετο, μετὰ τῶν ἄλλων καί ἐκείνου μεταλαμβάνειν, δυναμένου διηνεκῆ τήν ζωὴν αὐτῷ προξενεῖν· διόπερ οὐδεμίαν ἐντολήν περὶ ἐκείνου δέχεται», *Εἰς τὴν Γένεσιν, Ὁμιλία ΙΗ', PG 53, 151β*.

². «...ὄρα πῶς ὁ Χριστός σαφέστερον αὐτῷ ἀποκαλύπτει τῆς γεννήσεως τὸν τρόπον. Ἐάν μὴ τις γεννηθῆ ἔξ ὕδατος καί Πνεύματος, οὐ δύναται εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· Εἰ τοίνυν βασιλείαν οὐρανῶν ἐπηγγείλατο, εἰς παράδεισον

έφερε τον άνθρωπο στο «είναι» και συνάμα επέτρεψε την ελεύθερη – αυτεξούσια απομάκρυνσή του από τον Ίδιο, τώρα Αυτός θα τον επαναφέρει στην πρότερή του κατάσταση. Ήδη κατεργάζεται το σχέδιο της σωτηρίας, στα πλαίσια της θείας οικονομίας, παρέχοντας τα κατάλληλα φάρμακα, με την προϋπόθεση ότι και ο ίδιος ο «ασθενής» θα δεχτεί την θεραπεία και την αξιοποίησή της¹. Αλλά ως συνέπεια της εν-τύπωσης του κατ' εικόνα πάνω του, το οποίο μεν έχει περιοριστεί αλλά δεν έχει χαθεί², απαιτείται η ελεύθερη άσκηση της εξουσίας του (ανθρώπου), ώστε να επανέλθει ο φυσικός δεσμός με το δημιουργό.

Εξειδικεύοντας την έννοια του «κατ' εικόνα Θεοῦ» δημιουργηθέντος ανθρώπου ο Χρυσόστομος, τη συνδέει πέρα από την δεδομένη εξουσία που παρέχεται στον άνθρωπο με τη έννοια της λογικής ψυχής, η οποία απορρέει από το εμφύσημα σ' αυτόν, «πνοής ζωής». Μέχρι του σημείου αυτού ο άνθρωπος είναι «εικὼν ἀψυχος»³. Ο Θεός κατά τον ιερό πατέρα

δέ εἰσήγαγε τὸν ληστήν, οὐδέπω ἀπέδωκεν αὐτῷ τὰ ἀγαθὰ», *Εἰς τὴν Γένεσιν, Λόγος Ζ', PG 54, 614-615ε.*

¹. βλ. σελ. 71, σχ. 2.

². «Εἰ γὰρ τῆς ἐντολῆς τῆς δοθείσης ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῷ ἀνθρώπῳ κινηθείσης καὶ λυθείσης, ἢ τιμῆ ἢ δοθείσα αὐτῷ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀκίνητος ἔμεινεν», *Εἰς τὴν Γένεσιν, Ὁμιλία Γ', PG 54, 592β.*

³. «Καὶ ἐνεφύσησε, φησὶν, εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς. Ζωτικὴν, φησὶν, ἐνέργειαν το ἐμφύσημα ἐχαρίσατο τῷ ἐκ γῆς πλασθέντι, καὶ τοῦτο ἐγένετο σύστασις τῆς οὐσίας τῆς ψυχῆς· ἐπήγαγε γοῦν, καὶ ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν. Ἐκεῖνος ὁ πλασθεὶς, ὁ ἀπὸ τοῦ χοός, δεξάμενος τὸ ἐμφύσημα τὴν πνοὴν τῆς ζωῆς, Ἐγένετο, φησὶν εἰς ψυχὴν. Τί ἐστιν, εἰς ψυχὴν ζῶσαν; Ἐνεργοῦσαν, ἔχουσαν ὑπηρετούμενα τὰ μέλη τοῦ σώματος ταῖς αὐτῆς ἐνεργείαις, καὶ τῷ βουλήματι αὐτῆς ἐπόμενα...λογίζου πρό τοῦ ἐμφυσήματος τοῦ Δεσπότου, ὅπερ αὐτῷ γέγονεν εἰς πνοὴν ζωῆς, καὶ ἐγένετο εἰς ψυχὴν ζῶσαν, τί ἦν ὁ πλασθεὶς. Ἀπλῶς εἰκὼν ἀψυ-

θέλησε το δημιουργήμα αυτό, ο από της γης πλασμένος άνθρωπος, να έχει λογική ψυχή, μέσω της οποίας θα αναδειχθεί πλήρες, ολοκληρωμένο και τέλειον όν. Αυτό επιτυγχάνεται μέσω του εμφυσήματος σε αυτόν πνοής ζωής, κατά μίμηση των αύλων – ασωμάτων λογικών πνευματικών δυνάμεων, η οποία είναι όχι μόνο η ζωοποιός δύναμη του Θεού που μεταδίδεται σε αυτόν, αλλά και η λογοποιός δύναμη Αυτού μέσω της λογικής ψυχής¹. Γίνεται λοιπόν ικανός να μετέχει πλήρως στο «κατ' εικόνα», αφού με τον τρόπο αυτό καθίσταται ολοκληρωμένος και τέλειος και έτσι γίνεται πλέον «ψυχή ζῶσα»², δηλαδή ζωντανή – ενεργητική ύπαρξη, γεγονός που σημαίνει ότι τώρα δρα αυτοβούλως³ και συνάμα με πλήρη τη χρήση

χος, καί ανενέργητος, καί εἰς οὐδέν χρήσιμος, ὥστε τό πᾶν καί τό εἰς τοσαύτην αὐτόν τιμὴν ἀγαγόν, ἐκεῖνό ἐστι τό παρά τοῦ Θεοῦ γεγονός εἰς αὐτόν ἐμφύσημα», *Εἰς τὴν Γένεσιν, Ὁμιλία IB', PG 53, 104ε.*

1. «... ὅταν ἀκούσης, ὅτι Ἐνεφύσησεν εἰς τό πρόσωπον αὐτοῦ πνοήν ζωῆς, τοῦτο πάλιν λογίζου, ὅτι ἔδοξεν αὐτῷ, καθάπερ τάς ἀσωμάτους δυνάμεις παρήγαγεν, οὕτω καί τό σῶμα, τοῦτο τό ἀπό τοῦ χοός ψυχὴν ἔχειν λογικὴν τὴν τοῖς μέλεσι τοῦ σώματος κεχρησθαι δυναμένην», *Εἰς τὴν Γένεσιν, Ὁμιλία II', PG 53, 107β.*

2. «... τοῦτον τόν ἐκ τῆς γῆς πλασθέντα ἢ φιλανθρωπία τοῦ Δεσπότου ἐβουλήθη καί ψυχῆς οὐσίαν ἔχειν λογικὴν, δι' ἧς τό ζῶον τοῦτο ἄρτιον καί τέλειον ἀπεδείκνυτο. Καί ἐνεφύσησε, φησὶν εἰς τό πρόσωπον αὐτοῦ πνοήν ζωῆς. Ζωτικὴν, φησὶν, ἐνέργειαν τό ἐμφύσημα ἐχαρίσατο..., καί τοῦτο ἐγένετο σύστασις τῆς οὐσίας τῆς ψυχῆς... καί ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν.... ὁ ἀπό τοῦ χοός, δεξάμενος το ἐμφύσημα τὴν πνοήν τῆς ζωῆς, Ἐγένετο, φησὶν, εἰς ψυχὴν ζῶσαν. Τί ἐστιν, Εἰς ψυχὴν ζῶσαν; Ἐνεργοῦσαν, ἔχουσαν υπηρετούμενα τά μέλη τοῦ σώματος ταῖς αὐτῆς ἐνεργείαις, καί τῷ βουλήματι αὐτῆς ἐπόμενα.» *Εἰς τὴν Γένεσιν, Ὁμιλία IB', PG 53, 103ε.*

3. «Ἐπεὶ οὖν ἀντεξούσιον ἡμῶν τὴν φύσιν εἰργάσατο ὁ τῶν ὄλων Θεός», *Εἰς τὴν Γένεσιν, Ὁμιλία IO', PG 53, 158α.*

της λογικής¹ του ικανότητας. Πολύ όμορφο μάλιστα είναι το παράδειγμα που μας δίνει για να καταστεί σαφέστερο το μέγεθος και το μεγαλείο της ψυχής, η οποία παρομοιάζεται και πάλι με την ενεργητική εκείνη δύναμη που ζωοποιεί ένα μουσικό όργανο, μέσω των ικανοτήτων, της γνώσης και της τέχνης του μουσικού, ο οποίος θα το χειριστεί κατάλληλα, δίνοντάς του ζωή και παράγοντας μελωδική αρμονία. Με αντίστοιχο τρόπο λειτουργεί και η λογική ψυχή, στον μέχρι το σημείο αυτό χωρίς ζωή άνθρωπο².

Παρατηρούμε ξεκάθαρα στο σημείο αυτό ότι εισάγονται δύο νέα στοιχεία, αν και δε γίνεται άμεση ονομαστική αναφορά σε αυτά, όσον αφορά την έννοια του «κατ' εικόνα». Πιο συγκεκριμένα έχουμε την ελεύθερη βούληση³, το αυτεξούσιο με το οποίο μπορεί να επιλέξει μεταξύ καλού και κακού. Ελευθερία σχετική, γιατί σε απόλυτο βαθμό υπάρχει μόνο στο Θεό, η οποία υπακούει στο νόμο της αγάπης του Δημιουργού και εξαρτάται απ' Αυτόν. Η διαρραγή και παραθεώρηση της οργανικής σχέσεως αυ-

¹. «καί τῆς ψυχῆς ἡ οὐσία ἡ ἀσώματος πολλήν αὐτῷ τήν προεδρίαν διά τήν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν κεχάρισται· διά γάρ ταύτην καί τό λογικός εἶναι, καί τήν κατά πάντων ἀρχήν ἐδέξατο·», *Εἰς τήν Γένεσιν, Ὁμιλία IB*, PG 53, 103δ.

². «Δημιουργηθέν γάρ τουτί τό σῶμα κατά τό πρόσταγμα τοῦ Δεσπότου, καθάπερ ὄργανον ἔκειτο δεόμενον τοῦ κινουῦντος αὐτό, μᾶλλον δὴ καθάπερ λύρα χρῆζουσα τινος τοῦ δυναμένου διά τῆς οἰκείας τέχνης καί σοφίας, ὡσπερ διά δονάκων τινῶν, διά τῶν μελῶν τῶν ἐν ἑαυτῷ τήν προσήκουσαν μελωδίαν ἀναφέρειν τῷ Δεσπότῃ. Ἐνεφύσησε πνοήν ζωῆς, καί ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν», *Εἰς τήν Γένεσιν, Ὁμιλία II*, PG 53, 107β.

³. «Ἐντεῦθεν ἤδη σκόπει μοι, ἀγαπητέ, τῆς προαιρέσεως τό αὐτεξούσιον, καί τῆς συνέσεως αὐτοῦ τήν ὑπερβολήν, καί μή λέγε, ὅτι ἠγνόει τί μὲν καλόν, τί δέ κακόν», *Εἰς τήν Γένεσιν, Ὁμιλία ID*, PG 53, 117ε.

τής, εξωθεί τον άνθρωπο στον απανθρωπισμό¹ του, αφού απολυτοποιεί την ελευθερία του, άρα και την εξουσία του. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την αυτονόμησή του από το Θεό και την απώλεια των χαρισμάτων που Αυτός του παρέχει. Μόνο ο άνθρωπος μπορεί, εκμεταλλευόμενος τη λογική του ικανότητα, το λογοποιό στοιχείο και αξιοποιώντας το αυτεξούσιο, που χάριν της άπειρης φιλανθρωπίας του Θεού του έχουν δοθεί, να ασκεί την εξουσία, που ως μέγιστο δώρο έχει παραχωρηθεί σ' αυτόν. Στοιχεία που ολοκληρώνουν τον έτερο χαρακτήρα αυτού, σε σχέση με όλη την υπόλοιπη δημιουργία και δημιουργήματα. Αυτή η μετάδοση πνοής ζωής, συνιστά το διάφορον του ανθρώπου αναφορικά με όλη την υπόλοιπη άλογη κτίση. Αυτά είναι τα χαρακτηριστικά που τον διαφοροποιούν και τον καθιστούν αθάνατο στο διηνεκές². Είναι ο συνδυασμός αυτών των τριών στοιχείων (αυτεξούσιο, λογικό, εξουσιαστικό), που αποδίδει τέλεια την εικόνα του Θεού στον άνθρωπο. Εάν έλλειπε αυτή η «πνοή ζωής» και δεν είχε γίνει «ψυχή ζώσα» εκτός του ότι δεν θα διαφοροποιούνταν ουσιαστικά από τη υπόλοιπη κτίση, θα έμοιαζε κατά τον ιερό πατέρα με μια άμορφη μάζα, χωρίς χάρη, «εικών ἄψυχος», χωρίς ενέργεια και σε τίποτα χρήσιμος³. Χα-

¹. ΚΩΝ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΗ, «Ανθρωπογενετικά στοιχεία της Χριστιανικής εικόνας του ανθρώπου κατά τον άγιον Ιωάννην Χρυσόστομον», από το Γρηγόριος ο Παλαμάς τ. 55, Θεσσαλονίκη 1972, σελ. 73.

². «Ὡσπερ γάρ ὁ τῶν ὅλων Θεός τήν κατά πάντων ἀρχήν ἔχει τῶν τε ὄρατῶν, τῶν τε ἀοράτων, δημιουργός ἀπάντων τυγχάνων, οὕτω καί τό ζῶον τοῦτο τό λογικόν δημιουργήσας, ἐβουλήθη πάντων τῶν ὀρωμένων τήν ἀρχήν αὐτόν ἔχειν. Διό καί τήν τῆς ψυχῆς οὐσίαν αὐτῷ ἐχαρίσατο, βουληθείς αὐτόν καί ἀθάνατον εἶναι εἰς τό διηνεκές·», *Εἰς τήν Γένεσιν, Ὁμιλία ΚΑ΄, PG 53, 177β.*

³. «Ἐνόησον γάρ μοι τήν τάξιν τῆς διαπλάσεως, καί λογίζου πρό του ἐμφυσηματος τοῦ Δεσπότου, ὅπερ αὐτῷ γέγονεν εἰς πνοήν ζωῆς, καί ἐγένετο εἰς ψυχὴν ζῶσαν, τί ἦν ὁ πλασθεὶς. Ἀπλῶς εἰκὼν ἄψυχος, καί ἀνεέργητος, καί εἰς οὐδέν

ρακτηριστικό είναι εδώ το παράδειγμα που αναφέρει, για να γίνουν όλα αυτά κατανοητά στον ακροατή, με το νεκρό σώμα το οποίο είναι αηδές, χωρίς χάρη, βρωμερό, ανεπιθύμητο και κακόμορφο. Αντίθετα, όταν πριν την κοίμηση του ανθρώπου κυριαρχούνταν και καθοδηγούνταν από την έλλογη ψυχή, ήταν χαρούμενο, ευχάριστο, ωραίο συνετό και επιδέξιο¹.

Γίνεται επίσης διάκριση μεταξύ των άλογων ζώων και του λογικού ανθρώπου. Είναι πολύ εύκολο κάποιος να τα συσχετίσει αφού πρόκειται για ζωντανούς οργανισμούς και στις δύο περιπτώσεις, αλλά όμως έτσι προκύπτει υποβιβασμός της φύσεως του ανθρώπου, η οποία είναι διαφορετική από αυτή των ζώων. Έρχεται λοιπόν ο ιερός Χρυσόστομος, βασιζόμενος στη διήγηση της Γενέσεως να διασαφηνίσει τα πράγματα. Τα ζώα δημιουργούνται δια του Λόγου του Θεού, αφού προστάζει την άλογη φύση να παράξει ζώντα ζώα και έτσι γίνεται². Το μόνο κοινό χαρακτηριστικό τους με τον άνθρωπο, είναι η ζωή. Αντιθέτως ο άνθρωπος πλάθεται, άρα υπάρχει προσωπική ενασχόληση και φροντίδα του Θεού προς αυτόν. Επίσης στη συνέχεια του εμφυσάται πνοή ζωής, η λογική ψυχή, η οποία τον καθιστά, πέρα από ζωντανό οργανισμό, μέτοχο της χάριτος του Θεού και

χρήσιμος, ὥστε τό πᾶν καί τό εἰς τοσαύτην αὐτόν τιμήν ἀγαγόν, ἐκεῖνό ἐστι τό παρά τοῦ Θεοῦ γεγονός εἰς αὐτόν ἐμφύσημα», Εἰς τήν Γένεσιν, Ὁμιλία IB', PG 53, 104ε.

¹. «...ἐννόει μοι μετά τήν τῆς ψυχῆς ἔξοδον το σῶμα τοῦτο πῶς ἀηδές καί ἀτερπές; Πῶς φευκτόν, δυσωδίας ἐμπεπλησμένον, πάσης ἀμορφίας πεπληρωμένον, το πρό τούτου, ἤνικα τήν ψυχὴν εἶχεν ἠνιοχοῦσαν, φαιδρόν, χαρίεν, πολλῆς τῆς εὐμορφίας ἐμπεπλησμένον, πολλῆς τῆς συνέσεως πεπληρωμένον, πολλήν ἐπιτηδειότητα ἔχον πρός τήν τῶν ἀγαθῶν πράξεων ἐνέργειαν», Εἰς τήν Γένεσιν, Ὁμιλία IB', PG 53, 104ε.

². Γεν. 1,20 «Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἔρπετὰ ψυχῶν ζωσῶν καὶ πετεινὰ πετόμενα ἐπὶ τῆς γῆς κατὰ τό στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ. καὶ ἐγένετο οὕτως».

της εικόνας Του. Γίνονται κτήμα του η εξουσιαστική, λογική και αυτεξούσια δύναμη, όπως αναφέραμε παραπάνω. Τα συστατικά αυτά στοιχεία του ανθρώπου είναι εκείνα τα οποία κάνουν δυνατή και την επανασύνδεσή του με το Δημιουργό¹. Ουσιαστικά αυτή η ομοιότητα Θεού και ανθρώπου εδράζεται στην άυλη ψυχή, η οποία είναι ευγενέστερη του σώματος, κατ' αναλογία της προηγηθείσας δημιουργίας των άψυχων ζώων, τα οποία και προηγούνται της δημιουργίας του ανθρώπου ως επικουρικά αυτού. Κατά τον ίδιο τρόπο, στον άνθρωπο προηγείται το απλούστερο σώμα, το οποίο όμως μέσω της συνενώσεως με την ψυχή, αποκτά όλα εκείνα τα χαρίσματα που τον αναδεικνύουν εικόνα και κατά χάριν Θεού².

¹. «Καί σκόπει καί ἐν αὐτῷ τούτῳ τὴν διαφορὰν τοῦ θαυμαστοῦ τούτου ζώου, τοῦ λογικοῦ, καί τῆς τῶν ἀλόγων δημιουργίας. Ἐπ' ἐκείνων μὲν γάρ φησιν· Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἔρπετά ψυχῶν ζωσῶν, καί ὁμοῦ ἀνεδίδοτο ἐκ τῶν ὑδάτων ζῶα ἔμψυχα· καί ἐπὶ τῆς γῆς πάλιν ὡσαύτως· Ἐξαγαγέτω ἢ γῆ ψυχὴν ζωσαν. Ἐπὶ δέ τοῦ ἀνθρώπου οὐχ οὕτως ἀλλὰ πρότερον ἀπὸ τοῦ χοός τό σῶμα δημιουργεῖται, καί μετὰ ταῦτα ἡ ζωτική δύναμις αὐτῷ δίδεται, ὅπερ ἐστίν ἢ τῆς ψυχῆς οὐσία Διά τοῦτο καί περὶ τῶν ἀλόγων ἔλεγε Μωυσεῖς, ὅτι Τό αἷμα αὐτοῦ ἢ ψυχὴ αὐτοῦ ἐστίν. Ἐπὶ δέ τοῦ ἀνθρώπου οὐσία τίς ἐστίν ἀσώματος καί ἀθάνατος πολλήν προς τό σῶμα τήν ὑπεροχήν κεκτημένη, καί τοσαύτην, ὅσην εἰκός τό ἀσώματον τοῦ σώματος», *Εἰς τήν Γένεσιν, Ὁμιλία ΙΓ', PG 53, 107γ.*

². «...καί τίνος ἔνεκεν, εἰ τιμιώτερον ἢ ψυχὴ τοῦ σώματος, τό ἔλαττον πρῶτον δημιουργεῖται, καί τότε τό μεῖζον καί ὑπερέχον; Οὐχ ὀρᾶς ἀγαπητέ, ὅτι καί ἐπὶ τῆς κτίσεως τό αὐτό τοῦτο γέγονεν; Ὡσπερ γάρ οὐρανός, καί γῆ, καί ἥλιος, καί σελήνη, καί τὰ ἄλλα πάντα ἐδημιουργήθη, καί τὰ ζῶα τὰ ἄλογα, καί μετὰ ταῦτα ἅπαντα ὁ ἀνθρώπος, ὁ τούτων ἀπάντων τήν ἀρχὴν μέλλων ἐγχειρίζεσθαι τόν αὐτόν δὴ τρόπον καί ἐν αὐτῇ τῇ διαπλάσει τοῦ ἀνθρώπου πρότερον το σῶμα παράγεται, καί τότε ἢ ψυχὴ ἢ τιμιώτερα. Ὅν γάρ τρόπον τὰ ἄλογα τὰ πρὸς ὑπηρεσίαν μέλλοντα τῷ ἀναθρώπῳ εἶναι χρήσιμα, πρό τοῦ ἀνθρώπου δημιουργεῖται ἵνα ἐτοιμῆν ἔχη τήν ὑπηρεσίαν ὁ μέλλων τῆς τούτων χρείας ἀπολαῦειν, οὕτω καί πρό τῆς

Επίσης πολύ σημαντική είναι η σύνδεση της ψυχής με το «κατ' εικόνα». Ουσιαστικά όλα αυτά τα στοιχεία που απαρτίζουν την εικόνα του Θεού στον άνθρωπο, (εξουσία, λογικό, αυτεξούσιο), ενοικούν στην ψυχή, η οποία χαρακτηρίζεται «ευγενής» και αξιωθείσα υψηλής θέσεως από το Θεό. Οπότε δεν πρέπει ο άνθρωπος, συνεπαρμένος από το σώμα και τις υλικές επιθυμίες του, να επιτρέπει μέσω της συμπεριφοράς του και της έξεως στην αμαρτία, να αμαυρώνει αυτά τα ευγενή χαρακτηριστικά. Αν το καταφέρει αυτό, τότε εύκολα θα μπορεί να συν-αγωνιστεί τις ασώματες δυνάμεις και ενώ θα ζει στη γη, παράλληλα θα διάγει «ουράνιο βίο». Μάλιστα όχι μόνο θα τις πλησιάσει¹, αλλά ίσως αποκτήσει και ο ίδιος, αν και σωματικός – υλικός, τη δικιά τους απάθεια ή ακόμα και να τις ξεπεράσει εάν το θελήσει², αφού η ροπή που οδηγεί στο δρόμο αυτό, του έχει ήδη δοθεί από το Θεό. Αυτό, προϋποθέτει την απομάκρυνση των παθών και οτιδήποτε ανάξιου ρυπαίνει την ευγενική του ψυχή, μέσω των υπο-

ψυχής τό σώμα δημιουργείται , ίνα έπειδάν κατά τήν απόρρητον αυτού σοφίαν ή ψυχή παραχθῆ, ἔχη τάς οικίας ενεργείας επιδείκνυσθαι διά τῆς τοῦ σώματος κινήσεως», *Εἰς τήν Γένεσιν, Ὁμιλία ΙΓ', PG 53, 108γ.*

¹. «Πάντα γάρ ἐποίησε καί ἐπραγματεύσατο, ὥστε τό ζῶον τοῦτο τό λογικόν τό ὑπ' αὐτοῦ δημιουργηθέν ἐν πάσῃ τιμῇ τυγχάνειν, καί κατά μηδέν ἐλαττοῦσθαι τῆς τῶν ἀγγέλων διαγωγῆς, ἀλλά καί ἐν σώματι τήν ἐκείνων ἀπάθειαν κεκτῆσθαι...», *Εἰς τήν Γένεσιν, Ὁμιλία ΙΖ', PG 53, 134α.*

². «...λογιζόμενοι τήν εὐγένειαν τῆς ἡμετέρας ψυχῆς, μηδέν ἀνάξιον αὐτῆς διαπραττώμεθα, μηδέ κατάρρπαίνωμεν αὐτήν ταῖς ἀτόποις πράξεσι, καθέλκοντες αὐτήν εἰς τήν τῆς σαρκός ὑποταγήν...Διά γάρ τήν ταύτης οὐσίαν ἡμεῖς οἱ σώματι συμπεπλεγμένοι, ἐάν βουληθῶμεν, δυνησόμεθα, τῆς παρά τοῦ Θεοῦ ροπῆς ἡμῖν συνεφαπτομένης, ταῖς ἀσωμάτοις ἀμιλλάσθαι δυνάμεσι, καί ἐν γῆ βαδίζοντες ὡς ἐν οὐρανῷ διάγοντες, οὕτω πολιτεύεσθαι, καί μηδέν ἐκείνων ἐλαττον ἔχειν, ἀλλά τάχα κατά τι καί πλέον...», *Εἰς τήν Γένεσιν, Ὁμιλία ΙΒ', PG 53, 104ε.*

ταγμένων στη σάρκα πράξεων. Αυτό είναι το «κατ' εικόνα», το οποίο εκμεταλλευόμενος, θα οδηγήσει στην κατά χάριν θέωση και την εκπλήρωση και πάλι της πλήρους «κατ' εικόνα καί καθ' ομοίωσιν Θεού», ύπαρξης του ανθρώπου.

Ακόμα όμως κι αν φαίνεται δύσκολο ή ακατόρθωτο, λόγω και της ίδιας της φύσεώς του, αλλά και του μεγάλου πόνου και μόχθου που απαιτεί η αρετή, υπάρχουν χαρακτηριστικά παραδείγματα που δηλώνουν ξεκάθαρα ότι αυτό είναι εφικτό. Απαραίτητη προϋπόθεση όμως είναι να αξιοποιηθούν τα «κατ' εικόνα» χαρίσματα του ανθρώπου. Ο Άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος είναι ένα από αυτά τα πρότυπα, ο οποίος βίωνε ήδη εν ζωή, ουράνιο – αγγελικό βίο. Επίσης ο απόστολος Παύλος, ο μέγας δάσκαλος της οικουμένης, αλλά βέβαια και η πλειάδα των αγίων¹ όλων των εποχών, που μαρτυρούν για την επίτευξη της δυνατότητας αυτής.

γ) Το κατ' εικόνα και η σχέση άνδρα και γυναίκας.

Αρχικά η κατ' εικόνα δημιουργία του ανθρώπου εστιάζεται στον άνδρα. Τί συμβαίνει όμως με τη γυναίκα, η οποία όπως γνωρίζουμε έπεται της δημιουργίας του ανδρός; Είναι και η γυναίκα δημιουργημένη «κατ' εικόνα καί καθ' ομοίωσιν του Θεού»; Στο ερώτημα αυτό έρχεται ο ιερ. Χρυσόστομος να μας δώσει απάντηση, δεχόμενος ρητώς την ομοτιμία άνδρα

¹. «Καί τις ἂν δυνηθείη, φησί, τοιοῦτος εὐρεθῆναι ποτε; Εἰκότως ἀδύνατον ἡμῖν τό πρᾶγμα νενόμισται διά τόν πολύν τῆς ἀρετῆς ἀνχμόν. Εἰ δε βούλει μαθεῖν, ὅτι οὐκ ἔστι τοῦτο τῶν ἀδυνάτων, ἐνόησόν μοι ἐξ ἀρχῆς μέχρι τοῦ παρόντος τούς εὐαρεστήσαντας τῷ Δεσπότῃ, τόν μέγαν Ἰωάννην...Παύλον τόν τῆς οἰκουμένης διδάσκαλον, καί πάντα τῶν ἀγίων τόν ὄρμαθόν, οἱ τῆς αὐτῆς ἡμῖν φύσεως ἐτύγγανον, ταῖς αὐταῖς ἀνάγκαις τοῦ σώματος ὑποκείμενοι, καί μηκέτι λοιπόν ἀδύνατον εἶναι τό πρᾶγμα νόμιζε», *Εἰς τήν Γένεσιν, Ὁμιλία IB', PG 53, 104ε.*

και γυναίκας¹, αναλύοντας το χωρίο της Γενέσεως που αναφέρεται στη δημιουργία της. Στο σημείο αυτό ξεκαθαρίζονται τα πράγματα αναφορικά με τον τρόπο δημιουργία της γυναίκας. Ο ιερ. πατέρας προσπαθεί να ανατρέψει κοινωνικές αντιλήψεις της εποχής του, αλλά και του σήμερα, σύμφωνα με τις οποίες η γυναίκα δεν απολάμβανε την ίδια ισοτιμία και τα ίδια δικαιώματα με τον άνδρα. Σύμφωνα με όσα αναλύει στην Ομιλία ΙΕ', ορισμένοι μπορεί να παρερμηνεύσουν τη διήγηση της Γένεσης που κάνει λόγο για τη δημιουργία της γυναίκας, καθώς χρησιμοποιείται η φράση «ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθὸν κατ' αὐτόν»². Την κάνει όμοια κατά πάντα με αυτόν, της ίδιας ουσίας, ισάξια με αυτόν, χωρίς να στερείται τίποτα ως προς αυτόν. Η βοήθεια που παρέχει στον άνδρα είναι πολύ ανώτερη και εντελώς διαφορετικής φύσεως σε σχέση με αυτή που του παρέχουν τα ζώα³. Αν στεκόταν κάποιος στο ρόλο της ως βοηθού, εύκολα λοιπόν θα

¹. «...ἀπολογούμενος προς τήν γυναίκα ὁ φιλόανθρωπος Θεός ταῦτα φησιν, ὅτι Ἐγὼ μὲν ἐξ ἀρχῆς ὁμότιμον σε ἐδημιούργησα, καὶ τῆς αὐτῆς ἀξίας ἐν ἅπασιν αὐτῷ κοινωνεῖν ἠβουλήθην, καὶ ὡσπερ τῷ ἀνδρί, οὕτω καὶ σοὶ τήν κατά πάντων ἀρχὴν ἐνεχείρισα», *Εἰς τήν Γένεσιν, Ὁμιλία ΙΖ', PG 53, 144η*.

². *Γεν. 2,18.*, πρβλ. «Ποιήσωμεν Καθάπερ γάρ ἐξ ἀρχῆς ἔλεγεν ἐπὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου διαπλάσεως, Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ καθ' ὁμοίωσιν· οὕτω καὶ νῦν μέλλον τήν γυναίκα διαπλάττειν τῷ αὐτῷ κέχρηται ῥήματι, καὶ φησι, Ποιήσωμεν», *Εἰς τήν Γένεσιν, Ὁμιλία ΙΔ', PG 53, 116δ*.

³. «Ἴν' οὖν μη περί τούτων εἶναι νομίσης τό ἀνωτέρω εἰρημένον, ὅτι Ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθόν, διά τοῦτο νῦν ἀρχόμενος τοῦ λόγου, φησί, Τῷ δέ Ἀδάμ οὐχ εὐρέθη βοηθός ὁμοίος αὐτῷ· μονονουχί διδάσκων ἡμᾶς ὁ μακάριος Μωυσῆς, καὶ ταῦτα λέγων τά ῥήματα, ὅτι ταῦτα μὲν ἅπαντα παρήχθη, καὶ τάς τῶν ὀνομάτων προσηγορίας ἔλαβε παρά τοῦ Ἀδάμ, ἀλλ' ὁμως οὐδέν ἄξιον τούτου αὐτοῦ προς βοήθειαν ἠρέθη. Διό βούλεται ἡμᾶς διδάξαι τοῦ μέλλοντος ζῶου παράγεσθαι τήν διάπλασιν, καὶ ὅτι τοῦτο τό μέλλον δημιουργεῖσθαι ζῶον τοῦτό ἐστι περί οὗ ἔλεγε.

μπορούσε να παρανοήσει και να υποτιμήσει τη γυναίκα και να τη θεωρήσει κατώτερη του άνδρα.

Ο άγ. Ιωάννης ερμηνεύει την φράση σε συνδυασμό με τη επόμενη «τῷ δὲ Ἀδάμ οὐχ εὐρέθη βοηθός ὅμοιος αὐτῷ»¹. Σημαντικό ρόλο διαδραματίζει εδώ ένας σύνδεσμος, το «δέ», ο οποίος διαφοροποιεί εντελώς τη βοήθεια της γυναίκας από τη βοήθεια που μπορούν να προσφέρουν στον άνδρα άλλα πλάσματα του Θεού. Αυτό σημαίνει, όπως εξηγεί ο Χρυσόστομος, την προσοικείωση της γυναίκας στον άνδρα και ότι άνδρας και γυναίκα είναι της ίδιας φύσεως. Αφού λοιπόν κατανοήσουμε αυτό, ερχόμαστε στη συνέχεια της διηγήσεως, όπου πλέον αναλυτικά περιγράφεται η «κατασκευή» της γυναίκας, την οποία «ᾠκοδόμησεν»² και όχι δημιούργησε, για να καταστεί σαφής, η ομοιότητα της φύσεως των δύο φύλων του ανθρώπου. Οικοδομή - κατασκευή σημαίνει ότι δημιουργείται από προϋπάρχουσα ύλη, δηλαδή τον άνδρα και για χάρη αυτού, ενώ αν μιλούσε για δημιουργία, τότε θα ήταν κάτι το εντελώς νέο και διαφορετικό³. Ακολου-

Ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθόν κατ' αὐτόν, ὅμοιον αὐτῷ φησί, τῆς αὐτῆς αὐτῷ οὐσίας, ἄξιον αὐτοῦ, μηδέν αὐτοῦ λειπόμενον· διὰ τοῦτο ἔλεγε, Τῷ δὲ Ἀδάμ οὐχ εὐρέθη βοηθός ὅμοιος αὐτῷ· δεικνύς ἡμῖν ὁ μακάριος οὗτος, ὅτι ὁσιν ἂν παρέχεται χρείαν ἡμῖν πρὸς ὑπηρεσίαν ταυτί τά ἄλογα, ἑτέρα τίς ἐστι βοήθεια καί πολλῶ τῷ μέτρῳ ὑπερακοντίζουσα τῷ Ἀδάμ παρεχομένη παρά τῆς γυναικός», Εἰς τὴν Γένεσιν, Ὁμιλία ΙΕ', PG 53, 120α.

¹. Γεν. 2,20.

². Γεν. 2,22.

³. «Καί ᾠκοδόμησε, φησί, Κύριος ὁ Θεός τὴν πλευράν, ἣν ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ, εἰς γυναῖκα. Ὅρα τῆς Γραφῆς τὴν ἀκρίβειαν. Οὐκέτι γὰρ εἶπεν ἐπλασεν, ἀλλ' ᾠκοδόμησε· ἐπειδὴ ἐκ τοῦ ἤδη πλασθέντος τό μέρος ἔλαβε, καί ὡς ἂν εἶποι τις, τό λείπον ἐχαρίσατο. Διὰ τοῦτο φησι, Καί ᾠκοδόμησεν· οὐκ ἄλλην πλάσιν εἰργάσατο, ἀλλ' ἐκ τῆς ἤδη γενομένης πλάσεως βραχύ τι μέρος λαβών, τοῦτο τό μέρος

θεί βέβαια η διήγηση της δημιουργίας της γυναίκας από την πλευρά του Αδάμ, για να δείξει ότι και οι δύο είναι της αυτής ουσίας και των αυτών ιδιωμάτων. Το ό,τι η γυναίκα οικοδομείται από την πλευρά του άνδρα αυτό είναι καθαρά δηλωτικό της οντολογικής¹ συσχέτισης άνδρα και γυναίκας, οι οποίοι ενώνονται δια της κοινωνίας της φύσεώς τους και της αγαπητικής σχέσης που έχουν κληρονομήσει ως εικόνες του Θεού, χωρίς να μπορεί κανείς να πει πως ο ένας είναι ανώτερος από τον άλλον. Σε αυτό το σημείο ο Χρυσόστομος είναι ξεκάθαρος.

Κατά συνέπεια, είναι φανερό ότι τα χαρακτηριστικά που ενυπάρχουν στον άνδρα, δηλωτικά της εικόνας του Θεού σε αυτόν (εξουσιαστικό, λογικό και αυτεξούσιο), είναι κοινά συστατικά της ύπαρξης του ανθρώπου, δηλαδή και των δύο φύλων, ανδρός και γυναικός. Τα ίδια ιδιώματα τους διακατέχουν και την ίδια δυνατότητα μετοχής στο Θεό έχουν, δηλαδή την επίτευξη του «καθ' ὁμοίωσιν». Κατά συνέπεια απαιτείται ο ίδιος κοινός αγώνας – κοινωνία μεταξύ τους, για την επιτυχία του σκοπού αυτού. Άλλωστε, ποτέ δεν διαχωρίστηκε η φύση του ανθρώπου από το Θεό, αν και

*ᾠκοδόμησε, καὶ τέλειον εἰργάσατο τὸ ζῶον. Πόση τοῦ ἀριστοτέχνου Θεοῦ ἡ δύναμις, ἀπὸ τοῦ βραχυτάτου μέρους ἐκείνου τοσούτον μελῶν ἀναλογίαν ἐργάσασθαι, καὶ τοσαύτας αἰσθήσεις δημιουργῆσαι, καὶ τέλειον καὶ ὀλόκληρον καὶ ἀπηρτισμένον ζῶον κατασκευάσαι, τὸ δυνάμενον καὶ προσδιαλέγεσθαι, καὶ τῆ τῆς οὐσίας κοινωνία πολλὴν αὐτῶ τὴν παραμυθίαν εἰσφέρειν. Διὰ γὰρ τὴν τούτου παράκλησιν τοῦτο τὸ ζῶον ἐδημιουργήθη», *Εἰς τὴν Γένεσιν, Ὁμιλία ΙΕ', PG 53, 121γ.**

¹. «Ἐξ ὀλοκλήρου γὰρ τοῦ φυράματος ὁ Θεὸς λαβὼν κόμμα, οὕτω τὴν γυναῖκα ἔπλασεν, ἵνα κατὰ πάντα κοινωνῆ τῶ ἀνδρί. Αὕτη, φησί, κληθήσεται γυνή, ὅτι ἐκ τοῦ ἀνδρός ἐλήφθη. Ὁρᾶς πῶς καὶ τὴν προσηγορίαν διὰ τοῦτο ἐπιτίθησιν, ἵνα ἡ προσηγορία διδάσκη τὴν κοινωνίαν τῆς φύσεως, καὶ ἡ διδασκαλία τῆς κατὰ τὴν φύσιν κοινωνίας, καὶ ὁ τῆς δημιουργίας τρόπος ὑπόθεσις ἀγάπης ἢ διηνεκοῦς, καὶ σύνδεσμος ομοιοῦς;», *Εἰς τὴν Γένεσιν, Λόγος ΣΤ', PG 54, 606β.*

αυτός διακρίθηκε σε δύο φύλα, όπως συμβαίνει και σχεδόν σε κάθε ζωντανό οργανισμό. Παρότι αποτελείται από δύο φύλα, ωστόσο σαν είδος είναι ένα. Άρα και η γυναίκα μετέχει ισόποσα και κατά τον ίδιο τρόπο, στο «κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσιν» με τον άνδρα¹.

Διαφωτιστική είναι και η άποψη του Μ. Βασιλείου, ο οποίος παρατηρεί όσον αφορά τα ιδιώματα της γυναίκας, ότι είναι της ίδιας ακριβώς φύσεως και σε καμία περίπτωση κατώτερα από τα αντίστοιχα του άνδρα. Κατά συνέπεια είναι κοινό κτήμα και στους δύο το «κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσιν»². Στο ίδιο πνεύμα και ο Γρηγόριος Νύσσης αναφέρει ότι η αναφορά στα δύο φύλα σημαίνει ότι και τα δύο αποτελούν «κατ' εικόνα» δημιουργήματα του Θεού και κατά συνέπεια οτιδήποτε σχετίζεται με αυτά, τα βαρύνει εξίσου ενώπιον του Θεού³. Μια σημαντική παρατήρηση κάνει αναφορικά με τα παραπάνω και ο Μ. Σιώτης ο οποίος μας λέει ότι η εικόνα του Θεού στον άνθρωπο ανεξαρτήτως φύλου, που τον καθιστά πρόσωπο, εκφράζει την άπειρη αγάπη Του προς αυτόν, εξαιτίας της οποίας

¹. «καί γάρ ὅτε ταύτην διέπλαττεν ὁ Θεός, οἷς ἐχρήσατο ῥήμασι καί ἐπί τῆς διαπλάσεως τοῦ ἀνδρός, τούτοις καί ἐπί τῆς δημιουργίας τῆς γυναικός. Ὡσπερ οὖν εἶπεν ἐπ' ἐκείνω, Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καί καθ' ὁμοίωσιν ἡμετέραν, καί οὐκ εἶπε, Γενηθήτω ἄνθρωπος· οὕτω καί ἐπί ταύτης οὐκ εἶπε, Γενηθήτω γυνή, ἀλλά καί ἐνταῦθα, Ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθόν· καί οὐχ ἀπλῶς βοηθόν, ἀλλά, Κατ' αὐτόν, πάλιν τό ὁμότιμον δηλῶν...», *Εἰς τήν Γένεσιν, Λόγος Δ', PG 54, 594α*.

². «...οὐχ ἦττον (τῆς γυνῆς), τοῦ ἄρρενος καί τό κατ' εἰκόνα καί τό καθ' ὁμοίωσιν», Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *Περί τῆς τοῦ ἀνθρώπου κατασκευῆς*, PG 30, 36B.

³. «Ἄρσεν καί θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς. Καί ἡ γυνή ἔχει τό κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγενῆσθαι, ὡς καί ὁ ἀνήρ. Ὅμοίως ὁμότιμοι αἱ φύσεις, ἴσαι αἱ ἀρεταί· ἄθλα ἴσα, ἡ καταδίκη ὁμοία», ΓΡ. ΝΥΣΣΗΣ, *Εἰς τά τῆς Γραφῆς ῥήματα· ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καί καθ' ὁμοίωσιν*, PG 44, 276A.

έχει τη δυνατότητα της κατά χάριν τέλειας πνευματικής εξομοιώσεώς του με το Θεό¹.

Έχει σημασία και ο χαρακτηρισμός της γυναίκας από τον Αδάμ, αφού ο Θεός την οδηγεί κοντά του για να του δείξει ότι του έφτιαξε βοηθό όμοιο και αντάξιό του. Αμέσως, φωτισμένος από το Άγιο Πνεύμα, αναγνωρίζει και αναφωνεί ότι είναι σάρκα από τη σάρκα του και οστά από τα οστά του², παρόλο που μέχρι τη στιγμή εκείνη δεν έχει νιώσει, δεν έχει δει, ούτε αντιληφθεί τίποτα, αφού βρισκόταν σε κατάσταση ύπνου και έκστασης³. Την αναγνωρίζει ουσιαστικά ομοούσια με αυτόν. Είναι φτιαγμένοι και οι δύο να βρίσκονται σε διαρκή κοινωνία. Συνεπώς διαφαίνεται και η σχέση που πρέπει να τους διακατέχει και είναι μια σαφής ένδειξη της συζυγίας⁴. Αυτό βέβαια συμβαίνει μετά την πτώση τους, όταν αντιστρέφεται

1. Μ. ΣΙΩΤΗ, *Η χριστιανική διδασκαλία περί του ανθρώπου ως προσώπου*, Αθήνα 1984, σελ. 141.

2. Γεν. 2,23 «τοῦτο νῦν ὄστοῦν ἐκ τῶν ὀστέων μου καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός μου· αὕτη κληθήσεται γυνή, ὅτι ἐκ τοῦ ἀνδρός αὐτῆς ἐλήφθη αὕτη».

3. «Διὰ γὰρ τοῦτο ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἐδίδαξεν ἡμᾶς ὁ μακάριος οὗτος προφήτης, ὅτι μετὰ τοῦ ὕπνου καὶ ἔκστασις αὐτόν ἔλαβεν, ὡς μηδὲ ὄλως αἰσθησιν δέξασθαι τοῦ γενομένου, ἰν' ἐπειδὴν μάθῃς νῦν, ὅτι μετὰ τὴν θέαν τῆς γυναικός μετὰ ἀκριβείας ἀπαγγέλλει τό γεγονός, πεισθῆς ἀκριβῶς, ὅτι προφητικῇ χάριτι ταῦτα φθέγγεται, καὶ ἐνηχούμενος ὑπὸ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος διδασκαλίας. Ὁ γὰρ μηδὲν τῶν γεγενημένων εἰδώς, ἐπειδὴ ἤγαγεν αὐτὴν πρὸς αὐτόν, φησί· Τοῦτο νῦν ὄστοῦν ἐκ τῶν ὀστέων μου, καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός μου», *Εἰς τὴν Γένεσιν, Ὁμιλία ΙΕ'*, PG 53, 122γ.

4. «οὔτε ἀνὴρ χωρὶς γυναικός, οὔτε γυνή χωρὶς ἀνδρός, διδάσκων ἡμᾶς, ὅτι λοιπὸν διὰ τῆς ἀμφοτέρων συνουσίας ἡ σύστασις ἔσται καὶ ἀνδρός καὶ γυναικός. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Αἰὶς ἔλεγε· Τοῦτο νῦν ὄστοῦν ἐκ τῶν ὀστέων μου καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός μου», *Εἰς τὴν Γένεσιν, Ὁμιλία ΙΕ'*, PG 53, 123γ.

η φύση των πραγμάτων. Έτσι λοιπόν ο ύψιστος για το γάμο σκοπός είναι να επανέλθει η προπρωτική κατάσταση μεταξύ τους, μέσω της αγάπης, της ενότητας και της κοινωνίας των συζύγων, κάτι που απαιτεί σωφροσύνη και συστολή των παθών απ' αυτούς¹. Την αποκαλεί όμως «γυνή», γυναίκα κατά τη μετάφραση των Ο', γιατί ελήφθη η ύλη από την οποία εκείνη δημιουργήθηκε, από τον άνδρα της. Αυτό σημαίνει ότι υπάρχει οργανική σχέση μεταξύ τους². Όμως έχει σημασία να δούμε από ποια λέξη προέρχεται αυτή η απόδοση στο εβραϊκό πρωτότυπο. Κατά τον καθηγητή Βασ. Βέλλα³, στο πρωτότυπο κείμενο συναντούμε τη λέξη «άνδρίς», από το «άνήρ», δηλαδή ουσιαστικά το θηλυκό του ανδρός, κάτι το οποίο μας δείχνει ότι στην εβραϊκή παράδοση ουσιαστικά έχουμε πιο εύστοχη απόδοση από την ελληνική. Δεν γίνεται διάκριση όσον αφορά τα φύλα του ανθρώπου, ή μάλλον δεν τονίζεται τόσο, γιατί αποτελούνται από την ίδια ουσία και ταυτόχρονα έχουν τον ίδιο προσορισμό, δηλαδή την ομοίωση με το Θεό, την ένωση με αυτόν.

Εδώ πρέπει να προσθέσουμε και την άποψη του Σ. Καλαντζάκη ο οποίος αναφέρει σχετικά με το ζεύγος των ανθρώπων, «ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς», ότι είναι εντελώς ξένη από το πνεύμα της Αγίας Γραφής η θέση διαφόρων μελετητών ότι το ανθρώπινο ζεύγος αντικατοπτρίζει τη θεία εικόνα που αποτελείται δήθεν από ένα θείο ζεύγος. Στην πραγματικότητα η φράση αυτή αντικατοπτρίζει τη σχέση των δύο φύλων, τα οποία ως δυο ξεχωριστά πρόσωπα, μοιράζονται από κοινού τη Θεία

¹. ΘΕΟΔ. ΖΗΣΗ, *Η σωτηρία του ανθρώπου και του κόσμου κατά τον Άγιον Ιωάννην Χρυσόστομον*, όπ. π., σελ. 128.

². «Αὐτη, φησί, κληθήσεται γυνή, ὅτι ἐκ τοῦ ἀνδρός αὐτῆς ἐλήφθη. Πάλιν ἡμῖν την ἀφαίρεσιν τῆς πλευρᾶς αἰνίττεται», *Εἰς τὴν Γένεσιν*, Ὁμιλία ΙΕ', PG 53, 123δ.

³. ΒΑΣ. ΒΕΛΛΑ, *Απάνθισμα Ρητών 2, Δ, Αποστολική Διακονία*, Αθήνα 1996.

εικόνα¹. Με βάση λοιπόν αυτό το γεγονός ο Θεάνθρωπος Χριστός επαναφέρει και τη γυναίκα στην αρχέγονη κατάστασή της, όπως ακριβώς συμβαίνει και με τον άνδρα, δηλαδή τον όλο άνθρωπο, ως «κατ' εικόνα Θεοῦ» δημιουργήματα. Ενδεικτική είναι και η αναφορά του αποστόλου των εθνών Παύλου, ο οποίος θα πεί στην προς Γαλάτας επιστολή ότι «οὐκ ἔστι ἄρσεν καὶ θήλυ· πάντες γὰρ ὑμεῖς εἷς ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ»², επιβεβαιώνοντας την παραπάνω θέση.

Στο πλαίσιο αυτό, καταρρίπτεται και η άποψη πολλών, οι οποίοι εξακολουθούν να ισχυρίζονται ότι η αποτυπωμένη εικόνα του Θεού στον άνθρωπο, είναι εικόνα ανθρώπινης μορφής. Ο ιερ. Χρυσόστομος διασαφηνίζει την κατάσταση, χρησιμοποιώντας έναν απλό συλλογισμό που αφορά τη φύση του ανθρώπου, βασιζόμενος και στη διδασκαλία του αποστόλου Παύλου. Γνωρίζουμε ότι ο άνθρωπος αποτελείται από δύο φύλα, άνδρα και γυναίκα. Αυτό και μόνο θα μπορούσε να μας αποδείξει ότι η «εικόνα Θεού» στον άνθρωπο, είναι διάφορη της μορφής. Μία και μόνη είναι η ανθρώπινη φύση. Αν το κατ' εικόνα ταυτιζόταν με τη μορφή του άνδρα, αυτό θα ήταν δηλωτικό ανωτερότητάς του και κατά συνέπεια διαχωρισμού - υποβιβασμού της γυναίκας και της ανθρώπινης φύσης της. Θα ακούσουμε άλλωστε σε άλλο σημείο τον απ. Παύλο να λέει «καὶ ἔσονται οἱ δύο εἷς σάρκα μίαν»³. Πώς θα μπορούσε διαφορετικά να συμβεί αυτό, εάν ο άνθρωπος αποτελείται από δύο διαφορετικές, εκ των οποίων η μία υποδεέστερη της άλλης, φύσεις; Ο Θεός δημιουργεί τον άνθρωπο ως μία οντότητα κι έτσι τον αντιμετωπίζει. Είναι λοιπόν ολοφάνερο, ότι η εικόνα του

1. ΣΤ. ΚΑΛΑΝΤΖΑΚΗ, *Η θεολογία της δημιουργίας στην Π.Δ.*, όπ. π., σελ. 209.

2. Γαλ. 3,28.

3. Εφ. 5,31.

Θεού που εδράζεται στον άνθρωπο, δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να αναφέρεται στη μορφή του, γιατί θα έπρεπε σε αυτή την περίπτωση να ήταν μόνο μιας μορφής. Η εικόνα κατά τον Παύλο, αλλά και κατά το Χρυσόστομο, είναι πνευματικής φύσεως κατ' αναλογία της Τριαδικής αρχής, όπου ο Πατέρας είναι αρχή και αιτία, αλλά όχι δυνάστης – εξουσιαστής, ούτε ανώτερος των άλλων προσώπων. Άρα και ο άνδρας, ενώ, άρχει της γυναίκας, ουδόλως την υποβιβάζει ως υποχείριό του¹.

Σε αυτό το σημείο πρέπει να προσθέσουμε και το παρακάτω. Το ρήμα που χρησιμοποιείται κατά τη δημιουργία του ανθρώπου, είναι το «ἐποίησεν», σε γ' ενικό πρόσωπο αντί σε γ' πληθυντικό «ἐποίησαν». Αυτό υποδεικνύει την ύπαρξη ενός και μόνου Δημιουργού ο οποίος μεν δημιουργεί ως τρισυπόστατος, αλλά και πάλι δεν αφήνει περιθώριο ώστε να εννοηθεί έστω κάποια υπόνοια συμμετοχής πολλών θεών - πολυθεΐας. Αυτό μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ο Θεός - Δημιουργός, άρχει ως ένας Θεός της δημιουργίας και κυρίως του άρτι δημιουργημένου ανθρώπου, όπου με τον όρο άνθρωπος, (Adham) στα εβραϊκά, έχουμε περιληπτικό

¹. «Εἰ δε ἔτι καί μετὰ τήν τοσαύτην τῶν εἰρημένων ἀκρίβειαν φιλονεικοῦντες λέγοιεν, κατὰ τήν τῆς μορφῆς εἰκόνα εἰρῆσθαι ἐροῦμεν πρὸς αὐτούς· οὐκοῦν οὐ μόνον ὁ ἄνθρωπος, ἀλλά καί ἡ γυνή δηλονότι· τήν αὐτήν γάρ μορφήν ἑκάτεροι ἔχουσιν. Ἀλλ' οὐκ ἂν ἔχοι τοῦτο λόγον. Ἄκουε γάρ τοῦ Παύλου λέγοντος· Ἄνῆρ μὲν γάρ οὐκ ὀφείλει κατακαλύπτεσθαι τήν κεφαλὴν, εἰκῶν καὶ δόξα Θεοῦ ὑπάρχων· ἡ δὲ γυνή δόξα ἀνδρός ἐστίν. Ὁ μὲν γάρ ἄρχει, ἡ δὲ ὑποτέτακται, καθὼς καὶ ὁ Θεός ἐξ ἀρχῆς πρὸς αὐτήν φησι, Πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἡ ἀποστρόφη σου, καὶ αὐτός σου κυριεύσει. Ἐπειδὴ γάρ κατὰ τὸν τῆς ἀρχῆς λόγον τό τῆς εἰκόνας παρείληφε, καὶ οὐ κατὰ τήν μορφήν, ὁ δὲ ἄνθρωπος ἄρχει πάντων, ἡ δὲ γυνή ὑποτέτακται, διὰ τοῦτο φησι περὶ τοῦ ἀνδρός ὁ Παῦλος, ὅτι εἰκῶν καὶ δόξα Θεοῦ ὑπάρχει, ἡ δὲ γυνή δόξα ἀνδρός ἐστίν. Εἰ δὲ περὶ μορφῆς ἔλεγεν, οὐκ ἂν διεῖλεν· ὁ γάρ αὐτός τύπος καὶ ἄνδρος καὶ γυναικός.» *Εἰς τὴν Γένεσιν, Λόγος Η', PG 53, 73δ.*

δηλωτικό του ανθρώπινου γένους και όχι κύριο όνομα ενός ανθρώπου¹. Κατά συνέπεια αυτή τη στιγμή έχουμε δημιουργία και του άνδρα και της γυναίκας. Έτσι εξηγείται και η ερμηνεία του Μ. Αθανασίου ότι οι άνθρωποι που φαίνεται να γεννιούνται διαδοχικά μέσα στο χρόνο, ουσιαστικά έχουν δημιουργηθεί ταυτόχρονα και μία φορά, «ὁμοῦ καὶ ἅπαξ» κατά την ώρα δημιουργίας του Αδάμ². Μέσα σε αυτό το πλαίσιο μπορεί λοιπόν να κατανοηθεί καλύτερα η όποια αρχή του άνδρα επί της γυναίκας, αφού ως συνδημιουργούμενοι οι δύο, υπακούουν στους όρους ομοτιμίας και ισότητας, που έχουν βάση την ενότητα της φύσης άνδρα και γυναίκας.

¹. ΣΤ. ΚΑΛΑΝΤΖΑΚΗ, *Η θεολογία της δημιουργίας στην Π.Δ.*, όπ. π., σελ. 202 και σχόλ. 389.

². «ἐν τοῖς κτίσμασιν οὐδέν ἐστι μόνον καθ' ἑαυτό καὶ πρῶτον γενόμενον, ἀλλὰ μετὰ πάντων ἅμα τὴν γένεσιν ἔχει κἄν τῇ δόξῃ διαφέρει τῶν ἄλλων; Οὐ γὰρ ἕκαστος τῶν ἀστέρων, οὐδέ τῶν μεγάλων φωστήρων ὁ μὲν πρῶτος, ὁ δε δεύτερος ἐφάνη, ἀλλὰ μιᾷ ἡμέρᾳ καὶ τῷ αὐτῷ προστάγματι οἱ πάντες ἐκλήθησαν εἰς τό εἶναι. Οὕτω καὶ τῶν τετραπόδων καὶ πετεινῶν, καὶ νηκτῶν, καὶ κτηνῶν, καὶ τῶν φυτῶν ἡ γένεσις ἐπλάσθη· οὕτω καὶ τό κατ' εἰκόνα γένος γέγονε τῶν ἀνθρώπων· εἰ γὰρ καὶ ὁ Αἰὼν ἐκ γῆς μόνος ἐπλάσθη ἀλλ' ἐν αὐτῷ ἦσαν οἱ λόγοι τῆς διαδοχῆς παντός τοῦ γένους», ΜΕΓ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, *Κατὰ Ἀρειανῶν*, PG 26, 249B.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄ ΑΠΟ ΤΟ ΚΑΤ΄ ΕΙΚΟΝΑ ΣΤΟ ΚΑΘ΄ ΟΜΟΙΩΣΙΝ

α) Η έννοια του καθ΄ ομοίωσιν

Έχουμε ήδη ασχοληθεί με την έννοια της δημιουργίας του ανθρώπου «κατ΄ εικόνα Θεού». Θα προσπαθήσουμε τώρα να αναλύσουμε πώς ο ιερ. Χρυσόστομος κατανοεί την έτερη έννοια, δηλ. το «καθ΄ ομοίωσιν». Στην Ομιλία Θ΄ αναφέρει, ότι το καθ΄ ομοίωσιν ερμηνεύεται ως δυνατότητα εξομοίωσης προς το Θεό σε ένα πλαίσιο αρετών, δηλαδή να ομοιάσει προς αυτόν κατά την ημερότητα και την πραότητα και γενικώς προς την αρετή.¹ Μάλιστα χαρακτηριστικά αναφέρει την προτροπή του Χριστού «να γίνεται όμοιοι με τον Πατέρα σας ο οποίος κατοικεί εις τους ουρανούς»². Θα λέγαμε ότι συγκριτικά με την έννοια του «κατ΄ εικόνα», το οποίο προσδιορίζει το «είναι» του ανθρώπου, δηλαδή τη φύση της υπάρξεώς του, τα χαρακτηριστικά του «καθ΄ ομοίωσιν» από την άλλη πλευρά συνιστούν το «δυνάμει είναι» του ανθρώπου, δηλαδή τη δυνατότητα θέωσής του. Στο σημείο αυτό θα φτάσει εφόσον τελειωθεί ηθικά. Ενώ λοιπόν το μεν «κατ΄ εικόνα» μας δείχνει την πνευματική συγγένεια με το Δημιουργό, το «καθ΄ ομοίωσιν» μας δείχνει την απόλυτη σχέση και εξάρτηση απ΄ Αυτόν³. Στο ίδιο πλαίσιο ερμηνείας του όρου κινούνται και οι περισσότεροι πατέρες

¹. «Ὡσπερ εἰκόνα εἶπεν τὴν τῆς ἀρχῆς δηλῶν εἰκόνα, οὕτω καὶ Ὁμοίωσιν, ὥστε κατὰ δύναμιν ἀνθρωπίνην ὁμοίους ἡμᾶς γίνεσθαι Θεῶ, κατὰ τὸ ἡμερον λέγω καὶ πρᾶον ἐξομοιοῦσθαι αὐτῶ, καὶ κατὰ τὸν τῆς ἀρετῆς λόγον, ὥσπερ καὶ ὁ Χριστός φησι, Γίνεσθαι ὁμοιοὶ τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς», *Εἰς τὴν Γένεσιν, Ομιλία Θ΄, PG 53, 78γ.*

². *Ματθ. 5, 45.*

³. ΣΤ. ΚΑΛΑΝΤΖΑΚΗ, *Η θεολογία της δημιουργίας στην Π.Δ, όπ. π., σελ. 184.*

και εκκλησιαστικοί συγγραφείς. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του Κλήμη του Αλεξανδρέως, ο οποίος αναφέρει «τινές τῶν ἡμετέρων τό μὲν κατ' εἰκόνα εὐθέως κατά την γένεσιν εἰληφέναι τόν ἄνθρωπον, τό καθ' ὁμοίωσιν δέ ὕστερον κατά την τελείωσιν μέλλειν ἀπολαμβάνειν ἐκδέχονται»¹. Αλλά και ο Γρηγόριος Νύσσης σημειώνει ότι «τό μὲν κατ' εἰκόνα τῆ κτίσει ἔχομεν, τό δέ καθ' ὁμοίωσιν ἐκ προαιρέσεως κατορθοῦμεν. Ἐν τῇ πρώτη κατασκευῇ συννύσσει ἡμῖν το κατ' εἰκόνα γεγενῆσθαι Θεοῦ· ἐκ προαιρέσεως ἡμῖν κατορθοῦνται τό καθ' ὁμοίωσιν εἶναι Θεοῦ»², ὅπως και ο Μ. Βασίλειος αναφερόμενος στον ὄρο λέει ότι το «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» εἶναι το «καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ» δυνάμει και το «καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ» εἶναι το «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» ἐνεργεία³.

Πολύ εὐστοχη και ὁμορφη εἶναι και η αντιπαραβολή που κάνει ο ιερ. πατέρας, μεταξύ της φύσεως των ἀγρίων και ἀλογων ζώων και της φύσεως του ἀνθρώπου. Χαρακτηριστικά αναφέρει, ότι η ἀγριότητα των θηρίων εἶναι ἐμφυτη και η ἐξημέρωσή τους γίνεται παρὰ τη φύση τους ὄντας ἀλογα και χωρίς σκέψη. Παρόλες τις δυσχέρειες που υπάρχουν για την επιτυχή ἐκβαση του ἔργου αὐτοῦ, ἐντέλει αὐτό επιτυγχάνεται. Πως εἶναι λοιπόν δυνατόν ο ἀνθρώπος που εἶναι ἐκ φύσεως ἡμερος, πρᾶος και ἐν γένει ἐνάρετος, ως «κατ' εἰκόνα» δημιουργημα του Θεοῦ, λογικό ὄν, με φόβο Θεοῦ και με τη θεϊκή βοήθεια προς αὐτόν πολλές φορές ἐκδηλη, να δυσκολεύεται να ἐξημερώσει τον εαυτό του; Αφήνεται ο ἴδιος και κυριαρχείται ἀπό την ἀγριότητα της σκέψης και του νου και ἐπιτρέπει σε κτηνώδη ἐνστικτα να ἐπισκιάζουν τη θεία προέλευσή του. Εἶναι λοιπόν επιτα-

¹. ΚΛΗΜ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ, *Στρωματεῖς*, βιβλ. Β', PG 8, 1080.

². ΓΡ. ΝΥΣΣΗΣ, *Εἰς τά τῆς Γραφῆς ῥήματα ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν και καθ' ὁμοίωσιν*, PG 44, 273.

³. ΜΕΓ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *Περί τῆς τοῦ ἀνθρώπου κατασκευῆς*, PG 30, 32.

κτική η ανάγκη της επιστροφής στις ρίζες του, στην επανεύρεση της θείας καταγωγής του, να ξαναγίνει ενάρετος, γιατί αυτό συνιστά το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της οντότητάς του, ως μόνο κατ' εικόνα Θεού δημιουργήμα. Όπως μπορεί να κυριαρχεί στα ζώα και από άγρια να τα εξημερώνει, έτσι πρέπει χωρίς αμφιβολία, να εξημερώσει τον ίδιο τον εαυτό του, να αποβάλει οτιδήποτε τον απομάκρυνε από τη αρχέγονη και θείας προέλευσης φύση του, δηλαδή την κοινωνία με το Θεό που τον δημιούργησε ενάρετο. Αυτό θα έχει ως συνέπεια την ενεργοποίηση και πάλι, αλλά και την κυριαρχία, του αγαθού και ενάρετου στην ύπαρξή του¹. Αυτό λοιπόν είναι που θα μπορούσαμε να ορίσουμε ως «καθ' όμοίωσιν», η επανασύν-

¹. «Ὡσπερ γάρ ἐν τῇ πλατεία ταύτῃ γῆ, καί εὐρυχώρῳ τῶν ζῶων τά μὲν ἐστὶν ἡμερώτερα, τά δέ θηριωδέστερα, οὕτω καί ἐν τῷ πλάτει τῆς ψυχῆς τῆς ἡμετέρας τῶν λογισμῶν οἱ μὲν εἰσὶν ἀλογώτεροι καὶ κτηνώδεις, οἱ δέ θηριωδέστεροι καὶ ἀγριώτεροι. Δεῖ τοίνυν κρατεῖν καὶ περιγίνεσθαι, καὶ τῷ λογισμῷ τὴν ἀρχὴν τοῦτων παραδιδόναι. Καὶ πῶς ἂν τις περιγένοιτο, φησί, λογισμοῦ θηριώδους; Τί λέγεις ἄνθρωπε; Λεόντων περιγινόμεθα, καὶ τὰς ψυχὰς αὐτῶν ἡμεροῦμεν, καὶ ἀμφιβάλλεις εἰ λογισμοῦ θηριωδείαν πρὸς ἡμερότητα μεταβαλεῖν δυνήσῃ; Καίτοι τῷ θηρίῳ μὲν κατὰ φύσιν πρόσεστι τό ἀγριον, παρά φύσιν δέ τό ἡμερον· σοὶ δέ τό ἐναντίον, κατὰ φύσιν μὲν τό ἡμερον, παρά φύσιν δέ τό ἀγριον καὶ θηριῶδες. Ὁ τοίνυν τό κατὰ φύσιν ἐκβαλὼν, καὶ τό παρά φύσιν ἐνθείς τῇ τοῦ θηρίου ψυχῇ, τό κατὰ φύσιν αὐτός οὐ δύνασαι διατηρῆσαι; καὶ πόσης οὐκ ἂν εἴῃ τοῦτο καταγνώσεως; Καὶ τό δὴ τοῦτου θαυμαστότερον καὶ παραδοξότερον, ἐπὶ μὲν τῆς τῶν λεόντων φύσεως καὶ ἕτερα δυσκολία μετὰ ταύτης ἐστὶ· λογισμῶν γάρ ἐστὶν ἔρημον τό θηρίον, ἀλλ' ὁμως ὀρῶμεν πολλάκις λέοντας ἡμέρους διὰ τῆς ἀγορᾶς ἀγομένους· πολλοὶ δέ καὶ τῶν ἐπὶ τῶν ἐργαστηρίων καὶ ἀργύριον πολλάκις κατέβαλον τῷ κατέχοντι μισθόν τινα τῆς τέχνης καὶ τῆς σοφίας, δι' ἧς τό θηρίον ἡμέρωσεν· ἐπὶ δέ τῆς σῆς ψυχῆς καὶ λογισμὸς ἐστὶ, καὶ Θεοῦ φόβος, καὶ πολλή πολλαχόθεν ἢ βοήθεια· μὴ τοίνυν σκήψεις λέγε καὶ προφάσεις. Δυνατόν γάρ, ἐάν θέλης ἡμερος εἶναι καὶ πράος καὶ ἐπιεικής», *Εἰς τὴν Γένεσιν, Ὁμιλία Θ', PG 53, 78γ.*

δεση με το Θεό, δηλ. η αποκατάσταση της πρώτης σχέσης με Αυτόν, η οποία θα οδηγήσει, λόγω του δυναμικού της χαρακτήρα, σε μεγαλύτερη και υψηλότερη κοινωνία με Αυτόν.

Επανέρχεται λοιπόν ο Χρυσόστομος στην αρχική φύση του ανθρώπου, ο οποίος ως το μόνο κατ' εικόνα Θεού δημιούργημα, ασκεί εξουσιαστική δύναμη επί παντός δημιουργήματος, είναι ο εκπρόσωπος του Θεού στον κόσμο και άρχει επ' αυτού, χωρίς κανένα φόβο. Μάλιστα τα θηρία φοβούνται και πειθαρχούν στον άνθρωπο. Χαρακτηριστικό της καταστάσεως είναι και η περίπτωση της συναντήσεως της γυναίκας με το φίδι, όπου θα δούμε, ότι σε αντίθεση με την τρέχουσα αντίδραση του ανθρώπου, όταν ακόμα και στη θέα του φιδιού τρομάζει και φοβάται, εδώ η Εύα θα παραμείνει ατάραχη, θα συνομιλήσει με αυτό και θα δεχθεί τη συμβουλή του. Πραγματικότητα όμως που θα χαθεί με την πτώση του ανθρώπου και τη διαρραγή της σχέσης του με το Θεό. Άλλη μια παρομοίωση του συγγραφέα, το κάνει περισσότερο σαφές. Παρομοιάζεται ο άνθρωπος λοιπόν με τον έντιμο υπηρέτη που διατηρεί υγιή σχέση με τον κύριό του και κατά συνέπεια εμπνέει σεβασμό στους συνυπηρέτες του. Όταν όμως συγκρουσθεί με αυτόν, τότε αρχίζει να φοβάται ακόμα και τη σκιά του βλέποντας παντού εχθρούς. Χάνει το θάρρος του και συνάμα περιορίζεται η εξουσία του. Όσο ο άνθρωπος είχε παρησία προς το Θεό, διατηρούσε την εξουσία του, όταν όμως αμαρτάνει, αρχίζει να φοβάται ακόμα και τα ευτελέστερα των δημιουργημάτων¹.

¹. «...ἐξ ἀρχῆς καί ἐκ προοιμιῶν ἀπηρτισμένην εἶχε τὴν ἀρχὴν ὁ ἄνθρωπος τὴν κατὰ τῶν θηρίων... Ὅτι δέ νῦν φοβούμεθα τὰ θηρία, καὶ δεδοίκαμεν, καὶ τῆς ἀρχῆς ἐκπεπτώκαμεν, οὐδέ αὐτός ἀντιλέγω· ἀλλ' οὐ τοῦτο ψευδῆ τοῦ Θεοῦ τὴν ὑπόσχεσιν δείκνυσι. Παρὰ γάρ τὴν ἀρχὴν οὐχ οὕτω τὰ πράγματα διέκειτο, ἀλλ' ἐδεδοίκει καὶ ἔτρεμε τὰ θηρία, καὶ ὑπέκυπτε τῷ δεσπότη. Ἐπειδὴ δέ τῆς παρρησίας ἐξέπεσε διὰ τὴν παρακοήν, καὶ τὰ τῆς ἀρχῆς ἠκρωτηριάσθη...Ἡ πρὸς τὴν γυ-

β) Η απώλεια του καθ' ομοίωσιν

Είναι κοινός τόπος στην πατερική γραμματεία ότι με την πτώση του ανθρώπου το καθ' εικόνα δεν χάθηκε ολοκληρωτικά, απλά αμαυρώθηκε. Η αμαρτία προσέβαλε και εξασθένησε την εικόνα του Θεού στον άνθρωπο αλλά δεν την εξαφάνησε¹. Σύμφωνα με τον ιερό Χρυσόστομο, από τη στιγμή που ο άνθρωπος πλάστηκε εξ αρχής καθ' εικόνα Θεού, δεν μπορεί να σταματήσει ποτέ να αποτελεί καθ' εικόνα δημιουργημα Αυτού². Το γεγονός λοιπόν αυτό εμπερικλείει τα παρακάτω χαρακτηριστικά. Καταρχήν το κυριαρχικό - εξουσιαστικό μέσα στην φύση του, καθώς και το στοιχείο της λογικότητας (διάνοια) που του επιτρέπει να ενεργεί μια συνετή κυριαρχία επι της κτίσεως. Το στοιχείο της λογικότητας³ παραπέρα,

ναϊκα τοῦ ὄφρεως διάλεξις. Εἰ γάρ ἦν φοβερά τά θηρία τῷ ἀνθρώπῳ, οὐκ ἂν ἰδοῦσα ἡ γυνή τόν ὄφιν ἔμεινεν, οὐκ ἂν ἐδέξατο τήν συμβουλήν, οὐκ ἂν μετά τοσαύτης αὐτῷ διελέχθη τῆς ἀδείας, ἀλλ' εὐθέως ἂν τήν πρόσοψιν ἐξεπλάγη, καί ἀπεπήδησε. Νῦν δέ καί διαλέγεται, καί οὐ φοβεῖται· οὐπω γάρ ἦν ὁ φόβος οὗτος. Ἀλλ' ἐπειδή ἡ ἁμαρτία εἰσῆλθεν, ἀφηρέθη λοιπόν καί τά τῆς τιμῆς, καί τά τῆς ἐξουσίας. Καί ὡσπερ ἐπί τῶν οἰκετῶν οἱ μὲν εὐδοκιμοῦντες φοβεροί καί τοῖς συνδούλοις εἰσιν, οἱ προσκεκρουκότες καί τοῦς συνδούλους δεδοίκασιν· οὕτω καί ἐπί τοῦ ἀνθρώπου γέγονεν. Ἔως μὲν γάρ εἶχε τήν πρός τόν Θεόν παρρησίαν, φοβερός καί τοῖς θηρίοις ἦν· ἐπειδή δέ προσέκρουσε, καί τοῦς ἐσχάτους τῶν συνδούλων ἐδεδοίκει λοιπόν», *Εἰς τήν Γένεσιν, Ὁμιλία Θ', PG 53, 78-79δ.*

¹. C. DRATSELAS, *Man in his original state and state of sin*, (ανάτυπο από Θεολογία), Αθήνα 1974, σελ. 384.

². Κ. ΚΟΡΝΙΤΣΕΣΚΟΥ, *Ο ανθρωπισμός κατά τον ιερόν Χρυσόστομον*, όπ. π., σελ. 57.

³. «Ὡστε μέγιστον ἡμῖν ἔστιν εἰς διδασκαλίαν φιλοσοφίας, τό μαθεῖν πόθεν ἐξ ἀρχῆς τήν σύστασιν τῆς οὐσίας ἐσχῆκαμεν. Καί ἐπλασε, φησίν, ὁ Θεός τόν ἀνθρωπον, χοῦν λαβῶν ἀπό τῆς γῆς, καί ἐνεφύσησεν εἰς τό πρόσωπον αὐτοῦ πνοήν

είναι αυτό το οποίο κατά τον άγιο οδηγεί τον άνθρωπο στην αναγνώριση της ύπαρξης του Θεού, στην παραδοχή ότι υπάρχει δημιουργός του σύμπαντος κόσμου, που τελικά είναι ο μόνος που έχει την πραγματική εξουσία μέσα στην κτίση. Εξάλλου χάριν της διάνοιάς του, μπορεί ο άνθρωπος να βλέπει το μεγαλεία της φύσης και να οδηγείται σε μία δοξολογική στάση προς το Δημιουργό του.

Το αυτεξούσιο¹ από την άλλη, είναι αυτό το οποίο προσδίδει ιδιαίτερη αξία και τιμή στις πράξεις του ανθρώπου. Μόνον έτσι έχει εξήγηση η οποιαδήποτε τιμωρία και ποινή. Το αυτεξούσιο του ανθρώπου δεν είναι παρά το απείκασμα της ελευθερίας του Θεού. Χάριν της ελευθερίας και του αυτεξουσίου, ο άνθρωπος μπορεί να διακρίνει μεταξύ καλού και κακού και ν' ακολουθεί ελεύθερα την όποια επιλογή του.

Το κατ' εικόνα επίσης, εμπρικλείει την αγάπη την οποία ενέσπειρε ο Θεός στις καρδιές των ανθρώπων. Ποιμένας καθώς ήταν κατά πρώτο λόγο ο ιερ. Χρυσόστομος, δεν μπορούσε να παραλείψει από το κατ' εικόνα αυτή την πτυχή, η οποία συνδέεται και οδηγεί στην κοινωνική συνοχή και την κοινωνική δικαιοσύνη, κατά μίμηση του φιλόανθρωπου δημιουργού

ζωής. *Ἐπειδὴ ἄνθρωποις διελέγετο οὐ δυναμένοις ἑτέρως ἀκοῦσαι, ἢ ὡς ἀκοῦσαι ἡμᾶς δυνατόν ἦν, οὕτω τῇ παχύτητι τῶν λόγων κέχρηται, καὶ ἵνα διδάξῃ ἡμᾶς, ὅτι τοῦτον τὸν ἐκ τῆς γῆς πλασθέντα ἢ φιλανθρωπία τοῦ Δεσπότη ἐβουλήθη καὶ ψυχῆς οὐσίαν ἔχειν λογικὴν, δι' ἧς τὸ ζῶον τοῦτο ἄρτιον, καὶ τέλειον ἀπεδείκνυτο», *Εἰς τὴν Γένεσιν, Ὁμιλία IB', PG 53, 103ε.**

¹. «Ἐπεὶ οὖν αὐτεξούσιον ἡμῶν τὴν φύσιν εἰργάσατο ὁ τῶν ὅλων Θεός· τὰ μὲν γάρ ἑαυτοῦ ἅπαντα ἐπιδείκνυται, καὶ τὴν οἰκείαν φιλανθρωπίαν μιμούμενος, καὶ τὰ ἀπόρρητα καὶ τὰ ἐν τῷ βάθει τῆς διανοίας κινούμενα ἐπιστάμενος παραινεῖ, συμβουλεύει, προανααστέλλει τῆς κακῆς ἐπιχειρήσεως· οὐ μὴν ἀνάγκην ἐπιτίθησιν, ἀλλὰ τὰ φάρμακα κατάλληλα ἐπιθεῖς, ἀφήσιν ἐν τῇ γνώμῃ τοῦ κάμνοντος κείσθαι τὸ πᾶν», *Εἰς τὴν Γένεσιν, Ὁμιλία IΘ', PG 53, 158-159α.*

Θεού. Δεν έχει ανάγκη ο Ίδιος τίποτα από όλα αυτά τα δημιουργήματα, αλλά χάριν της φιλανθρωπίας του τα παράγει, για να δείξει πόσο τιμά τον άνθρωπο. Αυτό πρέπει να είναι το πρότυπο του ανθρώπου, ώστε να οδηγηθεί δια της φιλανθρωπίας στη φιλοθεΐα. Η ανθρώπινη αγάπη πρέπει να προσανατολίζεται πρώτιστα προς το Θεό, αλλά για να φτάσει σε αυτό το σημείο, προϋποτίθεται η αγάπη προς τον πλησίον, η οποία είναι ιδιαίτερος σημαντική για την επίτευξη αυτού του σκοπού. Δεν πρόκειται ασφαλώς για μια θεωρητική κατάσταση, αλλά για πράξη και ζωή¹. Δεν περιορίζεται σε διαπροσωπικές σχέσεις, αλλά αγκαλιάζει με τη δύναμή της όλο το πλέγμα της κοινωνικής ζωής, σημειώνει χαρακτηριστικά ο καθηγητής Κ. Μποζίνης σε ένα καταπληκτικό άρθρο του για την πολιτική αγάπη στο Χρυσόστομο². Πρότυπο της ανθρώπινης αγάπης είναι ο ίδιος ο

¹. «...διά την τῶν ἀνθρώπων φύσιν ταῦτα ἅπαντα ἐδημιουργήθη, ἐπεὶ ἀνεκδέηξ ὢν ὁ δημιουργὸς οὐδενὸς τούτων ἐδεῖτο· ἀλλ' ἵνα τηνερί ἡμᾶς φιλανθρωπίαν ἐπιδείξηται, ταῦτα ἅπαντα παρήγαγε, δεικνύς ὅσον τιμάται τό τῶν ἀνθρώπων γένος, καί ἵνα ἐκ τούτων ὀδηγούμενοι τηνε προσήκουσαν αὐτῷ προσκύνησιν ἀναφέρωμεν», *Εἰς τήν Γένεσιν, Ὁμιλία ΙΘ'*, PG 53, 60στ, πρὸβλ. «Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν. Βούλεται ἡμᾶς ὁ Θεός μιμητάς αὐτοῦ εἶναι κατ' ἀρετήν. Τί ἐστι, Κατ' εἰκόνα; Θεός ἅγιος· ἐάν γενώμεθα ἅγιοι, κατ' εἰκόνα ἐσμέν Θεοῦ. Γίνεσθε γάρ ἅγιοι, ὅτι ἐγὼ ἅγιος εἰμι. Θεός δίκαιος· ἐάν δικαιοσύνην μετέλθωμεν, εἰκῶν ἐσμέν Θεοῦ. Δίκαιος γάρ Κύριος, καί δικαιοσύνην ἠγάπησεν. Ἐάν ὦμεν φιλάνθρωποι, ἐλεήμονες, εἰκῶν ἐσμέν τοῦ Θεοῦ. Λέγει γάρ ὁ Σωτήρ· Γίνεσθε οἰκτίρμονες, ὡς ὁ Πατήρ ὑμῶν οἰκτεῖρει. Εἶδες ποῦ ἡ εἰκῶν; Δείκνυσι καί Παῦλος τήν εἰκόνα· λέγει γάρ· Ἀποδύσασθε τόν παλαιόν ἄνθρωπον, καί ἐνδύσασθε τόν νέον, τόν κατὰ Θεόν κτισθέντα εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας, κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόν. Εἶδες ὅτι ταῖς ἀρεταῖς ἐπιγράφεται τό, Κατ' εἰκόνα ἡμετέραν;», ΣΕΒΗΡΙΑΝΟΥ ΓΑΒΑΛΩΝ, *Εἰς τήν Δημιουργίαν τοῦ κόσμου, Λόγος Ε'*, PG 56, 475δ.

². Κ. ΜΠΟΖΙΝΗ, «Πολιτική αγάπη: Η ερμηνεία της Α' προς Κορινθίους 13, 13 από τον Ιωάννη τον Χρυσόστομο» στο *Απόστολος Παύλος και Κόρινθος. Πρακτι-*

Θεός που ορίζεται ως η κατ' εξοχήν αγάπη (Α' Ιω. 4, 8). Ο Δημιουργός, ως άριστος τεχνίτης, συνέδεσε την άυλη ψυχή με το σώμα και όλα τα παραπάνω στοιχεία που ενυπάρχουν στον όλο άνθρωπο. Όμως, όπως ένα χωράφι που δεν καλλιεργείται όσο κι αν είναι γόνιμο, θα ερημώσει, έτσι και η ανθρώπινη φύση, αν και δημιουργήθηκε από το Θεό να παράγει έργα αρετής, αν δεν καλλιεργηθεί θα γεμίσει ζιζάνια και θα χάσει την ευγένεια της φύσης της¹.

Όπως αναφέραμε και παραπάνω, το ίδιο του ανθρώπου σε σχέση με ολόκληρη την υπόλοιπη δημιουργία, είναι αυτά ακριβώς τα κληροδοτήματα που λαμβάνει αυτός μόνο ως δωρεές, από τον ίδιο το Θεό ως κατ' εικόνα δημιούργημά Του. Αυτά ορίζουν το έτερον της φύσεώς του, σε σχέση με όλη την υπόλοιπη κτίση και βασίζονται στα δύο μοναδικά χαρακτηριστικά και πιο συγκεκριμένα στο «κατ' εικόνα καί καθ' όμοίωσιν» της δημιουργίας του. Τα δύο αυτά γνωρίσματα τον κάνουν ένα μικρόθεο τον καθιστούν κατά χάριν θεό. Τον καθιστούν σημείο επαφής μεταξύ υλικού και πνευματικού κόσμου και είναι συνεπώς ταγμένος στο επίκεντρο αυτών². Όμως αυτή η εξέχουσα θέση μεταξύ των δημιουργημάτων, γρήγορα θα χαθεί, γιατί ο άνθρωπος θα καταχραστεί όπως προείπαμε την εξουσία που του δίνεται από το Θεό, αποκλίνοντας προς το κακό. Αυτός που έχει πλασθεί ως εικόνα Θεού, και έχει στη φύση του το εξουσιαστικό και άρχει επί της κτίσεως, κατά μίμηση της εξουσίας του Δημιουργού, στη συνέχεια αμαυρώνει την κληροδοτηθείσα σε αυτόν θεία εικόνα, όπως αναφέρει ο

κά Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου (Κόρινθος 23-25 Σεπτεμβρίου 2007), Τόμος Β', Αθήνα 2009, σελ. 353εξ.

¹. ΑΛ. ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ, *Στοιχεία παιδαγωγικής ανθρωπολογίας Ιερού Χρυσοστόμου*, Αθήνα 1999, σελ.33.

². Ι. ΚΑΡΜΙΡΗ, *Δογματική*, όπ. π., σελ. 165.

ιερ. πατέρας και αναλύσαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο. Αυτό όμως δε σημαίνει ότι δεν μπορεί να νικήσει και να επιστρέψει στην πρότερη κατάσταση, αποβάλλοντας δια της χρήσης των κατ' εικόνα χαρισμάτων του, τη θηριωδία και αγριότητα στην οποία έχει εκπέσει¹.

Η πτώση των πρωτοπλάστων διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στο γεγονός αυτό και συνοδεύει έκτοτε ολόκληρο το ανθρώπινο γένος². Μέχρι τότε ο άνθρωπος διήγε αγγελικό βίο και μεταξύ όλων των άλλων δωρεών κατείχε και το προφητικό χάρισμα. Η αρχέγονη κατάσταση του ανθρώπου ήταν μεν ιδεώδης, αλλά όχι όμως κάτι το τέλειο. Μπορούσε δηλαδή και τότε να διακρίνει μεταξύ καλού και κακού και ουσιαστικά η απομάκρυνση από τη θεία παροησία δεν είναι τιμωρία, αλλά θέμα παρακοής στη θεϊκή εντολή. Έτσι λοιπόν εξηγείται η πτώση³. Η εξαιρετική των πρω-

¹. «Τοσοῦτον θηριώδης ἐστὶν ἄνθρωπος εἰς κακίαν ἀποκλίνας. Ὅσπερ γάρ μέγα καί τίμιον τό λογικόν τοῦτο ζῶον, καί μάλιστα ἐπειδάν ἐπί τήν τῆς ἀρετῆς ἐργασίαν ὀρμήσῃ, οὕτως ὅταν πρός κακίαν ἀποκλίνῃ, τῶν ἀνημέρων θηρίων μιμεῖται τήν ὠμότητα. Ἀλλά καί εἰς τήν ἐκείνων πάλιν μεταπεσῶν ἀγριότητα, τό ἡμερον τοῦτο καί λογικόν ζῶον ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος νικᾷ τήν ἐκείνων θηριωδίαν», *Εἰς τήν Γένεσιν, Ὁμιλία ΙΘ', PG 53, 159α.*

². «...ἀγγελικόν αὐτῷ βίον ἐξ ἀρχῆς χαρισάμενος, καί μυρίας εἰς αὐτόν εὐεργεσίας παραθέμενος, καί μετὰ τῶν ἄλλων ἀπάντων καί προφητικοῦ χαρίσματος αὐτόν ἀξιώσας, καί τοῦ ἀνθρώπου δέ την μετὰ τολσαύτας εὐεργεσίας ῥαθυμίαν ἰδόντες, μηκέτι ἐπί τόν Θεόν τήν αἰτίαν μετάγητε, ἀλλά τούτῳ τό πᾶν λογίζησθε. Αὐτός γάρ ἑαυτῷ πάντων αἴτιος γέγονε τῶν κακῶν, ὡς καί μετὰ ταῦτα μαθήσεσθε, καί τῆς ἐκπτώσεως τῶν τοσοῦτων ἀγαθῶν καί τῆς καταδίκης, ἣν διά την παρακοήν ὑπέμεινεν», *Εἰς τήν Γένεσιν, Ὁμιλία ΙΕ', PG 53, 123δ.*

³. «Οὐδέ γάρ ἡ ἐκ τοῦ ξύλου βρῶσις αὐτῶν τοῦς ὀφθαλμούς διήνοιξε· καί γάρ καί πρό τῆς βρώσεως ἐβλεπον ἄλλ' ἐπειδή ἡ τούτου βρῶσις παρακοῆς ἦν ὑπόθεσις, καί τῆς παρά τοῦ Θεοῦ δοθείσης ἐντολῆς παράβασις, δι' ἣν αἰτίαν λοιπόν καί

τοπλάστων κατάσταση δεν ήταν ολοκληρωμένη, ανεπίδεκτη προόδου και στατική. Η αφθαρσία και κατά συνέπεια η αθανασία ήταν δυνατότητα η οποία εξαρτιόταν από τη χρήση του αυτεξούσιου και τη σχέση με το Θεό¹. Αυτά λόγω της δοθείσας εξουσίας και της ελευθερίας του ανθρώπου, συνδυαζόμενα με την ραθυμία² που συνοδεύει το ανθρώπινο γένος, οδηγούν στην πτώση. Παρατηρούμε μάλιστα στο διάβα της ιστορίας τον άνθρωπο κάθε εποχής, να προσπαθεί να αυτοθεωθεί, εκμεταλλευόμενος τις δικές του αποκλειστικά δυνάμεις. Προσπαθεί αξιοποιώντας τα «κατ' εικόνα» σε αυτόν στοιχεία (εξουσιαστικό, λογικό, ελεύθερη βούληση,) που ενυπάρχουν στη φύση του, να κυριαρχήσει στην κτίση και τον άνθρωπο χωρίς όμως να στηρίζεται και να υπολογίζει στο Θεό. Για το λόγο αυτό βλέπουμε πολλές φορές το Χρυσόστομο να κάνει αναφορές και να παροτρύνει τους ακροατές του, ώστε να προσπαθήσουν να ομοιάσουν στο Θεό όσον αφορά την αγαθότητα, την πραότητα και όλα εκείνα που Τον χαρακτηρίζουν³. Γι' αυτό το λόγο, ζητάει από τον καθένα προσωπική προσπάθεια, διαρκή μετάνοια και αγώνα ενάντια στα πάθη. Αρωγός στην πορεία αυτή είναι ο ίδιος ο Θεός, ο οποίος όμως σεβόμενος την ελευθερία του ανθρώπου, αναμένει την απόφασή του να απαρνηθεί την αμαρτία και ελεύθερα να οδηγηθεί σ' Αυτόν.

τήν δόξαν τήν περιστέλλουσαν αυτούς ἀφηρέθησαν, ἀναξίους ἑαυτούς τῆς τιμῆς τῆς τοσαύτης καταστήσαντες», Εἰς τήν Γένεσιν, Ὁμιλία ΙΣΤ', PG 53, 131ε.

¹. ΘΕΟΔ. ΖΗΣΗ, *Η σωτηρία του ανθρώπου και του κόσμου κατά τον Άγιον Ιωάννην Χρυσόστομον*, όπ. π., σελ. 80εξ.

². «καί τοῦ ἀνθρώπου δέ τήν μετά τοσαύτας ἐνεργεσίας ραθυμίαν ἰδόντες, μηκέτι ἐπί τόν Θεόν τήν αἰτίαν μεταγῆτε», *Εἰς τήν Γένεσιν, Ὁμιλία ΙΕ', PG 53, 123δ.*

³. «Δυνατόν γάρ, ἐάν θέλης, ἡμερόν σε εἶναι καί πρᾶον», *Εἰς τήν Γένεσιν, Λόγος Γ', PG 54, 591α.*

γ) Η πορεία προς το καθ' ομοίωσιν

Συλλογιζόμενοι όλα τα παραπάνω καταλαβαίνουμε, ότι τελικά αυτοσκοπός¹ του ανθρώπου, είναι η επίτευξη του «καθ' ομοίωσιν». Δεν μπορεί να συμβαίνει διαφορετικά, γιατί απειλείται η ίδια η ύπαρξή του. Πρότυπο σε αυτή την πορεία, όπως αναφέραμε και παραπάνω, είναι ο ίδιος ο Θεός και πιο συγκεκριμένα ο σεσαρκωμένος Κύριος Ιησούς Χριστός, το δεύτερο πρόσωπο της Αγίας Τριάδος, για τον οποίο λέει ο θείος Παύλος «Μιμηταί μου γίνεσθε, καθώς καὶ γὼ Χριστοῦ»². Μην ξεχνάμε ότι από ελεύθερη βούληση προσέλαβε τη μορφή του δούλου, γεγονός που κατά το Χρυσόστομο αποδεικνύει την ανυπέρβλητη Θεότητά Του. Συνδέει μάλιστα την άκρα ταπείνωση του Υιού και Λόγου του Θεού και τη φυσική εξύψωση Του, με την εξύψωση του ταπεινού ανθρώπου, που αξιοποιεί τα χαρίσματα του κατ' εικόνα και φτάνει στο καθ' ομοίωση, δηλαδή τον αγιασμό. Έτσι σκιαγραφεί το προφίλ του ιδανικού άρχοντα με κύριο χαρακτηριστικό του την ταπεινοφροσύνη, χωρίς αυτός να ενδιαφέρεται για τις τιμές, αλλά μάλλον τις αποκρούει, έχοντας ως οδηγό και παράδειγμα πάντοτε τον ίδιο τον Κύριο³. Αυτό βέβαια δε σημαίνει ότι αναφέρεται μόνο στον ταπεινό άρχοντα, αλλά μέσω αυτού σε όλους εν γένει τους ανθρώπους.

Πως μπορεί λοιπόν ο άνθρωπος να πετύχει αυτό το στόχο, αφού μην ξεχνάμε ότι είναι πλασμένος «κατ' εικόνα» Θεού και κυρίαρχο στοι-

¹. ΒΑΣ. ΒΕΛΛΑ, *Ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὴν Παλαιάν Διαθήκην*, Αθήναι 1950, σελ. 9.

². Α' Κορ., 11,1.

³. Κ. ΜΠΟΖΙΝΗ, «Απόηχοι τοῦ Χρυσοστομείου ἄμβωνος στη Βυζαντινὴ Πολιτικὴ Φιλοσοφία, ἀπὸ το Χρυσοστομικὸ Συμπόσιο, *Ἡ προσωπικότητα καὶ ἡ θεολογία Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου*, Αποστολικὴ Διακονία, Αθήνα 2007, σελ. 625.

χείο της υπάρξεώς του είναι το αυτεξούσιο; Αυτό σημαίνει ότι αυτή η σχέση δεν επιτυγχάνεται αυτόματα, ή ακόμα δεν είναι εξ ορισμού ενεργοποιημένη. Ζητά λοιπόν ως απαραίτητη προϋπόθεσή να λάβει την απόφαση μέσω της ελεύθερης βούλησής του, η οποία ενυπάρχει ως ίδιον αενάως στη φύση του ήδη κατά την έναρξη και διατήρηση αυτής της κίνησης από τον ίδιο προς το Θεό, από το κτιστό στο Άκτιστο. Αυτό λοιπόν απαιτεί για την πραγμάτωσή του, όχι απλά και μόνο τη χρήση ενός θεωρητικού υπόβαθρου, αλλά την έμπρακτη αξιοποίηση των πνευματικών και ηθικών δυνάμεων και αξιών με τα οποία έχει προικίσει ο Θεός τον άνθρωπο. Έτσι θα μιμηθεί το Δημιουργό και πρότυπό του, ο Οποίος κατέχει αυτές τις αρετές σε μέγιστο και υπερτέλειο βαθμό. Είναι ο μόνος τρόπος δια του οποίου θα αποκατασταθεί η «δημιουργική τάξη», η επαναφορά της προπρωτικής κατάστασης του ανθρώπου¹. Μην ξεχνάμε άλλωστε, ότι ως κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσιν Θεού δημιούργημα έχει μέσα του «δυνάμει» όλη την ομοούσια ανθρωπότητα, αλλά και ολόκληρη την κτίση. Οπότε η σωτηρία ή η απώλειά του, συνδέεται με την αντίστοιχη ολόκληρης της δημιουργίας. Αγκαλιάζοντας λοιπόν τον άλλο και την κτίση ολόκληρη, καθίσταται πραγματικό κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσιν Θεού δημιούργημα και οδηγείται προς Αυτόν, επιτυγχάνοντας τον αρχικό, αλλά και απώτερο σκοπό του².

Η επίτευξη λοιπόν του «καθ' ομοίωσιν» επιτάσσει από τον άνθρωπο αλλαγή τρόπου ζωής, πνευματική μεταστροφή και εσωτερική μεταμόρφωση. Επιβάλλεται να μεταβάλει το «πονηρότατον» του εαυτού του σε ή-

¹. ΣΤ. Ε. ΚΑΛΑΝΤΖΑΚΗ, *Η θεολογία της δημιουργίας στην Π.Δ, όπ. π.,* σελ. 194.

². Γ. ΜΑΝΤΖΑΡΙΔΗ, *Το πνεύμα της Χριστιανικής Ηθικής, Θεολογία τ. 3/2011,* σελ. 49

μερο, αγαθό και πράο¹, ώστε να καταφέρει να επιτύχει αυτή τη μίμηση του Θεού. Πρέπει διαρκώς να ανακινεί στο νου του την ελαχιστότητα του έναντι του Θεού, αλλά συνάμα να αντιληφθεί και την άπειρη αγάπη Αυτού, ο Οποίος αφού βρει πρόσφορο έδαφος θα γίνει σύμμαχος στην προσπάθεια ανόρθωσης του εκπεσόντος ανθρώπου². Η προσπάθεια αυτή έχει δυναμικό χαρακτήρα. Ξεκινάει από το «είναι» του «κατ' εικόνα», δηλαδή από τα ίδια εκείνα τα χαρίσματά του, σωστά αξιοποιημένα, συνεπικουρούμενα από τη χάρη του Θεού και καταλήγει στο «δυνάμει είναι» του «καθ' όμοίωσιν». Αυτό σημαίνει ότι βασική προϋπόθεση για το σκοπό αυτό, είναι η καθ' εαυτόν πνευματική προσπάθεια και η μίμηση της αρετής και του αγαθού της φύσεως του ίδιου του Θεού, αλλά και του ήμερου και του πράου Αυτού³. Όμως εξίσου σημαντική με την πνευματική προσπάθεια, είναι η βιωτή, η ενάρετη διαγωγή του ανθρώπου. Αυτή πρέπει να διακατέχεται, να είναι διαποτισμένη με τα χαρακτηριστικά που μας διδά-

¹. «...το δέ, Καθ' όμοίωσιν, τό ήμερον είναι και πράον, και εις δύναμιν εξομοιοῦσθαι τῷ Θεῷ κατά τόν τῆς ἀρετῆς λόγον», *Εἰς τήν Γένεσιν, Λόγος Γ', PG 54, 591α.*

². «Ὁ γάρ ταῦτα διηνεκῶς στρέφων ἐν τῇ διανοίᾳ τῇ ἑαυτοῦ, καί τήν μέν οἰκείαν εὐτέλειαν καταμανθάνων μετὰ ἀκριβείας, ἐννοῶν δέ τήν ἄφατον καί ὑπερβάλλουσαν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν, καί ὁπως οὐ πρός ἀξίαν τῶν ἡμαρτημένων ὑφ' ἡμῶν, ἀλλά πρός τήν οἰκείαν ἀγαθότητα ἀφορῶν, οὕτω τά καθ' ἡμᾶς οἰκονομεῖ, συστέλλεται τήν διάνοιαν, συντριβεται τόν λογισμόν, πάντα τῷ φον καί ἀπόνειαν καταστέλλει, μετριάζειν μανθάνει, ὑπερορᾶν τῆς δόξης τοῦ παρόντος βίου, καταγελαῖν πάντων τῶν ὀρωμένων, φαντάζεσθαι τά μέλλοντα ἀγαθά, καί τήν ζωήν τήν ἀτελεύτητον, καί πέρας οὐκ ἔχουσιν», *Εἰς τήν Γένεσιν, Ὁμιλία Θ', PG 53, 80ε.*

³. «Ὡσπερ Εἰκόνα εἶπε τήν τῆς ἀρχῆς δηλῶν εἰκόνα, οὕτω καί Ὁμοίωσιν, ὥστε κατά δύναμιν ἀνθρωπίνην ὁμοίως ἡμᾶς γίνεσθαι Θεῷ, κατά τό ήμερον λέγω καί πράον εξομοιοῦσθαι αὐτῷ», *Εἰς τήν Γένεσιν, Ὁμιλία Θ', PG 53, 78γ.*

σκει ο Κύριος, δηλαδή την ανεξικακία, τη χρηστότητα, τη φιλαλληλία, την αμνησικακία, την κατακράτηση των παθών και της αμαρτίας, αλλά και άλλων αρετών¹.

Όλη αυτή η διαδικασία ουσιαστικά είναι μια εσωτερική διεργασία του ανθρώπου, η οποία εξέρχεται στην πορεία. Στην πραγματικότητα επιτυγχάνεται εφαρμογή της θεωρίας στην πράξη. Η πορεία αυτή είναι εξελικτική, αφού με την επανενεργοποίηση, μέσω του αυτεξούσιου, των εσωτερικών χαρισμάτων και δυνάμεών του, θα καταφέρει και πάλι, έπειτα από την πτώση και απομάκρυνση από το Θεό, την πραγμάτωση της έμφυτης αυτής τάσης προς ηθική τελείωση. Χαρακτηριστικά λέει ο Άγιος Γρηγόριος Νύσσης «Ἐχω οὖν ἐν τῇ κτίσει τό κατ' εἰκόνα· γίνομαι δέ τῇ προθέσει, καί καθ' ὁμοίωσιν».² Η διαδικασία αυτή συνιστά την εξελικτική πορεία από το «κατ' εἰκόνα», στο «καθ' ὁμοίωσιν»³, με δυνατότητα περαιτέρω προόδου της φυσικής αυτής καταστάσεως του ανθρώπου, η οποία μπορεί να γίνει κτήμα - πραγματικότητα, με την αξιοποίηση των φυσικών ανθρωπίνων χαρισμάτων. Συγκεκριμένα του λογικού νου και της ελεύθερης βούλησης, τα οποία εξάλλου συνιστούν το χαρακτήρα του «κατ' εἰκόνα», συνεπικουρούμενα παράλληλα όπως προαναφέραμε της Θείας χάριτος. Ας μην ξεχνάμε επίσης, ότι ο άνθρωπος δεν πλάσθηκε τέλειος, γιατί αυτό συνιστά απολυτότητα και ισχύει μόνο για το Θεό. Μετέχει σχετικώς στην τελειότητα, με τη δυνατότητα να προσεγγίσει την κατάσταση αυτή μέσω

¹. ΣΤ. Ε. ΚΑΛΑΝΤΖΑΚΗ, *Η θεολογία της δημιουργίας στην Π.Δ*, όπ. π., σελ. 195.

². ΓΡ. ΝΥΣΣΗΣ, *Εἰς τά τῆς Γραφῆς ῥήματα ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν*, PG 44, 273D.

³. ΣΤ. Ε. ΚΑΛΑΝΤΖΑΚΗ, *Η θεολογία της δημιουργίας στην Π.Δ*, όπ. π., σελ. 196.

της αξιοποίησης των θείων χαρισμάτων¹. Έτσι θα συνειδητοποιήσει το μεγαλείο και την εξέχουσα θέση που κατέχει στην κτίση, θα αντιληφθεί ότι δεν αποτελεί απλά ένα μέρος του κόσμου, αλλά ότι έχει την ευθύνη για την ιστορία του, αλλά και του κόσμου, ως κυρίαρχος αυτών².

Σε κάθε περίπτωση η ανοδική πορεία προς το καθ' ομοίωσιν διεκόπη λόγω της αμαρτίας και της ελεύθερης επιλογής του ανθρώπου να διακόψει τη σχέση του με το Θεό. Κλονίστηκε άμεσα η υπάρχουσα στον κόσμο αρμονία και ο άνθρωπος εξασθένησε ως προς την εξουσία³, τη δικαιοσύνη⁴, η οποία πλέον σε πολλές περιπτώσεις εκλείπει και τέλος οπωσδήποτε την αγάπη, η οποία ως Θείας φύσεως πραγματικότητα, καθιστά τον άνθρωπο κοινωνό του ανθρωπίνου είδους, αλλά και του ίδιου του Θε-

1. ΙΩ. ΡΩΜΑΝΙΔΗ, *Το προπατορικό αμάρτημα*, όπ. π., σελ. 153.

2. ΘΕΟΔ. ΖΗΣΗ, *Η σωτηρία του ανθρώπου και του κόσμου κατά τον Άγιον Ιωάννην Χρυσόστομον*, όπ. π., σελ. 67.

3. «Ἐπειδὴ δὲ τῆς παρῤῥησίας ἐξέπεσε διὰ τὴν παρακοήν, καὶ τὰ τῆς ἀρχῆς ἠκρωτηριάσθη. Ὅτι γάρ ὑποτεταγμένα ἦν ἅπαντα τῷ ἀνθρώπῳ, ἀκουσον τῆς Γραφῆς λεγούσης· Ἦγαγε, φησί, τὰ θηρία καὶ πάντα τὰ ἄλογα πρὸς τὸν Ἀδάμ, ἰδεῖν τί καλέσει αὐτά. Καὶ ὄρων πλησίον αὐτοῦ γινόμενα τὰ θηρία οὐκ ἀπεπήδησεν, ἀλλὰ καθάπερ τις δεσπότης δούλοις ὑποκειμένοις ὀνόματα ἐπιτιθεῖς, οὕτως ἅπασι τὰς προσηγορίας ἐπέθηκεν· Καὶ πᾶν ὃ ἐκάλεσεν αὐτό, φησὶν, Ἀδάμ τοῦτο ὄνομα αὐτῷ· καὶ τοῦτο γάρ δεσποτείας σύμβολον...Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ ἀμαρτία εἰσῆλθεν, ἀφηρέθη λοιπὸν καὶ τὰ τιμῆς, καὶ τὰ τῆς ἐξουσίας», *Εἰς τὴν Γένεσιν*, Ὁμιλία Θ, PG 53, 79δ.

4. «Ὅταν γάρ και παρακούοντες οἱ ἄνθρωποι, καὶ μὴ παρακούοντες τῆς αὐτῆς ἀπολαύωσι τιμῆς, παιδοτριβοῦνται πρὸς πονηρίαν μᾶλλον, καὶ οὐ ταχέως ἀφίστανται τῆς κακίας. Εἰ γάρ και νῦν φόβων, καὶ τιμωριῶν, καὶ κολάσεων ἐπικειμένων οὐκ ἀνέχονται σωφρονεῖν, τίνες ἂν ἦσαν, εἰ μηδὲν ἐπασχον ὑπὲρ ὧν ἐπλημμέλουν δεινῶν; Ὡστε κηδόμενος ἡμῶν καὶ φροντίζων ἐξέβαλεν ἡμᾶς τῆς ἀρχῆς», *Εἰς τὴν Γένεσιν*, Ὁμιλία Θ', PG 53, 79δ.

ού. Η εικόνα παρέμεινε εξασθενημένη και αμαυρωμένη πάνω του. Παρόλα αυτά η αγάπη και η δοθείσα τιμή του Θεού προς αυτόν καθώς και η εξουσία που του παρείχε παρέμειναν σταθερές και αναλλοίωτες¹. Ο Θεός συνεχώς κατά τη διάρκεια της ιστορικής πορείας ενεργούσε υπέρ του πλάσματός του. Η αγάπη Του εκδηλώθηκε χωρίς φειδώ και με τέτοιο τρόπο ώστε με την Θεία ενανθρώπηση, την εκπλήρωση δηλαδή της Θείας υποσχέσεως - οικονομίας, η οποία «πάσης οικονομίας κεφάλαιον ἐστί»², θα οδηγήσει τον άνθρωπο να καθίσει και πάλι στα δεξιά του Θεού, στη θέση για την οποία ήταν εξαρχής πλασμένος και προορισμένος³. Ο άγιος πατέρας χωρίς να παραβλέπει και να παραθεωρεί τις ολέθριες συνέπειες της πτώσης, δηλαδή τη συνολική διαταραχή στην ζωή του ανθρώπου, δείχνει αισιοδοξία και ελπίδα σε ότι αφορά τις δυνατότητές του για την πορεία

¹. «Εἰ γάρ, καί τῆς ἐντολῆς παραβαθείσης ὑπό τοῦ ἀνθρώπου, ἡ τιμή ἢ δοθεῖσα αὐτῷ ἀκίνητος ἔμεινεν, οὐκ ἂν ἀνέστη ῥαδίως ἀπό τοῦ πτώματος», *Εἰς τὴν Γένεσιν*, Ὁμιλία Θ, 4, PG 53, 79δ.

². «Τίνος δε ἐνεκεν Βίβλον αὐτὴν γενέσεως καλεῖ Ἰησοῦ Χριστοῦ; Καίτοιγε οὐ τοῦτο ἔχει μόνον τὴν γέννησιν, ἀλλὰ πᾶσαν τὴν οἰκονομίαν. Ὅτι πάσης τῆς οἰκονομίας τό κεφάλαιον τοῦτο, καί ἀρχή καί ρίζα πάντων ἡμῖν τῶν ἀγαθῶν γίνεται», *ΙΩ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Υπόμνημα εἰς τὸν ἅγιον Ματθαῖον τὸν Εὐαγγελιστὴν*, Ὁμιλία Β', 3, PG 57, 27.

³. «Τίς ποτε ἄρα ἐστὶν ὁ δημιουργεῖσθαι μέλλων, ὅτι τοσαύτης ἀπολαύει τιμῆς; Ἄνθρωπος ἐστὶ, τό μέγα ζῶον καί θαυμαστόν, καί τῆς κτίσεως ἀπάσης τῷ Θεῷ τιμιώτερον, δι' ὃν οὐρανός καί γῆ καί θάλαττα καί τό λοιπόν ἅπαν τῆς κτίσεως σῶμα· ἄνθρωπος, οὐ τῆς σωτηρίας οὕτως ὁ Θεός ἠράσθη, ὡς μηδέ τοῦ Μονογενοῦς φείσασθαι δι' αὐτόν· οὐ γάρ ἀπέστη πάντα ποιῶν καί πραγματευόμενος, ἕως αὐτόν ἀναγαγόν ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ ἑαυτοῦ. Καί βοᾷ Παῦλος λέγων· Συνήγειρε καί συνεκάθισεν ἡμᾶς ἐν δεξιᾷ ἑαυτοῦ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ», *ΙΩ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς τὴν Γένεσιν, Λόγος Β'*, PG 54, 587-588α.

του προς το καθ' ομοίωσιν, προς τον προσορισμό του, που τώρα πλέον είναι ορθάνοιχτος¹.

¹ Κ. ΚΟΡΝΙΤΣΕΣΚΟΥ, *Ο ανθρωπισμός κατά τον ιερόν Χρυσόστομον*, όπ. π., σελ. 57.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ολοκληρώνοντας αυτή την εργασία, προσπαθήσαμε μέσα στα περιορισμένα πλαίσια των αφιερωμένων Εις την Γένεσιν Ομιλιών και Λόγων του Αγίου Ιωάννου του Χρυσόστομου, να ασχοληθούμε αρχικά με τον τρόπο δημιουργίας του ανθρώπου. Στη συνέχεια αλιεύσαμε το νόημα και το περιεχόμενο που δίνεται από τον ιερό συγγραφέα στους όρους «κατ' εικόνα καί καθ' όμοίωσιν Θεοῦ», όροι που αναφέρονται στη δημιουργία και τη φύση του ανθρώπου. Περιορισμένο μεν το πεδίο έρευνας, αλλά μεστό νοημάτων, αφού ο Χρυσόστομος με απλό και άμεσο λόγο, χρησιμοποιώντας παράλληλα πολλά παραδείγματα από την καθημερινή ζωή, διασαφηνίζει με μεγάλη επιτυχία το περιεχόμενό τους, χωρίς μάλιστα να ξεφεύγει σε παρερμηνείες, ή να αλλοιώνει το νόημά τους. Πατάει θα λέγαμε γερά πάνω στην πατερική παράδοση, την οποία συνδιαμορφώνει με τους άλλους μεγάλους πατέρες της Εκκλησίας. Είναι εντυπωσιακό μάλιστα το γεγονός, ότι ουσιαστικά συμπίπτει η πατερική θεολογία και παράδοση, όσον αφορά την ερμηνεία της Αγίας Γραφής. Υπάρχουν κάποτε μικρές αποκλίσεις, πράγμα που δείχνει ότι πέρα από την βαθιά γνώση των ιερών κειμένων, απαραίτητο είναι και το βίωμα των λόγων αυτών από τους φωτισμένους πατέρες των πρώτων αιώνων, αλλά και τους κατοπινούς.

Αναδεικνύεται λοιπόν το νόημα των όρων αυτών με τέτοιο τρόπο ώστε να καταστεί αντιληπτό, ότι αποτελούν στοιχεία ζωτικής σημασίας και ύπαρξης για τον όλο άνθρωπο, δοσμένα εξαρχής ως προίκα από το Θεό. Στην πορεία, αυτός θα καταχραστεί τα χαρίσματα που ανήκουν στη σφαίρα του «κατ' εικόνα», δηλαδή το λογικό και το αυτεξούσιο, τα οποία παρόλα αυτά δεν του αφαιρέθηκαν με την πτώση των πρωτοπλάστων, αλλά ατόνησαν. Θα απωλέσει έτσι το μέγιστο δώρο, το «καθ' όμοίωσιν», γεγονός που του στερεί προσωρινά την κοινωνία με το Θεό. Συνεπώς α-

πειλείται η ίδια του η ύπαρξη. Πρέπει να γίνει κατανοητό, ότι αφού ο άνθρωπος είναι φτιαγμένος «κατ' εικόνα και καθ' όμοίωσιν Θεού», είναι «καταδικασμένος», να βρίσκεται σε συνεχή συμπόρευση και σχέση με Αυτόν. Αυτή η σχέση είναι που τον κάνει να ξεχωρίζει από όλη την υπόλοιπη κτίση και συνεπώς τον κάνει κυρίαρχο επ' αυτής, ένα «μικρόθεο» για τον κόσμο.

Ξεκινώντας λοιπόν την παρούσα προσπάθεια, στο πρώτο κεφάλαιο κρίναμε καλό να ασχοληθούμε με την κοσμολογία και την ανθρωπολογία γενικά του ιερού συγγραφέως, αφού έπρεπε να διασαφηνίσουμε τα πλαίσια μέσα στα οποία κινείται αυτός, όσον αφορά τη διδασκαλία του επί της δημιουργίας. Είδαμε τη σχέση του δημιουργημένου πρωτύτερα κόσμου με τον κυρίαρχο έπειτα άνθρωπο, ο οποίος κείται ως κορωνίδα αυτού, μέσα από πολύ όμορφες και παραστατικές σκηνές. Προετοιμάζεται η είσοδος του με λαμπρό τρόπο, καθώς η είσοδος ενός βασιλέα σε μια πόλη, για να φανεί η οργανική σχέση μεταξύ των απλών κτισμάτων με το κορυφαίο εξ' αυτών, το οποίο είναι πλασμένο «κατ' εικόνα και καθ' όμοίωσιν Θεού», τον άνθρωπο. Αυτός, ως εικόνα Θεού, είναι πλασμένος να συντηρεί και να φυλάσσει τον κόσμο, καθώς και ο ίδιος ο Δημιουργός είναι αφοσιωμένος διηλεκώς σε αυτό το σκοπό, εξαιτίας της άπειρης αγάπης του γι' αυτόν, η οποία αποτελεί το υπόδειγμα για τον άνθρωπο.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, εξειδικεύουμε την έννοια της «κατ' εικόνα Θεού» δημιουργίας του ανθρώπου. Δηλαδή, πώς αντιλαμβάνεται αυτόν τον όρο ο ιερός Χρυσόστομος, τι σημαίνει αυτό για τον άνθρωπο, τι χαρακτηριστικά του προσδίδει και ποιος ο σκοπός του. Θα δούμε πολύ γρήγορα, ότι η ομοιότητα σε καμία περίπτωση δεν είναι υλικής – κατασκευαστικής φύσεως. Πρόκειται για ομοιότητα παροχής χαρισμάτων και ιδίως μέσω των Θεϊκών αυτών δωρεών, παροχής εξουσίας επί του κόσμου στο πρότυπο της εξουσίας του Δημιουργού επί των δημιουργημάτων. Θα κατανοήσουμε βέβαια, ότι αυτή η εξουσία δεν έχει τη σημερινή έννοια της

εξουσίας – καταπίεσης, αλλά περισσότερο του σεβασμού και της φροντίδας, με πρότυπο πάντα την εξουσία του Θεού. Κατά συνέπεια, αυτή προεκτείνεται και σε κάθε είδους σχέση του ανθρώπου, επί παραδείγματι στη σχέση των δύο φύλων, ανδρός και γυναικός, στη σχέση με τη φύση κ.α.

Είναι σημαντικό επίσης να τονίσουμε, ότι παρόλο που παύει το δημιουργικό έργο του Θεού, δεν σημαίνει ότι παύει και η ύπαρξη των δωρεών που Εκείνος παρέδωσε στην κτίση, αλλά συντηρούνται διαμέσου των Θείων ενεργειών. Κατά συνέπεια, αν και ο άνθρωπος απομακρύνεται από το Θεό, εκείνος δεν του στερεί τα στοιχεία που τον συνδέουν με Αυτόν και που θα τον οδηγήσουν και πάλι στην επίτευξη του «καθ' όμοίωσιν». Ζωτανό παράδειγμα επ' αυτού είναι το πλήθος των Αγίων, οι οποίοι αξιοποιώντας το «κατ' εικόνα» στοιχείο της ανθρώπινης φύσεως, ως φορείς των Θείων χαρισμάτων, κατορθώνουν τη θέωση, το «καθ' όμοίωσιν». Σημαντικό είναι επίσης να καταλάβουμε, ότι όλα αυτά μεταδίδονται στον άνθρωπο πνευματικά. Μόνο στον άνθρωπο από όλη την κτίση μεταδίδεται «πνοή ζωής», δηλαδή διενεργείται η μετάδοση της Θείας εικόνας και χάριτος σε αυτόν δια εμφυσήματος, το οποίο του δίνει όχι μόνο τη ζωή, αλλά και τα χαρίσματα που προείπαμε. Δεν πρέπει όμως να παραβλέψουμε και τη θέση της γυναίκας, όσον αφορά τη μετοχή της στη Θεϊκή εικόνα, η οποία είναι ισάξια με τον άνδρα και χωρίς διάκριση. Αυτό φαίνεται λογικό σήμερα, αλλά σε άλλες εποχές και δη στην εποχή του Αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου, φάνταζε παράλογο ή ακόμα και αδύνατο, αφού η γυναίκα θεωρούνταν κατώτερης φύσεως.

Στο τρίτο κεφάλαιο, το θέμα μας είναι η έννοια του «καθ' όμοίωσιν», το οποίο είναι και το ζητούμενο στη μεταπτωτική πορεία του ανθρώπου. Μπορεί να υπάρχει εγγενώς εμφυτευμένο στον άνθρωπο, να ζει δηλαδή «*ἐν τῇ αγιότητι τοῦ Θεοῦ*», αλλά αδρανοποιείται μετά την πτώση. Είναι λοιπόν στην ευχέρειά του, να αξιοποιήσει τα χαρίσματα που του δίνονται από τον Δημιουργό, ώστε να το ενεργοποιήσει πάλι. Πρότυπό του λοιπόν

και σύμμαχος σε αυτή την προσπάθεια είναι ο ίδιος ο Θεός και ιδίως το δεύτερο πρόσωπο της Αγίας Τριάδας, ο σαρκωμένος Θεάνθρωπος Χριστός, ο Οποίος ουσιαστικά δίνεται στον άνθρωπο, για να μπορέσει ο άνθρωπος να γίνει «θεός». Τόση είναι η αγάπη Του γι' αυτόν, που θυσιάζεται για να υπερασπιστεί την ελευθερία του να επιλέξει την κατεύθυνση της πορείας του. Αυτή δεν μπορεί να είναι άλλη παρά μόνο η επιδίωξη της ζωής, δια της θεώσεως, της μετοχής στο Θείο. Απαραίτητη λοιπόν, πέρα από τη Θεία συγκατάβαση η οποία δείχνει το δρόμο, είναι η ατομική επιλογή (λογικότητα, ελεύθερη βούληση) και προσπάθεια προς την κατεύθυνση αυτή.

Συνοψίζοντας όλα τα παραπάνω, θα λέγαμε ότι το γεγονός της ίδιαις της δημιουργίας του ανθρώπου, καθώς και το ότι είναι πλασμένος «κατ' εικόνα» και «καθ' ομοίωσιν» Θεού, τον καθιστά μοναδικό και εξέχον δημιούργημα μέσα στην κτίση. Είναι απαραίτητο να αντιληφθούμε τί σηματοδοτεί η πραγματικότητα αυτή για τον ίδιο. Φανερώνει κατ' αρχάς την άπειρη αγάπη και το έλεος, που είναι ιδιον της φύσεως του Θεού, προς όλη τη δημιουργία, την οποία και συντηρεί. Φανερώνει όμως και την άπειρη αγάπη Του ιδιαίτερος προς τον άνθρωπο, τον οποίο όχι μόνο δημιουργεί και τον τοποθετεί ως κορωνίδα της κτίσεως, αλλά τον καθιστά και κοινωνό της φύσεως Του, αφού τον «κατασκευάζει» «κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσιν» Του. Ουσιαστικά του αναθέτει τη συνέχιση του Θεϊκού έργου μετά το τέλος της δημιουργίας, τον θεωρεί συνεργάτη, συμμετόχο και συνεχιστή στο δημιουργικό Του έργο. Γι' αυτό το λόγο, του δίνει εξουσία να άρχει επί του κόσμου, στοιχείο που θα απωλέσει εξαιτίας της παρακοής και της πτώσης και θα τον κάνει να αδρανοποιήσει πρόσκαιρα, τα Θεία χαρίσματα και κυρίως, να χάσει την κοινωνία με το Δημιουργό του. Δίνεται όμως η δυνατότητα πάντα, όλα αυτά τα χαρίσματα, να έλθουν και πάλι στην επιφάνεια και αφού αξιοποιηθούν σωστά, να κερδίσει ξανά τη θέση του κοντά στο Θεό. Δεν είναι τυχαίο, ότι ο Άγιος Ιωάννης ο Χρυσό-

στομος, αλλά και πολλοί άλλοι Πατέρες και θεολόγοι της Εκκλησίας, επιμένουν ιδιαίτερος στην κατανόηση της έννοιας της «κατ' εικόνα καί καθ' ομοίωσιν Θεού» δημιουργίας του ανθρώπου, γιατί ουσιαστικά αποτελεί το θεμέλιο λίθο της ύπαρξής του. Πρέπει να κατανοηθεί ότι μόνο ο άνθρωπος αποτελεί μια μικρή εικόνα του Θεού. Το γεγονός αυτό αποτελεί μέγιστη τιμή γι' αυτόν, αλλά συνάμα του δημιουργεί και υποχρεώσεις, οι οποίες αν δεν υφίστανται, εντέλει αυτό καθίσταται καταστροφικό για την ίδια του τη φύση, αλλά και για ολόκληρη την κτίση. Μην αντιλαμβανόμενος τη θέση του, άρα και τη σχέση του με τον κόσμο αλλά και το Θεό, στην πράξη αυτοκαταστρέφεται.

CONCLUSIONS

In conclusion, we have tried in the limited contexts, dedicated to the Genesis Homilies of St. John Chrysostom, to catch the meaning of human creation and content given by the holy writer about "*our image and likeness*", terms referring to the creation and nature of man. Although the field of research is limited, it is full of meanings. Chrysostom, with a simple and direct speech, using parallels and examples from everyday life, successfully clarifies their content, without misinterpretations, or altering their meaning, but he stays firmly on the Patristic tradition, which forms with the other great fathers of the church. It is impressive indeed that the Patristic theology and tradition coincides, with the interpretation of the Holy Bible, with slight deviations, which shows beyond the profound knowledge of the holy texts, the experience of these words by the enlightened Fathers of the first centuries, but also the later ones.

So, the meaning of these terms is highlighted in such a way, that it becomes clear that they are elements of vital importance and existence for the whole human being, given from the beginning as a dowry from God. In the process, he will abuse the gifts that they belong to the realm of the "*icon*", that is, the logical and the independence, which however were not taken away from him with the fall of the Protoplasts, but weakened. He will thus lose the greatest gift, the "*likeness*", which temporarily deprives him of communion with God. Therefore, its very existence is threatened. It must be understood, that since man is made "*in the image and likeness of God*", he is "condemned", to be in constant communion and relationship with him. It is this relationship that makes him stand out from all the rest of the creation and therefore makes him a dominant "little-god" for the world.

Beginning with the present effort, in the first chapter we considered to be useful a dealing with cosmology and anthropology in general of the holy

writer, since we had to clarify the contexts in which he moves in terms of his teaching about creation. We saw the relationship of the firstly created world, with the secondly created dominant man, who is the crown of this creation, with incredibly beautiful and vivid scenes. His entrance is prepared in a brilliant way, as the entry of a king into a city, in order to show the organic relationship between the simple buildings, with the top of them, human, who is made "*in the image and likeness of God*". As an image of God, he is created to preserve and guard the world, as the Creator himself is constantly devoted to this purpose, because of his infinite love for it, which is the model for man.

In the second chapter, we specialize in the concept of "*by image of God*" creation of human. That is, how this term is understood by sacred Chrysostom, what this means for human, what characteristics it gives him and what its purpose is. We will soon see that the resemblance is by no means material - constructive in nature, but in the provision of gifts and especially through these divine gifts, provides authority over the world in the model of the Creator's authority over the creation. We will understand, of course, that this power does not have the current meaning of power – oppression, but it has the meaning of respect and care, having always as a model, the authority of God. Consequently, this power extends to all kinds of human relationships, for example the relationship between the sexes, man and woman, the relationship with nature, etc.

It is also important to emphasize that although the creative work of God ends, the gifts He has given to the creation still exist and are maintained through his divine actions. Consequently, although man turns away from God, He does not deprive him of the elements that connect him, with God and which will lead him again to the achievement of "*in the likeness of God*". A vivid example of this, is the multitude of Saints, who, as carriers of divine gifts, take advantage of the "*by image of God*", element of human nature. In this way they manage the theosis, "*the likeness of God*". It is Also important to

understand that all of these are transmitted to humans spiritually. Only in humans from all the creation is the " *breath of life*" transmitted. That is the transmission firstly of the Divine image and secondly of the grace to him by means of a breath, which gives him not only life, but also the gifts that we have foretold. However, we must not overlook the equal position of the woman, as far as her participation in the Divine image is concerned, without discrimination to the man. That may sound logical nowadays, but in other times, especially in the time of St. John Chrysostom, it seemed absurd or even impossible, since the woman was considered inferior in nature.

In the third chapter, our subject is the notion of " *the likeness of God*", which is the question of the post-declining course of man. Living in the "holiness of God" may be inherently implanted in humans, but be inactivated, after the fall. Consequently, it is up to him to make a good use of the gifts given to him by the Creator, so that he can reactivate it. So, his role model and ally in this effort is God himself, and particularly, the second person of the Holy Trinity, the incarnate God-man Jesus Christ, who is given to man, to enable him become "God". He loves man so much, that sacrifices himself to defend his freedom, to choose the direction of his course, which cannot be other, than the pursuit of life, through deification, the share to God. We must not forget that apart from the Divine condescension, which shows the way, the individual choice, (rationality, free will) and the effort towards this direction is also a necessity.

Summarizing all the above, we would say that the fact of man's creation, as well as the fact that he is created « *by image and in the likeness of God* », makes him unique and prominent within God's creation. It is necessary to perceive what this reality signifies for him. It reveals, first of all, the infinite love and mercy of the very nature of God, towards all creation, which preserves, but especially towards man, whom not only creates and places as the crown of the creation, but also by making him social of His nature, since He

"manufactures" him, "*by image and in the likeness of Him*". Essentially, He entrusts him with the continuation of the Divine work, after the end of creation, he considers him a partner, a participant, and a continuer in His creative work. That is why, He gives him the power to rule over the world, a clue that will lose because of his disobedience and the fall and will make him temporarily inactivate, the Divine gifts, and most importantly, to lose communion with his Creator. However, it is always possible all these gifts come back to the surface and after being properly exploited, to regain his position close to God. It is no coincidence that St. John Chrysostom and many other Fathers and theologians of the Church, insist in particular on the understanding of the concept, "*by image and in the likeness of God*", creation of human, because it is essentially the cornerstone of his existence. It must be understood that only man, is a small image of God, which is a great honor for him, but at the same time, this fact creates obligations, which, if they do not exist, eventually all this, becomes a disaster for his own nature, but also for the whole creation. Not realizing his position, and therefore his relationship with the world and God, in fact destroys himself.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α΄: ΠΗΓΕΣ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, Κατά Ἀρειανῶν, PG26, 12-526.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, Επιστολή προς τον Αλέξανδρο Κωνσταντινουπόλεως, PG18, 547-572.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ, Εἰς τὴν Ἑξαήμερον, Ὁμιλίαι Θ', PG29, 3-208.

Ὅροι κατὰ πλάτος ἐρωτήσεις NE', PG31, 905-1052.

Περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου κατασκευῆς, Λόγοι Β', PG30, 9-62.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΣΕΛΕΥΚΕΙΑΣ, Λόγος Β', Εἰς τὸν Ἀδάμ, PG85, 37-49.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, Εἰς τὰ τῆς Γραφῆς ῥήματα, ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέρα καὶ ὁμοίωσιν, Λόγοι Β', PG44, 257-298.

Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου Κεφάλαια Α', PG44, 123-256.

ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ ΚΥΡΟΥ, Εἰς τὰ ἄπορα τῆς θείας Γραφῆς κατ' ἐκλογὴν, ἐρωτήσεις ΡΙ', PG80, 75-226.

ΙΩΑΝΝΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ, Ἐκδοσις Ἀκριβῆς τῆς Ορθοδόξου Πίστεως, PG94, 789-1228.

ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς τὴν Γένεσιν, Λόγοι Θ', PG54, 581-630.

Εἰς τὴν Γένεσιν, Ὁμιλίαι ΕΖ', PG 53, 21-385, PG54, 387-580.

Εἰς νεωτέραν χηρεύσασαν, PG48, 599-610.

Ὑπόμνημα εἰς Ἰωάννην, Ὁμιλίαι ΠΗ', PG59, 23-482.

Ὑπόμνημα εἰς τὸν ἅγιον Ματθαῖον τὸν Εὐαγγελιστὴν, Ὁμιλίαι Γ', PG57, 13-472, PG 58, 471-794.

Ἑρμηνεία εἰς τὴν πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολήν, Ὁμιλίαι ΛΔ', PG63, 9-236.

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ, Λόγος προτρεπτικός προς Έλληνας, PG8, 49-246.

Στρωματείς, Λόγος Β', PG8, 929-1098.

ΠΑΛΛΑΔΙΟΥ, Διάλογος, PG47, 5-82

ΣΕΒΗΡΙΑΝΟΥ ΓΑΒΑΛΩΝ, Εἰς τὴν Δημιουργίαν τοῦ κόσμου, Λόγοι ΣΤ', PG56, 429-500.

ΣΩΖΟΜΕΝΟΥ, Εκκλησιαστική Ιστορία, PG67, 853-1630

ΦΩΤΙΟΥ, Ἀμφιλόχεια, PG101, 45-1172

Β': ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

ALTANER B., *Patrologie*, Freiburg 1960.

ΑΝΔΡΙΟΠΟΥΛΟΥ Π., «Ἀνάγνωση, κατανόηση καὶ διδασκαλία τῆς Ἀγ. Γραφῆς», ἀπό τό Χρυσόστομικό Συμπόσιο, *Ἡ προσωπικότητα καὶ ἡ θεολογία Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσόστομου*, Ἀποστολική Διακονία, Αθήνα 2007.

BACCOU R., *Histoire de la Science Grecque. De Thales a Socrate*, Paris Vie 1951.

ΒΕΛΛΑ ΒΑΣ., *Ἀπάνθισμα Ρητῶν 2*, Ἀποστολική Διακονία, Αθήνα 1996.

- *Ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὴν Παλαιάν Διαθήκην*, Αθήναι 1950.

ΧΑΤΖΗΩΑΝΝΟΥ ΔΗΜ., *Αἱ κοσμοθεωρητικαὶ ἀπόψεις του Χρυσόστομου ἐν σχέσει πρὸς τὰς ἀντιλήψεις των ἱστορικῶν του σοσιαλισμοῦ M. Beer, R. Pohlmann, καὶ ἄλλων*, Αθήναι 1948.

ΧΡΗΣΤΟΥ ΠΑΝ., *Ἑλληνική Πατρολογία Τόμος Δ', Περίοδος Θεολογικῆς ἀκμῆς Δ' καὶ Ε' αἰῶνες*, Θεσσαλονίκη 2006

ΕΝΙ ΙΟΥΛΙΑΝ, *Το μυστήριον του Χριστοῦ*, Θεσσαλονίκη 2010.

ΦΕΙΔΑ ΒΛ., *Εκκλησιαστική Ιστορία Α'*, Αθήνα 1997.

ΦΙΛΙΑ Ν. ΓΕΩ., *Λειτουργική «Ἡ θεία Ευχαριστία μέχρι το 15^ο αἰῶνα»*, Τόμος Β', Γρηγόρη, Αθήνα 2016.

ΦΟΥΝΤΑ ΙΕΡ., *Ἡ Παλαιά Διαθήκη. Τόμος 1: Γένεση*, Αθήνα 2002.

- «Ο ιερός Χρυσόστομος ως ερμηνευτής», από τό Χρυσοστομικό Συμπόσιο, *Η προσωπικότητα και η θεολογία Αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου*, Αποστολική Διακονία, Αθήνα 2007.

ΓΑΛΑΝΗ ΙΩ. *Η σχέση ανθρώπου και κτίσεως κατά την Κ.Δ.*, ΑΠΘ: Υπ. Εκδόσεων, Θεσσαλονίκη 2004.

ΚΑΛΑΝΤΖΑΚΗ ΣΤ., *Η θεολογία της δημιουργίας στην Π.Δ*, Γράφημα, Θεσσαλονίκη 2016.

- *Οι περί του πνεύματος αντιλήψεις της Π. Διαθήκης*, ΕΕΘΣΠΘ, ΤΟΜΟΣ 2, 1992.

ΚΑΡΑΒΙΔΟΠΟΥΛΟΥ ΙΩ., «*Εικών Θεού*» και «*Κατ' εικόνα*» Θεού παρά τω Αποστόλω Παύλω, Θεσσαλονίκη 1964.

ΚΑΡΜΙΡΗ Ι., *Δογματική*, Αθήνα 1995.

ΚΟΖΑΝΙΔΟΥ ΣΕΒΑΣΤΗ-ΜΑΡΙΑ, *Η χρήση της Αγίας Γραφής στο έργο του Νίκου Ματσούκα*, Θεσσαλονίκη 2009.

ΚΟΡΝΙΤΣΕΣΚΟΥ Κ., *Ο ανθρωπισμός κατά τον ιερόν Χρυσόστομον*, Θεσσαλονίκη 1971.

ΛΟΣΚΙ ΒΛ., *Κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσιν Θεού*, Θεσσαλονίκη 1934.

ΜΑΝΤΖΑΡΙΔΗ Γ., *Θεολογική και επιστημονική γνωσιολογία*, Πεμπτουσία Ιαν. 2020.

- *Το πνεύμα της Χριστιανικής Ηθικής*, Θεολογία τ. 3 2011

ΜΑΤΣΟΥΚΑ ΝΙΚ., *Δογματική και συμβολική Θεολογία Β'*, Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1999.

- *Παλαιάς και Καινής Διαθήκης Σημεία, νοήματα, αποτυπώματα*, Θεσσαλονίκη 2002.

ΜΠΕΤΣΑΚΟΥ ΒΑΣ., *Αριστοτέλης Φυσικά, Βιβλία Α' - Β' (Αρχές, Φύση, Αίτια, Τύχη, Ανάγκη)*, Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2010.

ΜΠΟΖΙΝΗ ΚΩΝ., «*Πολιτική αγάπη: Η ερμηνεία της Α' προς Κορινθίους 13, 13 από τον Ιωάννη τον Χρυσόστομο*», *Απόστολος Παύλος και Κόρινθος*.

Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου (Κόρινθος 23-25 Σεπτεμβρίου 2007), Τόμος Β', Αθήνα 2009.

- «Απόηχοι του Χρυσοστομείου ἄμβωνος στή Βυζαντινή Πολιτική Φιλοσοφία», *Χρυσοστομικό Συμπόσιο, Ἡ προσωπικότητα καί ἡ θεολογία Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Ἀποστολική Διακονία, Αθήνα 2007.*

ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΟΥ ΝΙΚ., *Ανθρωπολογία της Παλαιάς διαθήκης Ι, Ο άνθρωπος ως Θεῖον δημιούργημα, Αθήνα 1996.*

ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΟΥ ΠΑΝ., «Ἡ περί θεώσεως του ἀνθρώπου διδασκαλία τῶν ἐλλήνων πατέρων τῆς Ἐκκλησίας», *Κοινωνία τ.1, 1993.*

ΝΕΛΛΑ ΠΑΝ., *Ἡ θεολογία του «κατ' εἰκόνα», Δοκίμιον Ὀρθοδόξου Θεολογίας, Κληρονομία τ.2, Θεσσαλονίκη 1970.*

ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ ΑΛ., *Στοιχεῖα παιδαγωγικῆς ἀνθρωπολογίας Ἱεροῦ Χρυσοστόμου, Αθήνα 1999.*

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ ΣΤΥΛ., *Πατρολογία Γ', Αθήνα 2010.*

ΡΩΜΑΝΙΔΗ ΙΩ., *Το προπατορικόν ἀμάρτημα, Δόμος, Αθήνα 2001.*

ΣΑΚΕΛΛΑΡΗ ΚΩΝ., «Ἀνθρωπογενετικά στοιχεῖα τῆς Χριστιανικῆς εἰκόνας του ἀνθρώπου κατὰ τον ἅγιον Ἰωάννην Χρυσόστομον», *Γρηγόριος ο Παλαμάς τ. 55, Θεσσαλονίκη 1972.*

SCHMEMANN A., *Celebration of the Faith. Vol. 1. I Believe, New York 1991.*

ΣΙΩΤΗ ΜΑΡΚ, *Ἡ χριστιανική διδασκαλία περί του ἀνθρώπου ως προσώπου, Αθήνα 1984.*

ΣΚΟΥΤΕΡΗ ΚΩΝ., *Ἱστορία Δογμάτων, τόμος 2^{ος}, Αθήνα 2004.*

THEODOSSIOU EF. – DIMITRIJEVIC MIL. – MANIMANIS VAS. - GRAMMENOS TH., «“Hydor” from ancient Greek Cosmogonies to modern Astrophysics», *Transdisciplinarity in Science and Religion, vol. 1, Bucurest, 2007.*

WINDELBAND W. – HEIMSOETH H., *Εγχειρίδιο Ἱστορίας τῆς Φιλοσοφίας, Α' τόμος, Ἡ Φιλοσοφία των ἀρχαίων Ἑλλήνων, Ἡ φιλοσοφία των Ἑλληνιστι-*

*κών και Ρωμαϊκών χρόνων, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα
1986.*

*ΖΗΣΗ ΘΕΟΔ., Η σωτηρία του ανθρώπου και του κόσμου κατά τον Άγιον
Ιωάννην Χρυσόστομον, Θεσσαλονίκη 1997.*